

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- **АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС**

∨ *Реформа трудового законодавства*

- **СУСПІЛЬНА ДУМКА**

∨ *Чого очікувати від закону про олігархів*

- **ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР**

∨ *Від Конституційного суду до Вищої ради правосуддя: чим може завершитися судова реформа?*

№ 9 жовтень 2021

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
№ 9 (89) 2021**

(25 вересня - 25 жовтня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);

Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;

В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ;

Заснований у 2014 році
Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

О. Симоненко

Реформа трудового законодавства:
які зміни очікуються?.....3

**НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО
ПРОЦЕСУ** 10

**КОНСТИТУЦІЙНІ
АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ** 12

СУСПІЛЬНА ДУМКА

*В. Подоляка, Закон і Бізнес: Не зійшлись
у пріоритетах* 14

*М. Жернаков, Українська правда. Блоги:
В ОП планують на дев'ять років
делегітимізувати Конституційний Суд. Це
загрожує українській державності.*..... 16

*В. Богатир, Закон і Бізнес:
Конституційна безпорадність.*..... 17

*Р. Шрайк, Главком: Україні загрожує
конституційна криза*..... 18

*М. Жернаков, Українська правда. Блоги:
Два роки першій спробі судової реформи
Зеленського: чи повториться провал?* 19

*В. Шабунін, Ракурс: Зеленський власноруч
підкладає собі бомбу у вигляді КСУ* 20

*Ж. Холодна, Закон і Бізнес: Маніпуляція
спрацювала, або Що спричинило зміну
громадської думки про судову владу* 22

*К. Бутко, Українська правда. Блоги:
Що роблять члени ВРП за понад 4 млн грн
на місяць?*..... 24

*О. Гарнавський, Дзеркало тижня:
Коллективний Зеленський: від демократичної
республіки до неосвіченого абсолютизму?*..26

*А. Шкрум, Українська правда. Блоги:
Серіал must go on: закон про олігархів* 29

*О. Кудрявцев, Mind: Популізм чи виклик:
чого очікувати від закону про олігархів.*.....30

*М. Бойко, В. Віницький, Mind: To be or not to
be: що таке деолігархізація по-українськи ...* 31

*О. Худякова, С. Міхальков, «Слово і діло»:
Обіцянка на всі часи: хто і як обіцяв
ліквідувати місцеві держадміністрації* 33

**ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ,
ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ,
ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ**..... 35

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Вільямс Д.

Існує велика небезпека концентрації
необмеженої влади в руках чинного
президента Зеленського (*Інтерв'ю*) 40

Гудима Д.
Будь-яка участь судів у політиці
сприятиме втраті незалежності (*Інтерв'ю*) .. 50

Ставнійчук М.
Від Конституційного суду до Вищої ради
правосуддя: чим може завершитися судова
реформа? (*Інтерв'ю*)..... 53

Львов Б.
Єдиний правильний шлях розвитку судової
системи – робота над якістю (*Інтерв'ю*)..... 56

Квін К., Маасікас М., Сіммонс М.
Настав час трансформувати Україну..... 60

Гарань О.
Чи є «олігархом» С. Шефір згідно із законом
«про деолігархізацію»?..... 61

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Великобританія 62

Іспанія 65

Польща 65

Білорусь 67

Афганістан 67

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

О. Симоненко, канд. політ. наук, ст. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Реформа трудового законодавства: які зміни очікуються?

Як відомо, трудові відносини в Україні до недавніх пір здебільшого регулювалися Кодексом законів про працю (далі – КЗпП) та низкою нормативних актів, прийнятими ще за радянських часів. Проте колишня модель трудового законодавства, в умовах сучасних реалій, перестала відповідати актуальним потребам ринку праці. Тому тема реформ у сфері праці та працевлаштування, особливо за нинішніх економічних умов, стала знову актуальною. В той же час зміни, які вносилися з моменту здобуття незалежності до сьогодні, теж не принесли повного перезавантаження трудових правовідносин.

Економіст О. Гетман вказуючи на критичні моменти в сучасному трудовому законодавстві, виокремлює наступні проблеми:

- застаріла та надто складна система нормування і оплати праці, нормування і обліку робочого часу, надання відпусток тощо;

- невідповідність застарілих методів державного регулювання трудових відносин реаліям ринкової економіки, основою якої є приватні домовленості на основі договорів, та здатність ринкової системи до саморегулювання значної частини суспільних відносин;

- критична забюрократизованість та складність здійснення трудових відносин для роботодавців і працівників, що негативно позначається на динаміці процесів господарювання та пригнічує економічні стимули;

- надмірна складність діючих процедур обліку кадрів та великий масив кадрової документації, на ведення якого витрачаються значні обсяги фінансових, часових і людських ресурсів;

- невиправданий тиск на бізнес з боку контролюючих органів та постійні загрози накладення санкцій і штрафів за порушення численних бюрократичних процедур, передбачених застарілим законодавством про працю.

Найближчим часом у трудовому законодавстві України можуть відбутися відчутні зміни.

21 вересня 2021 р. ВРУ прийняла в першому читанні законопроекти (за відповідне рішення проголосувало 296 народних депутатів), що вносять зміни до трудового законодавства, а саме: № 5161 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання деяких нестандартних форм зайнятості», яким пропонується запровадити трудовий договір з нефіксованим робочим часом; № 5266 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав працівників», яким пропонується оновити законодавство про колективні договори; № 5388 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції трудових відносин», яким пропонується змінити процедуру укладення строкового трудового договору та проходження випробування при прийнятті на роботу.

Одне з нововведень запропоноване у прийнятому в першому читанні за основу урядовому законопроекті № 5161 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання деяких нестандартних форм зайнятості» – трудовий договір з нефіксованим робочим часом.

Як зазначає Інформаційне управління Апарату ВРУ, метою даного законопроекту є врегулювання питання нестандартних форм зайнятості для осіб, які виконують роботу на непостійній основі, забезпечення гнучкості у виборі організації трудових відносин, посилення мобільності працівника при реалізації права на працю.

Умови трудового договору з нефіксованим робочим часом полягають в тому, що обов'язок працівника виконувати роботу виникає виключно за умови надання власником або уповноваженим ним органом доступної роботи, без гарантій того, що така робота буде надаватися постійно.

Як заявила заступник міністра економіки С. Глущенко: «На законодавчому рівні закріплюється можливість роботодавця залучати до роботи працівників для виконання робіт, що мають не постійний, але повторюваний характер».

До того ж, кількість трудових договорів з нефіксованим робочим часом у одного власника або уповноваженого ним органу не може перевищувати 10 % загальної кількості трудових договорів, стороною яких є цей власник або уповноважений ним орган.

У законопроекті також робиться помітка і про те, що юридичні особи та фізичні особи – підприємці, які використовують найману працю менше ніж 10 працівників, можуть укладати не більше одного трудового договору з нефіксованим робочим часом.

Звертає на себе увагу і той факт, що мінімальна тривалість робочого часу працівника, який виконує роботу на підставі трудового договору з нефіксованим робочим часом, протягом календарного місяця становить 32 години. Якщо працівник протягом календарного місяця виконував роботу менше 32 годин, йому повинна бути виплачена заробітна плата не менше ніж за 32 години робочого часу відповідно до умов оплати праці, визначених трудовим договором.

Запропонованим трудовим договором з нефіксованим робочим часом, також передбачено встановлення додаткових підстав для його припинення.

Проте слід зазначити, що типову форму трудового договору з нефіксованим робочим часом повинно ще затвердити Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства.

Зміни також відбудуться і в ч. 5 ст. 8 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» положенням, яке передбачає, що при нарахуванні заробітної плати (доходів) працівникам, які працюють за трудовим договором з нефіксованим робочим часом, ставка єдиного внеску, встановлена цією частиною, застосовується до визначеної бази нарахування незалежно від її розміру.

Законопроектом № 5266 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо посилення захисту прав працівників» пропонується оновити законодавство про колективні договори, а саме документ передбачає:

- обов'язкове повідомлення роботодавцями профспілок про заплановане масове вивільнення та подання необхідної інформації для розроблення заходів щодо зменшення масштабів звільнення на підприємстві;

- уточнення критерію масового вивільнення працівників;

- право всіх працівників на укладення колективних договорів, у тому числі тих, що працюють у роботодавців – фізичних осіб;

- можливість поширення норм галузевої угоди на всіх роботодавців відповідної галузі;

- коригування строку дії умов колективного договору у разі зміни власника юридичної особи, її відокремленого структурного підрозділу;

- інформування працівників про умови колективного договору не лише до початку їхньої роботи, а також, якщо договір укладено пізніше та коли до нього вносяться зміни.

Крім цього, у чинне законодавство включаються норми, зокрема щодо недопущення дискримінації в оголошеннях з працевлаштування, а також надання права особам, що зазнали дискримінації звернутися до суду із заявою про відновлення порушених прав, відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Окрім вищесказаного в законопроекті існує ряд заборон щодо реклами про вакансії, зокрема: висувати вимоги за ознаками раси, кольору шкіри, віку, статі, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сексуальної орієнтації, політичних, релігійних та інших переконань, членства у професійних спілках або інших громадських об'єднаннях, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання.

Також, цікавим видається положення про необґрунтовану відмову у прийнятті на роботу, тобто відмова без будь-яких мотивів. На вимогу особи, якій відмовлено в прийнятті на

роботу, роботодавець зобов'язаний письмово повідомити про причину такої відмови.

Таким чином, законопроект більшою мірою стосується захисту прав працівників у сфері боротьби з дискримінацією та при укладанні колективних договорів. Однак варто звернути увагу на кілька неоднозначних пропозицій законодавця в частині відмови в прийнятті на роботу, які значно ускладнюють діяльність роботодавця.

Зокрема, такими, на думку експертів, є пропонувані зміни в ст. 22 КЗпП України. Так, законопроект пропонує редакцію цієї статті з декількома доповненнями, а саме, розкриває поняття необґрунтованої відмови в прийнятті на роботу. При цьому законодавець також вказує на те, що роботодавець повинен буде письмово повідомляти причини відмови в прийнятті на роботу на вимогу особи, якій було відмовлено. В даному контексті важливо відмітити, що нинішня редакція ст. 22 КЗпП згадує заборону необґрунтованої відмови в прийнятті на роботу, проте, не деталізує це поняття. Внаслідок цього, тлумачення поняття необґрунтованості відмови покладається виключно на нечисленну судову практику.

Законопроект також пропонує зобов'язати роботодавця повідомляти кандидату на його вимогу причину відмови в письмовій формі.

У цьому контексті, звертає на себе увагу положення щодо письмової відмови в прийнятті на роботу. До сьогодні, дана вимога була передбачена тільки для певних категорій кандидатів на посаду. Наприклад, відповідно до ст. 184 КЗпП причини відмови у письмовій формі надаються жінкам, які мають дітей у віці до трьох років, вагітним жінкам та самотніми матерями, які мають дітей віком до чотирнадцяти років. Згідно ст. 66 Кодексу торговельного мореплавства України в письмовому вигляді оформляється відмова капітана судна прийняти до складу екіпажу особу, яку направив на судно судовласник.

Якщо ж зміни в ст. 22 КЗпП будуть прийняті в наступних читаннях у такій формі, то складно уявити, як буде реалізована ця стаття в великих компаніях з постійним потоком кандидатів на відкриті вакансії. Складнощі

можуть виникнути і при організації роботи підприємств, які наймають HR агентства для здійснення первинного пошуку та проведення співбесід з кандидатами.

Як зазначається на Урядовому порталі, ухвалення даного законопроекту дозволить реалізувати домовленості передбачені ст. 420 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також імплементувати окремі положення актів законодавства ЄС та Міжнародної організації праці, про це повідомляється на офіційному вебпорталі Кабінету Міністрів України. Заступник Міністра економіки України С. Глущенко зокрема зауважила, що: «Законопроект спрямований на посилення захисту працівників та налагодження конструктивного соціального діалогу для збереження трудового потенціалу країни. Крім того, ухвалення такого законопроекту передбачено Угодою про асоціацію з Європейським Союзом».

Зміни процедур укладення строкового трудового договору та проходження випробування при прийнятті на роботу передбачені законопроектом № 5388 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо дерегуляції трудових відносин».

У пояснювальній записці до законопроекту сказано, що мета таких нововведень – спрощення ведення бізнесу. Автори документа вважають, що наразі відносини з найманими працівниками є значною мірою бюрократизованими, а деякі процедури «не несуть в собі корисних функцій та є зайвим тягарем для бізнесу». В свою чергу, як пише «Слово і діло» голова Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики Г. Третякова під час виступу у парламенті наголосила, що урядовий законопроект стимулює роботодавців до легального оформлення трудових відносин та створює передумови для більш ефективного дотримання законодавства про працю.

Важливо також відмітити, що трудовий договір може бути безстроковим або строковим, що укладається на визначений строк, але не більше ніж на п'ять років.

Строковий трудовий договір укладається лише у передбачених законодавством

випадках, наприклад, для заміщення тимчасово відсутнього працівника, для виконання невідкладних робіт із запобігання або ліквідації наслідків стихійного лиха, у зв'язку з обранням на визначений строк до складу виборного органу, з працівниками патронатної служби, з творчими працівниками засобів масової інформації, організацій кінематографії, театрів, концертних організацій, за ініціативою працівника тощо

Роботодавець зобов'язаний інформувати працівників, які працюють за строковим трудовим договором, про вакансії, які передбачають можливість укладення безстрокового трудового договору. «Є така деталь, що укладають з працівником строковий договір, і до двох тижнів – новий строковий договір. Отже, якщо два і більше таких договори роботодавець укладе, то він буде переходити у безстроковий», – каже начальник відділу з питань додержання законодавства про працю управління Держпраці у Тернопільській області І. Хаварівський (<https://suspilne.media>).

На офіційному вебпорталі ФПУ зазначається, що важливим моментом є те, що законопроектом не визначається єдина форма трудового договору, однак допускається укладання строкового трудового договору у письмовій формі. Така невизначеність щодо існування як усної, так письмової форми трудового договору з урахуванням запропонованих змін до статей 57, 58, 62, частини другої статті 66, статті 69 КЗпП (в частині виключення необхідності ведення правил внутрішнього трудового розпорядку), на думку експертів, призведе до дискримінації працівників, які працюють за усним трудовим договором. Значні переваги набуває роботодавець, тоді як права працівників будуть суттєво обмежені. Закон буде мінімально впливати на трудові відносини, тому що в основі відносин між роботодавцем та працівником буде лежати трудовий договір, укладений у письмовій формі.

Експерти висловлюють думку про те, що це підвищує рівень залежності працівника від роботодавця. Зокрема, мова іде про розширення переліку підстав припинення трудового договору, в тому числі можливість

встановлення додаткових підстави для припинення строкового договору в письмовій формі.

Також, законопроектом № 5388 пропонується скорочення переліку категорій осіб, яким не встановлюватимуть випробуваний термін. Йдеться про осіб, які не досягли 18 років; вагітні; особи, з якими договір укладають терміном до 12 місяців; люди з інвалідністю, яких направили на роботу за рекомендаціями медико-соціальної експертизи; а також в інших випадках, передбачених законом. Як пише Суспільне Новини (<https://suspilne.media>) юристка К. Швець зауважує, що крім передбачених ст. 41 Кодексу законів про працю, підстав звільнення працівника з ініціативи власника, пропонується передбачити нову підставу «у зв'язку з припиненням повноважень посадових осіб юридичних осіб, що діють на основі приватної власності».

Наступним нововведенням є індивідуалізоване визначення істотних умов праці у конкретному трудовому договорі замість загальноприйнятих правил внутрішнього трудового розпорядку. Правила внутрішнього трудового розпорядку визначають трудовий розпорядок, тобто основи роботи підприємств, установ та організацій. Роботодавець та виборний орган первинної профспілкової організації займаються розробкою правил внутрішнього трудового розпорядку на кожному конкретному підприємстві. Необов'язковість їх на підприємстві відбирає можливість впливу профспілки та надає роботодавцю шлях до встановлення умов одноособово.

Наступним моментом варто відмітити зміни, що стосуються зменшення кількості обов'язкових кадрових документів.

Зокрема питання стосується скасування складання роботодавцем правил внутрішнього трудового розпорядку, графіків змінності та відпусток. Оформлення цих документів стане необов'язковим, а залишиться на розсуд роботодавця. Як уже зазначалось, режим роботи та її тривалість, питання надання відпусток буде достатньо зафіксувати за домовленістю сторін у трудовому договорі, укладеному у письмовій формі.

Аналізуючи урядовий законопроект, експертне середовище зауважує на тому, що безумовно, роботодавці витрачають значну кількість фінансових ресурсів та часу для забезпечення дотримання ведення такої документації, яка зазвичай залишається виключно формальною. Але у разі відміни обов'язковості складання таких документів певні умови праці та інші умови трудових відносин між роботодавцем та працівників потрібно чітко зазначити та прокоментувати як в строковому договорі та і в колективному трудовому договорі. До того ж, ризики внесення таких змін вбачаються і в тому, що невідомо як це буде сприймати спільнота та бізнес, а головне яка буде створена судова практика щодо застосування норм права у подібних правовідносинах.

Експерти констатують, що запровадження змін призведе до того, що працівник буде повністю залежати від волі роботодавця, а перенесення регулювання основних та істотних аспектів праці з закону до трудового договору спричинить зловживання з боку роботодавця та поставить працівника ще в більш несправедливе становище.

Особливої уваги потребує глава IX КЗпП, яка зазнає значних змін. Передбачається запровадження прямої дійсної майнової шкоди, яка настає внаслідок порушення працівником умов трудового договору за втрату, погіршення або зниження цінності майна підприємства, установи, організації тощо.

Цікавим моментом даного проекту закону є те, що він створює передумови для вирішення питання про можливість притягнення працівника за розголошення комерційної таємниці. Тобто роботодавець матиме право притягнути працівника до повної матеріальної відповідальності.

Тож очевидно, що запропоновані урядовим проектом виключення статей 43, 43-1 КЗпП, зміни до ч. 4 ст. 62, статей 64, 71 КЗпП, статей 38, 39 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», ст. 11 Закону України «Про відпустки» несуть ризики зниження рівня правового захисту найманих працівників, звужуючи можливості профспілок

захистити їх трудові та соціально-економічні права.

До того ж, як вважає експерт з питань соціальної політики А. Павловський, аргументація щодо виключення ст. 43 та ст. 431 не витримує жодної критики, оскільки в якості підстави наводяться норми Конвенції МОП № 158, яка й передбачає проведення узгоджувальних процедур при звільненні працівників. Разом з тим розробники проігнорували необхідність імплементації положень Директиви Ради № 98/59/ЄС від 20.07.1998 про наближення законодавства держав-членів щодо колективного звільнення.

Крім того, експерти звертають увагу і на те, що проект порушує конституційний принцип, викладений у ст. 22 Конституції України – при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, а також не узгоджується з нормами Директиви ЄС 1999/70/ЄС від 28.06.1999 (пріоритет стабільних відносин), Конвенції МОП № 158 (неможливість припинення трудових відносин без обґрунтування), відповідної Рекомендації МОП № 166, ст. 24 «Право на захист у випадках звільнення» Європейської соціальної хартії.

Тому, як вважають більшість аналітиків даного законопроекту, у цьому контексті чітко прослідковується тенденція щодо витіснення з трудових відносин профспілкової організації. Призначення надурочних робіт є додатковим навантаженням на працівника, а погодження їх графіку, в чинному законодавстві, є гарантією безпечної, нормованої праці. В чинній редакції КЗпП виборний орган первинної профспілкової організації може не дозволити навантаження працівника надурочною роботою, навіть за наявності підстав для їх проведення, а законотворці позбавляють його цієї можливості, адже поняття інформування не включає в себе можливість представництва та захисту їх членів перед роботодавцем.

Аналізуючи урядовий законопроект, представники профспілок висловили свою думку, щодо таких депутатських рішень. «Вся реформа зводиться до того, щоб зробити людину безправною, лишити права

колективного захисту, перевести все в режим індивідуальних відносин. Людина найманої праці не зможе вистояти проти роботодавця, який дає роботу, який може дати більшу чи меншу зарплату, який наближений до себе особі зможе надати зарплату в три рази вищу, ніж висококваліфікованому спеціалісту, тільки тому, щоб оточити себе певною групою осіб, і подавляти людей найманої праці і профспілок», – каже голова Конфедерації Вільних профспілок України та Незалежної профспілки гірників України М. Волинець.

Також очевидним, є те, що Міжнародна конфедерація профспілок і Глобальна профспілка INDUSTRIALL та профспілки України теж виступають категорично проти ухвалення урядового законопроекту № 5388 та звернулися з відповідною вимогою до керівництва України, оскільки цей законопроект суперечить міжнародним зобов'язанням України та конвенціям Міжнародної організації праці.

В свою чергу федерації профспілок зазначає, спільним представницьким органом репрезентативних всеукраїнських об'єднань профспілок на національному рівні опрацьовано презентований Урядом проект закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо дерегуляції трудових відносин», який отримав негативну оцінку профспілок. «Цей документ є нащадком сумнозвісних “98 статей” законопроекту “Про працю” (реєстр. № 2708) Милованова. Але цього разу, напевно, побоюючись масових протестів, Міністерство економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства України змінило тактику. Замість окремого документу, який мав повністю замінити трудове законодавство, було підготовлено низку змін до нині чинного Кодексу законів про працю України» – обурюються експерти.

Таким чином, ми бачимо, що основними істотними змінами даного законопроекту будуть: впровадження обмеження строків строкового трудового договору, наявність чіткого переліку підстав для укладення такого, оновлені умови матеріальної відповідальності працівників, а також обмеження діяльності професійних спілок.

Загалом, варто зауважити, що дані законопроекти передбачають зміни не тільки до Кодексу законів про працю України, а також Законів України «Про охорону праці», «Про відпустки», «Про професійні спілки, їхні права та гарантії діяльності».

Українська рада бізнесу на своїй фейсбук сторінці зазначає, що законопроект № 5388 потребує доопрацювання до другого читання. Зокрема важливо узгодити питання щодо гарантій працівників під час виконання державних, громадських обов'язків або призову на військову службу; законодавчо закріпити право роботодавця проводити істотні зміни у режимі праці. Зокрема, спосіб та розмір оплати, режим роботи тощо. Такі новації необхідно запровадити за умови попередження працівників про зміни за 2 місяці; надати роботодавцю право звільняти працівника за власним бажанням, із компенсацією робітнику трьох середньомісячних окладів у момент звільнення, тощо).

На доопрацюванні документу наполягають також з урахуванням зауважень і пропозицій, напрацьованих адвокатами голова Комітету з трудового права В. Поліщук та членом Комітету А. Андрушко.

Голова партії «Батьківщина» Ю. Тимошенко заявила, про те що не можна підтримувати законопроекти, які порушують трудові права українців. Про це вона заявила під час свого виступу з трибуни Верховної Ради України. Вона наголосила на неприпустимості зменшення гарантій прав працівника на визначену тривалість робочого дня, вихідні та відпустку та формування відносини між роботодавцем і працівником на базі короткострокових угод.

Лідер «Батьківщини» звернула увагу на те, що проти напередодні ухваленого законопроекту № 5388 виступила Міжнародна організація праці та міжнародні профспілки, які попереджали, що Україні загрожують певні санкції у разі, якщо наступ на трудові права буде продовжено.

Утім дещо іншої думки дотримується заступниця Міністра економіки України С. Глущенко: «Чинне трудове законодавство не відповідає економічним реаліям, є незручним для сучасної інноваційної економіки, для малого та

середнього бізнесу. Надмірна зарегульованість офіційних трудових відносин часто призводить до того, що суттєва їх частина знаходяться в тіні. Наразі понад 3 млн українців працюють неофіційно, позбавлені можливості захистити свої соціально-трудова права. Ухвалення законопроекту дозволить забезпечити створення чесних правил гри на ринку праці, досягти балансу інтересів працівників та роботодавців, стимулювати розвиток бізнесу», – зазначила вона. Як наполягає фахівець, проектом закону передбачено збереження існуючих та запровадження нових соціально-трудова гарантій працівників, визначених міжнародними актами. Важливо, що проєкт закону розроблявся у тісному діалозі з бізнесом та має підтримку зі сторони підприємців.

Аналогічну позицію займає Голова Ради Федерації роботодавців України Д. Олійник, який зазначив, що «на думку Федерації роботодавців України, проєкт закону № 5388 в цілому вирішує поставлену мету з дерегуляції трудових відносин, полегшує адміністрування трудових відносин в частині ведення кадрової документації, а також інших документів, які роботодавець складає відповідно до КЗпП, робить крок до поступового переведення погоджувального механізму з профспілками на консультаційний та механізм інформування, що враховує Європейську директиву № 14».

На думку Д. Олійника одним із кроків позитивної зміни філософії взаємовідносин з бізнесом може стати прийняття цього закону.

В той же час, як вважає голова Тернопільської обласної ради профспілок А. Присяжний «це не перша спроба змінити трудові відносини в Україні. Ми виступаємо за те, щоб був цілісний трудовий Кодекс України про працю. Проєкт № 5388 суттєво обмежує права профспілок на захист людей найманої праці. Сьогодні людина, яка працює, яка продає свій розум, повинна мати і захист. Людина сама наймається на роботу, але вже система трудових відносин, система оплати праці, відпочинку, робочого часу і інші аспекти, вони регулюються чинним трудовим законодавством. Сьогодні є профспілка, яка стоїть на стороні найманого працівника, коли ці норми трудових відносин порушуються».

Отже, здійснений аналіз, дає змогу дійти висновку, що дані законопроєкти, мають ряд складних моментів, які можуть впливати на положення працівника в трудових відносинах. Також, очевидною є актуальність питання щодо оновлення і модернізацію трудового законодавства України, наближення його до світових стандартів прогресивних економік (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: Офіційний вебпортал Кабінету Міністрів України (<https://www.kmu.gov.ua>); Офіційний вебсайт Міністерства економіки України (<https://me.gov.ua>); веб-портал Федерації профспілок України (<https://fpsu.org.ua>); Інформаційне агентство «ЛІГА:ЗАКОН» (https://jurliga.ligazakon.net/news/206379_posilennya-zakhistu-prav-pratsvnikv-zakonoproekt-ukhvaleno-za-osnovu), (https://jurliga.ligazakon.net/news/206713_zakonoproekt--5266-rozshirennya-prav-pratsvnika-za-rakhunok-obmezheniya-robotodavtsya), (https://biz.ligazakon.net/news/202365_posilennya-zakhistu-prav-pratsvnikv-shcho-proponu-uryadoviy-proekt?_ga=2.52239982.619279049.1632118458-1054428546.1617100942), (https://jurliga.ligazakon.net/news/206355_deregulyatsiya-trudovikh-vidnosin-zakonoproekt-priynyato-za-osnovu), (https://biz.ligazakon.net/analitics/204645_novats-trudovogo-zakonodavstva-yak-proekti-5388--5371-zmnyat-zhittya-bznesu?_ga=2.181992160.619279049.1632118458-1054428546.1617100942), (https://biz.ligazakon.net/analitics/204743_bznesu-gotuyut-zmni-trudovogo-zakonodavstva?_ga=2.181992160.619279049.1632118458-1054428546.1617100942); Офіційний вебпортал Міністерства економіки України (<https://www.me.gov.ua>); FINBALANCE (<https://finbalance.com.ua/news/vr-priynyala-v-1-muchitanni-zakonoproekt-pro-derehulyatsiyu-trudovikh-vidnosin>); «Правовий Альянс» (<https://www.legalalliance.com.ua/novini/zakonoproekt-pro-vnesenna-zmin-do-deakih-zakonodavcih-aktiv-ukraini-sodo-deregulacii-trudovih-vidnosin-so-mae-znati-robotodavec/>); Суспільне мовлення України (<https://suspilne>.*

media/171121-u-ternopoli-prezentovali-dokumentalnij-film-nevidimij-bataljon/); Аналітичний портал «Слово і діло» (<https://www.slovoidilo.ua/2021/09/22/statija/suspilstvo/bezstrokovi-dohovory-vyprobuvalnyj-termin-proponuye-zminyty-zakonoprojekt-pro-trudovi-vidnosyny>); Unba.org.ua. (<https://unba.org.ua/news/6943-zaproponovani-u-zakonoproekti-5388-zmini-mozhut-prizvesti-do-porushennya-trudovih-prav-i-garantij-pracivnikiv-ta-zlovzhivan-z-boku-robotodavcya.html>); Yur-Gazeta.com (<https://yur-gazeta.com/publications/practice/trudove-pravo/tri-vazhlivi-kroki-do-regulyaciyi-trudovih-vidnosin.html>); LB.ua (https://lb.ua/news/2021/09/21/494463_timoshenko_zakonoprojekt_pro.html), (https://lb.ua/blog/andriy_pavlovskiy/495450_mizhnarodni_obiednannya_profspilok.html);(https://lb.ua/blog/andriy_pavlovskiy/494870_neoliberalnij_nastup_trudovi.html).

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Верховна Рада привела закон про НАБУ у відповідність до Конституції. Зміни підтримали 304-ро нардепів. Зокрема, Бюро набуло особливого статусу і стає центральним органом виконавчої влади.

Також у президента забрано повноваження призначати і звільняти директора відомства. Саме це, на думку Конституційного Суду, суперечило Основному Закону.

Тепер кадровим питанням опікуватиметься Кабінет Міністрів. Уряд формуватиме конкурсну комісію з шести експертів: троє від Кабміну та троє – міжнародні експерти. При цьому для позитивного рішення на користь нового чільника Бюро два голоси мають бути від іноземців.

Звільнити директора НАБУ Кабмін зможе двома третинами голосів міністрів. Чинний директор А. Ситник виконуватиме обов'язки до середини квітня наступного року. Тоді закінчується його термін перебування на посаді.

«Передача повноваження призначати директора від президента до уряду, зміна статусу цього органу з правоохоронного в орган виконавчої влади зі спеціальним статусом. Покликані якраз прибрати законодавчу невизначеність і усунути порушення Конституції», – розповіла народна депутатка «Слуги народу» Г. Янченко.

«Ухвалили, в принципі, правильно, це приведення у відповідність до Конституції. Велике питання до конкурсу на нового керівника. На жаль, за 2 роки команда Зеленського не показала жодного разу здатність

провести незалежний професійний конкурс і призначити незалежного керівника», – вважає Андрій Осадчук з «Голосу» (5 канал (<https://www.5.ua/polityka/dyrektora-nabu-vidteper-pryznachatyme-kabmin-a-ne-prezydent-podrobytsi-258049.html>)). – 2021. – 19.10).

Рада суддів України обрала кандидатів в Перший склад Етичної ради за своєю квотою та направила до Вищої ради правосуддя, таким чином розблокувавши судову реформу.

За підсумками голосування Ради суддів в суботу, 23 жовтня, четверо кандидатів з восьми отримали понад 16 голосів підтримки.

До рейтингового списку кандидатів після голосування вийшли суддя Верховного суду в Касаційному кримінальному суді Лев Кишакевич з підтримкою в 26 голосів членів Ради суддів, суддя Київського апеляційного суду Юрій Трясун – 24 голоси, суддя Східного апеляційного господарського суду у відставці Володимир Сіверін – 20 голосів, також 17 голосів підтримки отримала суддя Верховного суду в Касаційному адміністративному суді Тетяна Чумаченко.

За результатами таємного голосування обраними кандидатами до Етичної ради за квотою ради суддів стали Кишакевич, Трясун, Сіверін, Чумаченко.

Після оголошення результатів таємного голосування і отримання рейтингового списку голосування Рада суддів ухвалила рішення направити список кандидатів на затвердження до Вищої ради правосуддя.

У засіданні в суботу брали участь 30 представників органів суддівського самоврядування, в бюлетені для голосування були включені 8 кандидатів до Етичної ради.

За даними ЦПК, щонайменше двоє з делегованих Радою суддів кандидатів до Етичної ради «мають сумнівну репутацію та очевидно не відповідають критеріям добросовісності». Так, Трясун пройшов «фейкове» кваліфікаційне оцінювання в листопаді 2016 року, яке не передбачало участі громадськості та звільнення недобросовісних суддів. Таке оцінювання тоді пройшли всі судді апеляційних судів Києва.

Відповідно до декларації родинних зв'язків судді за 2016 рік, його рідний брат, Трясун Павло Ростиславович, щонайменше з 2012 року обіймав посаду командира полку міліції особливого призначення «Беркут» у Київській області.

Крім того, антикорупціонери нагадують, що у 2016 році Трясун в складі колегії суддів звільнив з-під варті «беркутівця» Олександра Белова, обвинуваченого у вбивствах на Кріпосному провулку в Києві 18 лютого 2014 року.

Водночас Сіверін під час співбесіди «продемонстрував неспроможність логічно формулювати думки на належному для судді рівні».

За інформацією Фондації DEJURE, суддя неодноразово ухвалював свавільні рішення. Крім того, керівник апарату суду скаржилась на те, що як голова суду Сіверін нібито здійснював тиск на працівників суду та підбурював їх вчиняти дії за межами повноважень, зокрема, втручатись в автоматизовану систему розподілу справ (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/news/2021/10/23/7311434/>). – 2021. – 23.10).

У Верховному суді 22 жовтня відбулися вибори голови. Попередній голова вищого судового органу країни Валентина Данішевська 8 жовтня оголосила про намір піти з посади на пенсію.

Верховний суд очолив Всеволод Князев. За нього віддали голоси 98 делегатів зі 169, які прибули на Пленум. Новий очільник приступить до роботи 1 грудня.

На Пленумі ВС судді обирали з-поміж трьох претендентів, хоч на початку роботи відбулася гаряча дискусія щодо того, чи можна сьогодні проводити вибори очільника суду (*Ракурс* (<https://racurs.ua/ua/n161998-platy-z-livyh-dohodiv-uryad-napracovuie-zakon-pro-nepryami-vydy-opodatkuvannya.html>). – 2021. – 22.10).

В умовах вимушених карантинних обмежень і нестачі фінансування судочинства продовжує активну роботу щодо цифровізації. Зокрема, днями Державна судова адміністрація представила новий мобільний застосунок «eСуд».

Цифровий продукт був створений у партнерстві з фахівцями Програми розвитку ООН. Застосунок «eСуд» дозволяє не лише слідкувати за рухом документів у справі, а й отримувати повідомлення про це на смартфон.

Заступник постійного представника ПРООН в Україні Манал Фоуані зазначила, що подібні цифрові інструменти допоможуть наблизити систему правосуддя до людей.

«Проблема зручності доступу до судочинства, на жаль, існує в масштабах усієї України. Особливо гостро вона відчувається в умовах пандемії та збройного конфлікту. Завдання держави в такому випадку – робити доступ до суду й захист громадянами своїх прав зручним та ефективним. Тому електронна система є одним з найдієвіших елементів для забезпечення цієї зручності», – сказав під час презентації народний депутат, голова робочої групи з питань цифровізації правосуддя та суміжних правових інститутів в Україні Роман Бабій.

«І все суддівське товариство вітає такі заходи, які в умовах пандемії, збройного конфлікту та нестачі фінансування, дозволять надати інструмент, що спростить роботу апарату та покращить різні процесуальні моменти», – наголосив суддя Касаційного господарського суду Єгор Краснов.

Про функціонал застосунку «eСуд» та перспективи його подальшого розвитку розповів заступник голови ДСАУ Сергій Чорнуцький. Він зазначив, що розроблення

нового програмного продукту розпочалася ще в лютому поточного року. Ідею згенерували з урахуванням побажань користувачів, які з 2018 року тестують основну версію – підсистему «Електронний суд». З фінансовим ресурсом та пошуком розробників допомогли представники ПРООН.

Відкрито тестувати «єСуд» розпочали наприкінці літа. За перший тиждень кількість користувачів досягла 6 тис. Усі майнові права на цей мобільний застосунок передані ДСАУ.

По суті, «єСуд» – це адаптована мобільна версія підсистеми «Електронний суд». Скачати відповідний програмний продукт можна в додатках GooglePlay та AppleStore. Таким чином, це доступно для користувачів операційних систем Android та iOS. Проте власники iPhone зможуть завантажити «єСуд» тільки в тому випадку, якщо мають смартфон не нижче 13-ї версії.

Для початку роботи з мобільним застосунком потрібно зареєструватися в основній версії на комп'ютері з використанням свого електронного підпису.

Цифровий продукт «єСуд» дає змогу користувачу переглядати всі документи у справах, учасником яких він є. Також у застосунку надходять повідомлення про нову інформацію. До того ж користувач може дізнатися, що проти нього подали позов.

Для розблокування мобільного застосунку потрібно скористатися раніше вибраним пін-кодом. Можна застосувати й біометричний засіб ідентифікації (сканування відбитку пальця). Але це за умови, що смартфон підтримує таку функцію.

До основного меню входять розділи «Мої справи», «Документи», «Повідомлення»,

«Заяви», «Довіреності». При натисканні на назву суду мобільний застосунок пропонує відкрити одну із встановлених на смартфоні програм та прокласти маршрут до судової установи.

С.Чорнуцький зазначив, що «єСуд» стосується всіх видів проваджень, якщо це не обмежено окремими випадками та нормами законодавства. До мобільного застосунку внесені всі справи, починаючи з 1.01.2018. У ДСАУ пояснили, що літера «є» в «єСуд» означає не «електронний», а «є», тобто, існує. За аналогією з іншими сервісами від Мінцифри, зокрема «єМалятко».

Загалом, на розробку та запуск «єСуду» витратили 360 тис. грн. Подальша підтримка цифрового продукту входить в цю суму.

Одним із пріоритетів на наступну версію застосунку є додавання функції подавати скарги через смартфон. Наразі «єСуд» працює лише як засіб для отримання та перегляду інформації.

Нагадаємо, у серпні ВРП затвердила Положення про функціонування окремих модулів Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи поточного року. У рамках програми ЄСІТС впровадження нового мобільного продукту стало засобом для розширення функціоналу підсистеми «Електронний суд».

Розробники застосунку запевняють, що надалі будуть удосконалювати свій цифровий продукт. Можливо, поки що не всі користувачі зможуть оцінити переваги додатку в смартфоні, адже застосунок має обмежені функції порівняно з комп'ютерною версією. Але це все одно краще, ніж нічого (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/149231-dsau_sprobuvala_polegshiti_dostup_do_femidi_cherez_mobilniy.html). – 2021. – 2-8.10).

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

До Конституційного Суду України на розгляд надійшло подання Верховного Суду щодо конституційності положень закону про порядок обрання та призначення членів Вищої

ради правосуддя. Про це УНН повідомляє з посиланням на КСУ.

“До Конституційного Суду України 13 жовтня 2021 року надійшло конституційне

подання Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу тринадцятого пункту 23-1 розділу III „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про Вищу раду правосуддя“ від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII, абзаців першого, шостого, одинадцятого пункту 4 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя“ від 14 липня 2021 року № 1635-IX”, – йдеться в повідомленні (УНН (<https://www.unn.com.ua/uk/news/1948586-do-ksu-nadiyshov-zakon-pro-sudovu-reformu>)). – 2021. – 18.10).

Конституційний Суд України відкрив провадження у справі про відповідність Основному закону двох указів президента України В.Зеленського про усунення О. Тупицького з посади очільника КСУ, а також указу, яким Зеленський скасував призначення О. Тупицького та О. Касмініна суддями КСУ. Про це представник Верховної Ради у КСУ, нардепа від «Слуги народу» О. Совгіря повідомила у Facebook.

«Конституційний Суд відкрив провадження у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України указів Президента України «Про відсторонення від посади судді Конституційного Суду України» від 29 грудня 2020 року, «Про відсторонення від посади судді Конституційного Суду України» від 26 лютого 2021 року, «Про деякі питання забезпечення національної безпеки України» від 27 березня 2021 року (т.зв. справа Тупицького О. та Касмініна О.)», – написала Совгіря.

Справа розглядатиметься на засіданні Великої палати Суду.

Подання щодо конституційності цих указів у суд передали 49 нардепів, його опублікували на сайті КСУ. У документі зазначено, що це подання до суду передав у червні 2021 року його автор – нардеп від «Батьківщини» Сергій Власенко ([Главком](https://glavcom.ua/country/) (<https://glavcom.ua/country/>)).

politics/konstituciyniy-sud-perevirit-ukaz-zelenskogo-pro-usunennya-tupickogo-792210.html). – 2021. – 19.10).

Конституційний Суд закрив провадження за поданням народних депутатів, яке передбачало заборону керувати вищими навчальними закладами люстрованим особам. Про це повідомила представниця Верховної Ради у Конституційному суді Ольга Совгіря в понеділок, 25 жовтня.

“Суд закрив провадження за конституційним поданням народних депутатів, в якому було оскаржено положення закону “Про вищу освіту”, яким передбачено, що не може бути обрана, призначена (у тому числі виконувачем обов’язків) на посаду керівника закладу вищої освіти особа, яка підпадає під дію Закону “Про очищення влади” (так званий “закон про люстрацію”), – написала Совгіря у своєму телеграм-каналі.

Представниця парламенту у КСУ додала, що це подання надійшло до Конституційного суду ще 29 травня 2018 року. З того часу протягом трьох років Конституційний Суд провів щонайменше 12 засідань у цій справі.

“Через три роки суд з’ясував, що у конституційному поданні відсутнє належне юридичне обґрунтування неконституційності оспорюваної норми закону, яке потребувало б дослідження судом”, – зазначила Совгіря.

Депутатка пояснила, що саме така підстава для закриття провадження у справі вказана в ухвалі суду від 21 жовтня.

Нагадаємо, у 2019 році ЄСПЛ визнав, що люстрація порушує права українських чиновників. Суд також вирішив, що закон про очищення влади застосовується до дуже широкого кола осіб і призвів до звільнення заявників тільки на тій підставі, що вони обіймали посади на державній службі протягом більш ніж року за часів президентства Януковича, чи на підставі заняття посад у Комуністичній партії до 1991 року.

Зараз закон про люстрацію знаходиться на розгляді Конституційного Суду, який 23 червня перейшов до закритої частини пленарного засідання для прийняття рішення.

Міністр юстиції Д. Малюська виступає за збереження механізму люстрації в Україні, але пропонує звузити сферу його застосування, зосередившись на критично важливих персоналіях (*Новинарня* (<https://novynarnia.com/2021/10/25/konstytucyjnyj-sud/>). – 2021. – 25.10).

Спікер Верховної Ради Р. Стефанчук направив законопроект № 5512 «Про місцевий референдум» на розгляд до Європейської комісії за демократію через право. Про це Р. Стефанчук написав у Facebook, повідомляючи «Європейська правда».

«З огляду на визнання в європейському середовищі авторитет Венеціанської комісії,

розраховую на отримання об'єктивного експертного висновку щодо законопроекту «Про місцевий референдум». Вкрай важливо, щоб документ став зразковим законом і дійсно ефективним механізмом реалізації прямої демократії на місцевому рівні», – йдеться в повідомленні.

Раніше Р. Стефанчук прогнозував, що законопроект може бути винесено на розгляд у першому читанні в парламенті до нового року.

Як відомо, на початку 2021 року Рада ухвалила закон про всеукраїнський референдум, який перед голосуванням також направляли на оцінку до Венеційської комісії (*Європейська правда* (<https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/10/25/7129410/>). – 2021. – 25.10).

СУСПІЛЬНА ДУМКА

В. Подоляка, Закон і Бізнес: Не зійшлись у пріоритетах

Судову систему досі струшують проблеми, пов'язані з непродуманістю реформ, кризою матеріального забезпечення, дефіцитом кадрів. Про ці та інші камені спотикання політики та правники висловилися на судовіському форумі. Та чи почули одне одного?

Загрози від реформування

Другий день заходу відкрила президент Асоціації правників України Анна Огренчук. Вона наголосила на необхідності діалогу між владою та суспільством заради пошуку компромісів. «Беззаперечною для всіх залишається криза в кадровому та фінансовому стані судової влади. А це базис існування будь-якої системи. Зрозуміло, що такі складні питання потребують вирішень», – зазначила у вступній доповіді координатор форуму.

Ключовою доповідачкою на тему ризиків і перспектив судової реформи виступила Голова Верховного Суду Валентина Данішевська. Вона обґрунтувала вимоги щодо того, аби етична рада при Вищій раді правосуддя не мала такого обсягу повноважень, що здатні призвести до зупинки правосуддя в Україні. Адже, як не раз наголошували експерти та судді, зокрема

голова Південно-західного апеляційного господарського суду, голова Асоціації суддів господарських судів України Наталія Богацька, це «може поставити під загрозу можливість роботи ВРП, що призведе до колапсу в судовій системі» (див. «Ефект доміно», №38 «ЗіБ»).

На форумі Н. Богацька приділила увагу проблемам з кадрами. Вона наголосила на критичній ситуації в загальних судах. Зокрема, у Харківському апеляційному суді замість 60 суддів працює лише 16, у Рівненському – 8 замість 23. У Дніпровському та Одеському ситуація трохи краща, але й там штати не заповнені більше ніж наполовину. Така статистика, на її думку, свідчить про те, що існує загроза взагалі припинення роботи деяких судів в Україні.

До речі, про це судді попереджали нову владу ще на початку року. Адже неможливість провести нові добори накладається на бажання багатьох суддів, які мають необхідний стаж, залишити посаду, що завдяки політикам перетворилася на токсичну.

Дорадчі вказівки

Утім, у тих, хто не працює в судовій системі, погляди на мету реформи дещо інші.

Так, координатор проєкту Ради Європи Лілія Гретарсдоттір теж наголосила на важливості якомога швидшого запуску роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів та обрання нових членів ВРП. Проте, швидше за все, маючи на увазі насамперед перезавантаження складу Ради, аби через іноземних експертів у складі ЄР контролювати кадрове наповнення судової системи.

У тому ж руслі виступив і голова Комітету Верховної Ради з питань правової політики Андрій Костін. Він повідомив, що пріоритетними завданнями для Президента і парламенту є відновлення роботи ВККС і формування ЄР. Мовляв, тоді в суспільства не буде підстав для недовіри до членів ВРП чи підозри їх у захисті приватних інтересів. «Ці люди не розмінюють свою репутацію на те, щоб просто виконати чийсь вказівку. У законі нічого не міститься про те, що ЄР або якийсь інший орган може зупинити діяльність ВРП», – запевнив А. Костін.

Натомість голова Ради суддів Богдан Моніч повідомив, що станом на 1 жовтня не отримано жодної заяви від охочих зайняти посаду в цьому «дорадчому органі». На його думку, це пов'язано з розумінням недосконалості закону. «Ми працюємо над тим, щоб до кінця жовтня делегувати своїх представників до ЄР. До 21 жовтня приймаємо документи», – додав Б. Моніч.

Більш категоричним був в.о. голови ВРП Олексій Маловацький, який розкритикував позицію А. Костіна. «Щодо дорадчих повноважень ЄР – це неправда. Значить, не читали закони, які самі писали. Її рішення є обов'язковим і тягне за собою фактичне відсторонення членів ВРП від роботи. Ми за реформи. Але всім, хто каже про прозорість усіх правових процедур, я раджу читати закони, а не ознайомлюватися з ними у газетах», – зазначив правник.

На думку О. Маловацького, першочерговими кроками реформування повинні бути питання якісного судового адміністрування, впровадження електронного судочинства, гідного фінансового забезпечення, спрощеного доступу до професії судді та скасування виконавчих документів.

Голова робочої групи з питань фінансування судової влади профільного комітету Сергій Демченко висвітлив питання щодо цьогорічного грошового забезпечення. За його словами, основні проблеми виникли через недостатню кількість коштів, а також через існування в нашій країні непрозорої системи виплати заробітної плати державним службовцям.

Нардеп розповів, що наразі робоча група з питань фінансування займається питанням регулювання та підвищення окладів для працівників апарату судів. І запевнив, що згідно з наявним законопроектом їхній оклад буде прив'язаний до розміру суддівської винагороди. Утім, чи погодиться на це Мінфін – питання відкрите.

Питання в ефективності

На другій сесії форуму доповідачі представили вузькопрофільні теми. Зокрема, суддя Конституційного Суду В. Городовенко розповів про окремі аспекти порівняння юридичних тлумачень. За словами доповідача, дослідження практики Конституційного та Верховного судів дає підстави стверджувати, що в ній не виключений конфлікт через різнобічність юридичного тлумачення. Це зумовлено відсутністю дієвих законодавчих механізмів для запобігання та подолання таких непорозумінь. В. Городовенко підсумував, що, не зважаючи на суперечність і множинність тлумачень, запорукою успіху у вирішенні подібних питань є наявність діалогу між судами.

В. Кравчук з Касаційного адміністративного суду озвучив пропозиції щодо підвищення ефективності застосування правових висновків ВС. Він наголосив на необхідності попереджень про їх обов'язковість і про персональну відповідальність.

У свою чергу В. Джарти з Господарського суду м. Києва додала, що, на її думку, висновки ВС мають чисто рекомендаційний характер.

Професійна дискусія між представниками Феміди однозначно була цікавою та корисною. Проте обмін актуальною інформацією та внесені пропозиції, на жаль, не змогли значно вплинути на вирішення проблеми повноцінного

функціонування судової влади в нашій державі. Бо, доки в політиків та суддів різні пріоритети, говорити про зрушення немає підстав.

ПРЯМА МОВА

В. Данішевська, Голова Верховного Суду:

– Ми не можемо допустити, щоб комусь були надані повноваження бодай на день, бодай на годину зупинити судову владу. Не може бути такого, щоб хтось у державі мав такі повноваження. Ми пропонуємо такий підхід,

щоб спочатку етична рада взялася за добір кандидатів на вакантні посади. Підкреслюю: допомогла судовій владі провести добір кандидатів.

Після цього можна говорити про те, щоб запропонувати деяким членам ВРП пройти перевірку або звільнитися. Ця модель не дозволить розбалансувати конституційний лад у державі (*Закон і Бізнес (https://zib.com.ua/ua/149327-suddi_podiskutuvali_z_nardepami_pro_krizu_sistemi_pravosuddy.html). – 2021. – 9-15.10*).

М. Жернаков, Українська правда. Блоги: В ОП планують на дев'ять років делегітимізувати Конституційний Суд. Це загрожує українській державності.

Поки ми з вами спали, Єрмак і Татаров підготували серйозну загрозу українській державності.

Вже цього тижня призначена Зеленським комісія збирається провести співбесіди і визначити результати «конкурсу» до Конституційного Суду за квотою Президента.

І те, що Татаров через конкурсну комісію щосили просуває пов'язаних із ним недоброчесних кандидатів – ще пів біди.

Набагато більша проблема в тому, що вакансії за квотою Президента зараз відсутні. Це підтверджують навіть міжнародні експерти, які є в комісії Зеленського (щоправда, вони там у меншості).

ОП і Зеленський вважають, що вакансії є, бо Зеленський недавно «скасував» укази про призначення Тупицького і Касмініна суддями Конституційного Суду. Але жодної юридичної сили таке скасування не має, бо Президент не має повноважень звільняти суддів КСУ. Це підтвердив недавно і Верховний Суд. І як би ми не ставилися до того ж Тупицького, він до травня, а Касмінін – до вересня залишаються суддями.

Таким чином, «конкурс», який зараз проводить ОП, оголошений на неіснуючі вакансії. І кого б не вибрали на ньому суддями КСУ, таке призначення буде нелегітимним. Бо призначать їх в крісла, в яких все ще юридично сидять інші люди.

А це – загроза більша, ніж просто зірвана реформа і невиконані міжнародні зобов'язання.

На практиці це означатиме, що ДЕВ'ЯТЬ РОКІВ (а саме стільки тривають повноваження судді КСУ) легітимність усього Конституційного Суду і рішень, які він ухвалюватиме, буде під великим питанням.

І якщо раптом Верховна Рада вирішить визнати «Л/ДНР», провести вибори на окупованих територіях чи якусь іншу подібну дичину, захистити українську державу буде нікому.

Так, зараз в КСУ склад такий, що з захистом українських державних інститутів там і так справи так собі.

Але якщо зараз дати Татарову і Єрмаку призначити туди своїх людей, та ще й в абсолютно нелегітимний спосіб, ДЕВ'ЯТЬ РОКІВ можливості захистити державу від зради її інтересів чи зловживань на найвищому рівні ми не матимемо навіть теоретично – які б ми реформи не робили і яких би інших класних суддів туди додатково не призначали.

Зараз є єдина реальна можливість відвернути біду – зупинити конкурс і будь-які можливі призначення до моменту спливу повноважень Тупицького і Касмініна. Про це має чітко публічно заявити Президент.

Так, перебування ще кілька місяців посіпак Януковича, замішаних у корупційних скандалах і намаганнях зруйнувати важливі

реформи, в статусі суддів КСУ мені теж дуже не подобається.

Я також розумію бажання призначити до КСУ побільше своїх людей, особливо в світлі можливого переносу парламентських виборів на період «після президентських» (хоча категорично не підтримую такий підхід).

Але кілька місяців можна й почекати.

Тупицького і Касмініна однаково не пускають до будівлі КСУ, участі в голосуваннях вони не беруть, на погоду всередині КСУ принципово не впливають.

Призначення на їхні місяця інших суддів не вирішить проблеми, Тупицький і Касмінін все ще перебуватимуть у статусі. Натомість, це створить проблему набагато більшу – нелегітимного складу КСУ на дев'ять найближчих років.

Не знаю, можливо, Єрмаку і Татарову (чи хто б не стояв за цим сценарієм) саме того і треба. Але цього точно не треба Україні.

Зупинити цей сценарій може зараз одна людина – Президент Зеленський. І якщо він публічно не відмежується від цього і не візьме на себе зобов'язання не призначати нікого за своєю квотою до травня/вересня – він частина цього сценарію.

P.S. Інших проблем у цьому конкурсі чимало. І абсолютно ігноровані рекомендації Венеційки, про які сам Зеленський і попросив, і зобов'язання реформувати КСУ, які щойно дав Зеленський очільникам ЄС. І сценарій перенесення за допомогою КСУ парламентських виборів.

Персоналії Євграфової і Погорецького, яких просуває в крісла суддів КСУ Татаров, теж дуже яскраві.

Але про все це пізніше. Бо загроза делегітимації всього складу КСУ набагато більша (*Українська правда.Блогу (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/zhernakov/616d0fdbe7572/>). – 2021. – 18.10*).

В. Богатир, Закон і Бізнес: Конституційна безпорадність

16 жовтня виповнилося 25 років від ухвалення закону «Про Конституційний Суд України» № 422/96-ВР. За час свого існування єдиний орган конституційної юрисдикції виніс майже 4 сотні рішень. Але чого вони варті, коли виконуються фактично за потреби, а гарант додержання Конституції навіть не переймається їх дотриманням?

Обов'язки та гарантії

Кожен студент-правник знає, що рішення та висновки, ухвалені КС, є обов'язковими, остаточними й не можуть бути оскаржені. Попри очевидність цієї аксіоми ст. 151-2 Основного Закону, її все ж вивчав, тлумачив і доводив сам КС наприкінці 2019 року. У справі № 1-182/2019(4165/19) було зроблено додатковий висновок, що рішення, ухвалені КС у межах виключних конституційних повноважень, є обов'язковими для всіх органів публічної влади, їхніх посадових осіб. І безвідносно до юридичної форми ці акти не можуть бути оскаржені.

Також начебто однозначною із цього приводу є позиція Верховного Суду, викладена в рішенні від 14.08.2020 у справі № 640/8752/19.

Як відомо, Президент є гарантом додержання Конституції відповідно до її ст. 102. Але, попри розпливчатість цієї декларативної норми, жодного її тлумачення, здається, ще ніхто не давав.

Перше, що спадає на думку у зв'язку з реалізацією гарантії, – це застосування права вето до прийнятих Верховною Радою законів з наступним поверненням їх на повторний розгляд парламенту, а також право звернення до того ж КС із поданням про конституційність законів... І всі президенти робили це з перемінним успіхом.

Але що далі? Автор цієї статті звернувся до Офісу Президента й запитав про наявність актів глави держави як гаранта додержання Конституції, які були б направлені на забезпечення виконання рішень КС, а також поцікавився заходами, що вживалися задля забезпечення виконання цих рішень.

Гарант не в курсі

Виявилось, що в ОП окремий облік таких актів узагалі не ведеться, а інформація про рішення КС для гаранта фактично не становить інтересу.

Бо «запит стосується інформації в обсязі та за критеріями, за якими вона в процесі виконання відповідним суб'єктом владних повноважень своїх обов'язків спеціально не створювалася».

Мабуть, аби навчити юридичній грамотності, чиновники також повідомили, що чинні, опубліковані та неопубліковані закони та постанови ВР, міжнародні договори, укази й розпорядження Президента, декрети, постанови й розпорядження Кабінету Міністрів, а також відомчі акти включаються до Єдиного державного реєстру нормативних актів (таку норму містить указ глави держави від 27.06.96 №468). А от веденням цього реєстру, розробленням оргзаходів та впровадженням методологічних принципів, створенням фонду нормативних актів та підтриманням їх у контрольному стані опікується Мін'юст, який і повинен надавати інформацію про ці акти.

Єдина біда, про яку забули згадати в ОП, це той факт, що рішення КС, хоча вони й тлумачать закони, а іноді їх змінюють, не є нормативно-правовими актами. Тож ані реєстр, ані Мін'юст тут ні при чому...

Довелося питати про контроль за виконанням рішень КС у самого видавця. Там поінформували про загальну кількість рішень, ухвалених Судом з моменту його заснування, а також порахували кількість посилок на Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини.

Разом з тим з'ясувалося, що КС також не здійснює контролю за виконанням своїх рішень. Більше того, «в законодавстві України чітко не визначено відповідних державних органів, уповноважених забезпечувати судовий контроль за виконанням рішень Конституційного Суду України».

Утім, за законом, КС у своєму рішенні або висновку «може встановити (а може і не

встановити. – Прим. авт.) порядок і строки їх виконання, а також зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку».

За потреби

Із цього випливає, що на практиці без малого 4 сотні рішень, ухвалених єдиним органом конституційної юрисдикції за 25 років, – це такий собі архів з асортиментом думок видатних науковців і практиків, що за потреби висмикуються для обґрунтування тієї чи іншої політичної мети.

Коли ж рішення не підходить або після зміни влади стало незручним, то, оскільки контролювати його виконання все одно нема кому, можна набрати нових суддів, а старих звинуватити в порушенні присяги та розпочати кримінальне провадження.

Яскравим прикладом є сумнозвісне рішення КС від 30.09.2010 №20-рп/2010 у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції, яке залишиться чинним назавжди (бо оскаржити його нема кому і нема як).

Однак це не завадило ВР у 2014 році ухвалити постанову «Про реагування на факти порушення судьями Конституційного Суду України присяги судді», в якій дати оцінку цьому рішенню, звільнити суддів за порушення присяги, а також доручити Генеральній прокуратурі порушити кримінальне провадження за фактом прийняття рішення КС з указівкою притягти всіх винних осіб до відповідальності. Сьогодні в Офісі Генпрокурора визнають неможливість оскарження рішень КС, але кримінальну справу досі не закрито... Тож чого вартий такий безпорадний суд після чверті віку свого існування? (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/149374-te_yak_na_praktici_zabezpechuetsya_vikonannya_rishen_ks_stav.html). – 2021. – 16-22.10).

Р. Шрайк, Главком: Україні загрожує конституційна криза

Следите за руками.

В 2019 году Владимиру Зеленскому после победы на президентских выборах не терпится провести парламентские. Очередные

выборы должны пройти в октябре, но хочется побыстрее.

Законных оснований для проведения досрочных выборов не было, но

Конституційний суд, поиздевавшись над представителями президента, принял парадоксальное решение – установить, был ли распад коалиции, невозможно, но раз так народу хочется, пусть будут перевыборы. Малодушие, о котором судьи КСУ еще пожалеют, потому что доминошки, сделал круг, стукнули и по их головам.

Дело в том, что в Конституции написано:

«Стаття 77. Чергові вибори до Верховної Ради України відбуваються в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради України.»

Рада обрела повноваження в августі 2019. Таким образом:

октябрь 2019 – первый год полномочий,
октябрь 2020 – второй год полномочий,
октябрь 2021 – третий год полномочий,
октябрь 2022 – четвертый год полномочий,
октябрь 2023 – пятый год полномочий.

То есть, если бы выборы прошли в срок (октябрь 2019), очередные выборы Рады прошли бы в октябре 2024, а теперь должны пройти в конце октября 2023 года.

Но это крайне неудобно для президента, собравшегося на второй срок. Представьте.

Вариант 1.

Сначала президент побеждает на президентских, а потом на волне успеха получает и хороший результат на парламентских. Так было в 2019, так хочется и снова.

Вариант 2.

Сначала проходят парламентские выборы. Проходят 4–5–6 партий, который начинают создавать коалицию. Коалиционные мучения длятся долго, потому что через полгода президентские выборы, а из оппозиции

баллотироваться куда проще (если ты не в России).

Ясен фиг, нужно бороться за 1-й вариант. Это сделать можно двумя способами:

1) провести досрочные президентские весной 2023 (тут есть нюансы, но о них не сейчас),

2) нагнуть КСУ, чтобы он принял еще одно «политическое» решение: бй год полномочий – это 5й, берите еще год, государство не обеднеет.

Вот только КСУ уже не такой покорный, как в 2019.

Что делать – хз, но ровно год назад КСУ принимает плохое решение, которое громят все антикоррупционеры. Действительно плохое.

И это решение объявляется страшным Конституционным Кризисом. Рассказывается, что конституционные судьи – чистые людоеды и агенты Кремля, что сейчас (вот прямо завтра) они отменят все-все реформы. Проходит год. КСУ ничего не отменяет.

Но за это время Зеленский делает финт ушами – отменяет указы о назначении двух судей КСУ. Это явно незаконная х..., и Верховный суд ее аннулирует.

Решение оспаривается, и хоть мы понимаем, что шансов у президентской команды нет, сама команда не ждет, когда Верховный суд примет окончательное решение и проводит конкурс на места в КСУ, которые не освободились!

Вроде бы уже на этой неделе комиссия выберет двух новых судей по квоте президента. И у нас будет 4 судьи на 2 табуретках.

Это грозит реальным конституционным кризисом, но на что только не пойдешь ради власти (*Главком (<https://glavcom.ua/columns/shrajuk/ukrajini-zagrohuje-konstituciynakriza-791752.html>). – 2021. – 18.10*).

М. Жернаков, Українська правда. Блоги: Два роки першій спробі судової реформи Зеленського: чи повториться провал?

Рівно 2 роки тому, 16 жовтня 2019 року, був прийнятий законопроект № 1008, дуже схожий за змістом до прийнятих у липні законів про судову реформу.

Було чимало надій, бо проект так само передбачав перезавантаження двох ключових суддівських органів – ВРП і ВККС – за реальної участі незалежних міжнародних експертів.

Але тоді ВРП, якій було доручено делегувати експертів для очищення самої ж себе, повністю саботувала процес. А згодом Конституційний Суд добив реформу, визнавши її ключові положення неконституційними. Це все відбувалося при повній мовчазній згоді Зеленського як автора законопроєкту і його Офісу.

Цього разу історія повторюється 1 в 1.

Судова мафія (правда в особі не ВРП, а Ради суддів) так само саботувала очищення ВРП, не делегувавши експертів в Етичну Раду. І так само збирається вбити реформу через Конституційний Суд. Відповідне подання вже надіслав туди абсолютною більшістю голосів (129 проти 15) «новий» і «дуже реформований» суд Верховний.

Але цього разу є й важливі відмінності.

Зеленський вже не «новий президент», екватор перебування його на посаді вже перейдено. Списати ще один такий провал (причому за ідентичним сценарієм) на «помилки юності» не вийде. Так само зараз не вийде списати це на зміну команди в ОП, якої цього разу, на відміну від 2019, не відбулося. Вся відповідальність за впровадження реформи – на Зеленському. Він є автором цих законопроєктів, і його фракція давала за них найбільше голосів.

Ще одна важлива відмінність – цього разу судова реформа обіцяна не тільки громадянам, а й ключовим міжнародним партнерам, причому на найвищому рівні – вище вже просто нема куди. Її Зеленський пообіцяв особисто і письмово Президенту США Джо Байдену, очільникам ЄС Шарлю Мішелю і Урсулі фон дер Ляйєн, а також

голови МВФ Кристаліні Георгієвій. Недавно те саме він повторив на зустрічі з Послами G7.

Після такого відповідь на кшталт «ну ми зробили що змогли, а от погана судова влада знову не захотіла сама реформуватися» звучатиме абсурдно і не влаштує нікого – ні громадян, ні міжнародних партнерів.

Одних заяв про «недопущення саботажу» і безкінечних зустрічей, де всі по черзі вмовляють суддів виконати закон, мало.

В арсеналі Президента є дуже простий і дієвий інструмент – внести законопроєкт, яким викинути судову мафію з процесу реформи. Якщо він зацікавлений в реформі і виконанні своїх політичних обіцянок – він це зробить. Якщо ж і далі Рада суддів буде грати вар'ята, а Президент не реагуватиме – це означатиме для всіх без винятку, що в саботажі своєї ж реформи Зеленський зацікавлений набагато більше, ніж у її впровадженні. Що це означає для будь-яких перспектив по ЄС і НАТО, думаю, пояснювати не треба.

До речі, вже за тиждень, 23 жовтня, відбудеться засідання РСУ, на якому вона має «розглянути пропозиції щодо кандидатів до Етичної ради». Кандидати подалися. Для працюючої Етичної ради достатньо призначити лише ОДНОГО з них.

Зрештою, якщо голові РСУ пану Монічу не подобається ніхто з кандидатів, хай запропонує себе чи когось із колег. Собі ж самим члени РСУ довіряють, чи не так? (*Українська правда. Блоги* (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/zhernakov/616ab39b55031/>). – 2021. – 16.10).

В. Шабунін, Ракурс: Зеленський власноруч підкладає собі бомбу у вигляді КСУ

В реформах справедливості цей тиждень є дуже важливим. Зокрема стане зрозуміло, що буде з обранням керівника Антикорупційної прокуратури.

Офіс Президента або розблокує конкурс, або поховає репутацію президента в очах західних еліт. Там і так вже майже 2 місяці чекають на виконання взятих на себе зобов'язань.

Зеленський сам погодив формулювання «невідкладно закінчити» цей конкурс. З

позитивного щодо цієї теми – президент на початку тижня зробив заяву.

Я був здивований тим, що комісія не може зібратися до остаточного етапу конкурсу. Ми трішки попрацювали. Я думаю, що найближчими днями ця комісія збереться і конкурс завершать, – заявив президент.

Тепер Зеленський пообіцяв якнайшвидше закінчення конкурсу не лише президенту США, але, що ще важливіше, – українським виборцям.

Вже найближчим часом маємо переконалися у дієвості слова президента.

Також цього тижня стане зрозуміло, як далі рухатиметься судова реформа і чи рухатиметься вона взагалі. В суботу (23 жовтня – 24 канал) Рада суддів має визначитися щодо номінування членів до Етичної ради.

Або знову не визначиться і тоді, сподіваюся, президент нарешті подасть законопроект, який розблокує реформу. Як вважає, це вже давно треба було зробити. Щоправда, Зеленський, здається, знову повірив, що судді реформу підтримують.

Якщо ви побачите результати їхніх звернень, підписів, то ви побачите, що більша частина суддів проти гальмування цієї реформи. Ми просто з вами не знаємо всю інформацію, – сказав Зеленський в інтерв'ю.

Скажу максимально м'яко, з поваги до інституту президента: схоже, що Зеленський не знає, що відбувається з його судовою реформою.

Теза президента про «більшість суддів» Верховного Суду (а Зеленський говорив саме про них) повністю не відповідає дійсності.

Відзначимо! Пленум Верховного Суду 129 голосами зі 144 звернувся до Конституційного Суду проти реформи Зеленського. Зі 144 суддів – 129 більша частина.

Тобто у своїй базовій тезі Зеленський помиляється. Так само він помиляється і в іншому, мовляв, упевнений, попри звернення Верховного Суду в КСУ, зараз Конституційний Суд не заблокує судову реформу.

Я не знаю, звідки в Зеленського така впевненість. Ба більше, впевнений в протилежному: Конституційний Суд судову реформу Зеленського спробує не те що зупинити, а знищити.

Бо це той самий КСУ, який знищив покарання за незаконне збагачення, потім покарання за брехню в деклараціях, а ще – забрав в НАБУ право позовами повертати вкрадені в держави гроші. І ще низка інших таких «а ще».

Ба більше, пам'ятає суддю КСУ Ігоря Сліденка, який відповідав за знищення покарання за брехню в деклараціях? НАЗК мало питання до його статків. У відповідь він, знищивши покарання, відписав НАЗК, що «вирвав гадюці зуби».

Як вам така повна неадекватність судді КСУ? Якщо ви раптом думаєте, що він там такий один, то я вас розчарую. Після усього цього, зокрема з «гадючим жалом» інші судді КСУ відмовилися його звільнити.

Тож я не розумію, чому Зеленський все ще вірить, що те збіговисько з КСУ раптом не знищить його реформу. Думаю, точно знищить, бо ця реформа загрожує їх колегам по судовій мафії.

Можливо, президент думає, що вже найближчим часом поремонтує КСУ? І тут в мене до нього ще одне запитання – навіщо заводити в КСУ людей Олега Татарова? Я правда не розумію.

Тобто, я розумію ціль Зеленського посилити вплив на неадекватний КСУ (який зараз є загрозою для нацбезпеки). Але ж заведення туди людей Татарова – таку ціль жодним чином не наближає, а навпаки.

Між сьогоднішнім головою КСУ Тупицьким і Татаровим немає жодної різниці. Обидва – байстрюки однієї політичної системи. Обидва – без проблем за гроші здадуть і країну, і президента.

Зеленський думає, що Татаров до нього лояльний? Рівно так само як Тупицький. Той просто зарано продався – час не розраховув. Я справді не розумію політичної логіки Зеленського.

Навіщо власноруч підкладати собі таку бомбу? Невже так все погано з кадрами? Навіщо пхати людей Татарова? Ще й таких людей, як, наприклад, Погорецький разом з дружиною отримують прибуток в адвокатській конторі, співзасновником і керівником якої Татаров був до переходу в Офіс Президента.

Євграфова має у власності купу елітних автомобілів і нерухомості, походження яких не може пояснити, а ще оформлений на матір бізнес в окупованому Криму.

Просування таких людей в КСУ Офісом Президента я критично не розумію і прямо засуджую. Люди Татарова кращим цей Конституційний Суд точно не зроблять – навпаки (24 канал (https://24tv.ua/zelenskiy-vlasnoruch-pidkladaye-sobi-bombu-viglyadi-ksu_n1774450). – 2021. – 20.10).

Ж. Холодна, Закон і Бізнес: Маніпуляція спрацювала, або Що спричинило зміну громадської думки про судову владу

Експерти стверджують: законопроекти не здатні забезпечити ефективної діяльності суду. Замість цього влада створила наднаціональний орган над суддівським врядуванням, а грантове середовище дискредитувало суддів замовними матеріалами.

Тональний негатив

На пресбрифінгу «Недовіра до судів в Україні: організована криза чи об'єктивна реальність» аналізували роботу ЗМІ, аби зрозуміти, що насправді спричинило негатив що до судової влади.

Керівник політико-правових реформ програм Громадської організації «Український центр суспільного розвитку», к.п.н. Ігор Рейтерович репрезентував моніторингове дослідження медіаполя щодо висвітлення діяльності Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів за 2019–2021 роки.

Правник звернув увагу на те, що з 2019-го рівень довіри до судової влади, що стабільно зростав з 2015-го, почав падати. Натомість довіра до людей з громадського сектору, які нібито професійно займаються висвітленням реформи судочинства та вважають себе спеціалістами з антикорупційної політики, зріс.

Експерти відповідних громадських організацій розміщували свої матеріали переважно у блогах, у той час як їх подачу навряд чи можна було б назвати професійною, адже факти подавалися без реального аналізу. Крім того, 14% публікацій містили відверто образливу лексику, без будь-якої аргументації на кшталт «суди продажні», опосередкований і відвертий негатив.

До прикладу, писали про одного суддю, а висновок у підсумку статті зробили, що вся судова система корумпована. І. Рейтерович зазначив, що така тональність висвітлення у ЗМІ не лише породила негативне ставлення до судової влади, а й негативно впливає на процеси реформування судочинства.

Так, у 2020 році негативних публікацій у медіа від даних експертів поменшало, оскільки

велика частина з них перекваліфікувалася на спеціалістів з локдауну. Проте у нинішньому році кількість згадувань ВРП та ВККС зросло до критичного максимуму, і перейшло рубіж в 12 сотень. Тож громадяни сприймали судову владу через призму коментарів даних експертів у рейтингових ефірах на телебаченні та інших популярних ЗМІ.

І. Рейтерович звернув увагу на те, що дехто з експертів спромігся дати до десяти коментарів за день. І тут уже справа не лише в імовірній якості таких коментарів, а й у тому, що для когось це, імовірно, є повноцінною роботою, що певним чином фінансується.

Проте думка суспільства про судову владу, як показав рейтинг Інституту масової інформації, була сформована саме за рахунок таких коментарів і особистих думок. При цьому протилежна думка була представлена лише в спеціалізованих юридичних виданнях, доступ до яких у широкої громадськості обмежений і які, крім цього, мають не таке широке охоплення, як масові ЗМІ.

При цьому експерт наголосив: якщо у 2019–2020-х роках замовники негативних матеріалів від ГО ще дотримувалися балансу, то у 2021-му всі їхні заяви стали категоричними. І якщо, наприклад, матеріал навіть був направлений проти конкретного посадовця, він дискредитував уже усю судову систему.

При цьому такі публікації закріплювалися на перших сторінках інтернет-видань на довгі тижні, із чого можна зробити висновок про не лише їх замовний характер, а й величезне охоплення аудиторії. Проте, як наголосив І. Рейтерович, така маніпуляція спрацювала, і громадська думка змінилася. Адже до 2019-го рівень довіри до Феміди зростав.

Наднаціональний орган

Виконувач обов'язків голови ВРП Олексій Маловацький зазначив, що це вже не перша спроба влади перевірити членів ВРП тільки за рішенням іноземних громадян. Мовляв, ще 1,5 року тому Конституційний Суд уже визнавав

неконституційною норму закону №193-ІХ, якою утворювалася комісія з питань доброчесності та етики. Натомість попередня ініціатива знову втілена у законі №1635-ІХ. Змінилася лише назва комісії, яку перейменували на етичну раду.

Поряд з тим, як наголосив О. Маловацький, нині в ЗМІ шириться агресивна риторика стосовно того, що Рада суддів блокує реформу. У той час як іноземні експерти, обрані до складу комісії з добору членів ВККС і досі не зв'язалися з секретаріатом ВРП, на який покладений процес організації роботи комісії. При цьому в рамках закону даний організаційний процес не прописаний.

Суть великої судової реформи полягає у тому, аби українські громадяни не мали в ЄР права голосу, наголосив очільник ВРП. Мовляв, ЄР – це не дорадчий, а наднаціональний орган, оскільки оскаржувати його рішення потрібно у Верховному Суді.

В. Маловацький зазначив, що нагальними кроками влади мають стати: гідне фінансове забезпечення судової влади, якісне судове адміністрування, спрощений доступ до професії судді, впровадження електронного судочинства та скасування виконавчих документів.

Утім, про це представники судових органів говорять більше року, а влада слухає та робить по-своєму.

КОМЕНТАР ДЛЯ «ЗІБ»

Марина Ставнійчук, голова комітету Національної асоціації адвокатів України з питань верховенства права:

– Я вважаю, що все, що відбувається в країні й пов'язане з так званою судовою реформою, дійсно не відповідає потребі забезпечення ефективності діяльності судової влади. На жаль, так сталося, що реформатори не чули тих, кого вони реформують, не дослухалися до фахового експертного середовища.

Тож сьогоднішній захід за великим рахунком ставив за мету привернути увагу до проблеми, що закони, котрі проголосовані у парламенті й стосуються нового порядку підбору складу ВРП та ВККС, не відповідають, по-перше, Конституції, а по-друге, не забезпечують

раціонального і розумного процесу формування цих органів. Вони практично призводять до того, що згадані органи судової влади взагалі втрачають будь-які можливості для свого функціонування.

У сумі всі ці фактори дають можливість говорити про те, що ми не матимемо жодного результату цієї реформи. І поки справи не затягнулися в часі, й уже на даному етапі очевидні конкретні недоліки, варто сідати за круглий стіл і домовлятися.

Для мене абсолютно зрозуміла вмотивованість чинного складу ВРП. Фактично після реформування Ради в повному її складі й при повному обсязі повноважень не дали пропрацювати навіть однієї каденції. Як наслідок, зводиться нанівець діяльність усієї інституції.

Для мене очевидно, що за відсутності концептуального системного підходу, нині заручником нескінченних нападок на судову владу є ВРП і ВККС. Остання, як відомо, не працює вже більше двох років. А завтра влада знову повернеться до складу ВС. Адже немає ні чіткої концепції формування суддівських органів, ні плану роботи, не виставлені критерії оцінки.

Так, Президентом у червні цього року затверджена стратегія реформування судової влади на два роки. Але хіба це правильний підхід? Коли, наприклад, навіть ухвалені закони не відповідають змісту даної стратегії гаранта. У результаті спостерігаємо повний хаос в організації роботи.

Тому я закликаю всіх, хто до цього причетний, сісти та проаналізувати ситуацію з огляду на низку критеріїв. Це насамперед забезпечення незалежності та професійності при здійсненні правосуддя, конституційно-правових гарантій незалежності судів і суддів, унеможливлення суб'єктивних впливів та встановлення юридичної відповідальності за вплив на суддю, а також організація ефективної системи суддівського самоврядування (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/149328-scho_sprichinilo_zminu_gromadskoi_dumki_pro_sudovu_vladu_do.html). – 2021. – 9-15.10).

К. Бутко, Українська правда. Блоги: Що роблять члени ВРП за понад 4 млн грн на місяць?

На початку серпня Вища рада правосуддя заявила про те, що припиняє розгляд дисциплінарних проваджень щодо суддів. Це сталося після вступу в силу Закону щодо ВРП, яким передбачається створення інституту незалежних дисциплінарних інспекторів, які будуть розглядати скарги на суддів та презентувати їх членам ВРП після очищення цього органу.

Насправді у зупинці розгляду дисциплінарних скарг – немає нічого поганого, адже, при розгляді скарг на суддів чинними членами ВРП більшість з них отримувала індульгенцію замість ганебного звільнення. Так, за статистикою, чинна ВРП карала лише 1% суддів, щодо яких розглядала дисциплінарні провадження. Водночас після очищення даного органу та створення дисциплінарних інспекторів є надія на більш справедливий розгляд скарг.

Проте залишається відкритим питання – чим займаються члени Вищої ради правосуддя останні 2 місяці та за що платники податків, як ми з вами, щомісяця сплачують понад 4 млн грн зарплатні цим людям?

Виявляється, найбільш активне заняття членів ВРП останній час – розгляд заяв суддів про відставку. За нашими підрахунками, лише у вересні Вища рада правосуддя розглянула 79 подібних заяв від суддів.

При цьому, вже традиційно, Вища рада правосуддя відправляла в почесну відставку з величезними виплатами суддів, які насправді заслуговували на звільнення. Далі кілька прикладів суддів, які, завдячуючи супер лояльній ВРП, пішли відпочивати замість ганебного звільнення.

СУДДІ, ЯКІ У ВЕРЕСНІ ОТРИМАЛИ ВІД ВРП ПОЧЕСНУ ВІДСТАВКУ ЗАМІСТЬ ЗВІЛЬНЕННЯ

Ганна Білик – суддя Броварського районного суду Київської області.

Суддя Білик відома тим, що нещодавно була засуджена Антикорушційним судом до 6 років

ув'язнення за отримання хабаря 1 тис. євро. Звичайно, далі на суддю ще чекає апеляція, але, навіть рішення першої інстанції могло бути достатньо, щоб відкласти розгляд питання.

Проте Вища рада правосуддя вирішила нічого не відкладати, таким чином суддя Білик отримала почесну відставку та 824 тис. грн вихідної допомоги. У разі якщо апеляція антикор суду підтвердить вирок Білик – ВРП муситиме скасувати відставку судді, проте, 815 тис. грн повертати ніхто не буде й це очевидний пофіт для судді.

Дмитро Валігура – суддя Голосіївського районного суду м. Києва.

Ще одним суддею, який відправився відпочивати за наші з вами податки став «суддя Майдану» Дмитро Валігура. Валігура виніс щонайменше 4 рішення щодо позбавлення водійських прав за участь в автопробігу до Межигір'я. Зокрема, одним із людей, яких Валігура позбавив водійських прав став громадянин Крошка, який працював водієм на комунальному підприємстві. У результаті рішення судді Крошка втратив роботу й можливість оплачувати своє лікування. За свідченнями потерпілого, суддя ще перед засіданням повідомив йому, що він у якихось списках і що оскаржувати його рішення марно. Тобто суддя наперед знав, що його треба позбавити прав, оскільки він був помічений серед учасників Майдану.

Справу щодо Валігури розглядала Вища рада правосуддя, проте її члени відмовилися звільнити суддю, зазначаючи, що прийняте ним рішення «не вказує на грубу недбалість чи навмисне порушення закону, а тому не могло бути підставою для звільнення з посади у зв'язку з порушенням присяги судді». На додаток, члени ВРП стверджували, що «строк притягнення судді Валігури Д. М. до дисциплінарної відповідальності на підставі відомостей, викладених у заяві Довбах Г. В., сплинув».

Тобто, маючи змогу звільнити суддю Вища рада правосуддя вирішила цього не робити, проте, без проблем відправили його у почесну

відставку. Дмитро Валігура отримав понад 1.3 млн гривень вихідної допомоги та буде отримувати по 150 тис. грн щомісячної пенсії.

Ігор та Наталія Петренки – судді Господарського суду Дніпропетровської області.

У вересні Вища рада правосуддя також відправила у почесну відставку суддю з Дніпра – Ігоря Петренка. Його прізвище, можливо, менш відоме ніж попередніх двох суддів про яких я розповідала, на відмінно від місця проживання судді

Річ у тому, що Ігор Петренко – чоловік іншої судді Господарського суду Дніпропетровської області Наталії Петренко.

Попри те, що подружжя все життя пропрацювали на суддівських посадах і не мали жодного бізнесу їх статкам можуть позаздрити мільйонери. Так, у їх власності:

- 3 будинки площами 457 м², 384 м² та 287 м² у Дніпропетровській та Запорізькій областях;

- Квартира у Дніпрі площею 155 м²;

- 2 приміщення у Ялті площами 255 м² та 67 м²

У 2016 році проєкт PROSUD навідався до будинку суддівського подружжя і його масштаби нас відверто шокували. Виявилось, що на території величезного маєтку в суддів є навіть власна церква.

Кілька років тому суддівське подружжя з Дніпра проходили кваліфікаційне оцінювання суддів. Навіть лояльна до суддів Вища кваліфікаційна комісія визнала Наталю Петренко такою, що не відповідає посаді судді, оцінювання ж Ігоря Петренка так і не завершено. Проте Вища рада правосуддя спочатку відмовилась звільнити Наталю Петренко через невідповідність посади й відправила її у відставку в лютому цього року, а тепер, у вересні, також дозволила спокійно відпочивати на пенсії і її чоловіку.

ВІДСТАВКИ САМИХ ЧЛЕНІВ ВРП

Як відомо, більшість членів Вищої ради правосуддя – судді й також можуть претендувати на відставку й суддівську пенсію. Останнім часом судді-члени ВРП почали масово подавати заяви про відставку з посади судді, це дозволить їм, після закінчення роботи

у ВРП, спокійно жити за чимале суддівське утримання. Так, у вересні заяви про відставку подала члени ВРП Лариса Швецова та Микола Худик. Ще раніше у відставку пішли члени ВРП Лариса Іванова, Андрій Овсієнко, Володимир Говоруха та Наталя Краснощокова.

Така активність членів ВРП у питанні власної відставки може бути пов'язана з побоюваннями, що після реформування Вищої ради правосуддя її члени не будуть настільки лояльними до суддівських відставок.

НЕ ВІДКЛИКАНА ВІДСТАВКА

Попри те, що Вища рада правосуддя весь місяць активно відправляла суддів у почесну відставку поспішати з відкликанням відставки судді вирок щодо якого набув законної сили – ВРП не стала.

Мова про суддю з Одеси – Анатолія Целуха. Ще наприкінці лютого 2021 року Апеляційна палата Вищого Антикорупційного суду підтвердила обвинувальний вирок щодо судді та засудила його до 5 років ув'язнення. Наразі, Целух перебуває у Львівській колонії, проте, завдячуючи Вищій раді правосуддя – продовжує щомісяця отримувати 130 тис. грн суддівської пенсії.

А все тому, що відправивши суддю у відставку ВРП досі не знайшла час, щоб відкликати цю відставку після вироку судді. Попри те, що це питання було в порядку денному ВРП члени Ради просто відклали його розгляд, що означає – ще мінімум місяць ми будемо утримувати суддю-хабарника за свої податки.

ЩО ДАЛІ?

Попри регулярні заяви членів ВРП щодо неуплектованості судів та їх тотальне недофінансування – у вересні члени Ради рекомендували призначити суддями 8 суддів, а звільнили у почесну відставку понад 70.

Очевидно, що очікувати від нинішньої Вищої ради правосуддя справедливості, а не лояльності до судової мафії – даремно. А тому ВРП має бути реформована та очищена як найшвидше. Для цього має бути створена Етична Рада. Наразі, її створення блокується іншим органом – Радою суддів, яка або все ж делегує свої

членів до Етичної Ради як найшвидше, або має бути виключена з цього процесу. І наразі це вже відповідальність Президента та Парламенту, які обіцяли населенню проведення справжньої судової реформи.

Кожен день роботи нереформованої ВРП – реальні збитки для українських громадян (*Українська правда.Блогу (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/butko/61654cf8d80b4/>). – 2021. – 12.10).*

О. Тарнавський, Дзеркало тижня: Колективний Зеленський: від демократичної республіки до неосвіченого абсолютизму?

Володимир Зеленський став главою держави, не маючи попередньої підготовки для цієї посади: ні релевантного досвіду, ні фахової кар'єри. Це наслідок експерименту як для нього, так і для нашого соціуму.

Багатьох виборців, які прийшли на дільниці віддати за нього голос, особливо не цікавило, що являє собою фронтмен «95 кварталу» як політична особистість. Позаяк після Революції Гідності та початку російської агресії люди були вкрай деморалізовані невдачами команди Петра Порошенка, тож ними керувало бажання чимшвидше перегорнути сторінку з його каденцією. Тому й наважилися кардинально змінити свої традиційні уподобання щодо лідера країни. Зважаючи на патріархальне сприйняття реалій і усталену важливість інституту глави держав серед українців, це бажання було й досі залишається виправданим. Людям завше потрібен національний герой.

Частина суспільства сподівалася, що цілком позасистемний індивідуум здатний докорінно змінити статус-кво у вітчизняній політичній системі. Навіть ті люди, котрі зазвичай вважають себе аполітичними й перманентно розчарованими. В очах і думках нашого соціуму, завдяки передовому управлінському інструментарію, нова влада мала стати категорично іншою: як мінімум, протилежною традиційному українському політикуму, що уособлює собою корупціонерів та пройдисвітів, а як максимум – небаченим досі колективним політичним месією. Або квінтесенцією десятилітніх очікувань. Очевидно, що сподівання були надміру завищеними. І варто визнати, що така ситуативна їх гіперболізація сталася досить свідомо й цілеспрямовано, що й підтверджували слова, які подекуди лунали: «Гірше так уже не буде».

Під час передвиборчої кампанії і в перші тижні роботи в кріслі президента Зеленському та, звісно, команді «Слуги народу» вдавалося утримувати такі настрої на високому рівні. Передусім завдяки поствиборньому емоційному шлейфу, який завжди в політиці певний час зберігається на основі позитивних очікувань громадян. Але така суспільна автогенерація натхнення і мотивації, природно, потребує підживлення у вигляді швидких змін. Саме з цим у «колективного Зеленського», незважаючи на колосальний мандат на такі зміни, щось пішло не так. Або, радше, пішло так, як і йшло у всіх інших угрупованнях, які коли-небудь опинялися при владі в Україні:

– наскрізь медійна команда глави держави вщент провалювала більшість важливих інформаційних кейсів (згадайте бодай збиття українського літака над Тегераном чи тривалу віртуальність президента – коли замість прогресивної комунікаційної стратегії від засновників медіакомпанії «Квартал 95» ми спостерігали невчасні реакції або класичні «відосіки»);

– абсолютно деструктивна й неорганізована кадрова політика, яка досі не налаштована і проявляється в публічному управлінні (перший глава ОП, перший уряд, перший Генпрокурор, перші голови місцевих державних адміністрацій, кейс Конституційного суду, усунення спікера парламенту з посади тощо). Для політичної команди, котра зазіхнула на президентський п'єдестал і парламентську монобільшість, така часта і розбалансована ротация кадрів свідчить про її неналежну підготовку до участі у великій політиці;

– непотизм як норма для вищих ешелонів влади (найближче посадове оточення

президента – давні друзі та колеги зі студії «Квартал 95», голова СБУ – товариш дитинства; колеги з шоу-бізнесу – нардепи й очільники місцевих держадміністрацій тощо), хоча йшлося про те, що «кумівства не буде».

– фальшива нормотворчість (закон про імпичмент, який, зважаючи на «свою» коаліцію, втілити практично неможливо; скасування депутатської недоторканності, яка не скасована; закон про народовладдя через референдум, який неможливо провести без рішення президента; закон про олігархів, що лише називає людей олігархами, але ніяк не сприяє викоріненню олігархії з українського буття та олігархів із дійсності тощо).

Сукупна сила «колективного Зеленського» могла здійснити фундаментальні перетворення буквально за пів року. Але її наявність поки що ні до чого позитивного не привела, а лише поглибила наші соціетальні проблеми. Це настільки нонсенс для України, наскільки й відчай. Адже в нашій новітній історії такої концентрації влади в «одних руках» ще ніколи не було. І нічого. Парадокс.

Коли західні сусіди, наприклад Польща та Угорщина, скасовують ПДФО для молоді, щоб підтримати на початку «дорослого життя», новатори «колективного Зеленського» ще більше уярмлюють українців, створюючи нові та підвищуючи наявні податки. Ба більше, замість залучення нових інвестицій представники тимчасової еліти пхаються під подушки людей і видають знайдене за свої економічні досягнення. Тобто за парадигмальну основу взято не лібералізацію взаємовідносин між державою і суспільством, аби ослабити тиск данини, а етатизм – посилення ролі держави в житті суспільства (державних інституцій). Імовірно, вони вважають, що це щось нове, а тому потребує застосування, але насправді це середньовічний підхід. Саме тоді ввійшов у вжиток вислів короля Франції Людовіка XIV «Держава – це я». Нині це моветон. Бо українське суспільство потребує більше економічної свободи і менше податкових навантажень, верховенства права та рівності перед законом – утвердження справді правової держави, що закріплено у першій статті Конституції України.

Суть держави ХХІ ст. не тому, аби її було багато в житті людей, а в тому, аби її нечисленні інституції були просто сильними. На противагу їх надмірній кількості – якість пріоритетна. А обраний «колективним Зеленським» шлях – завідомо неправильний.

Окремі досвідчені вітчизняні політики це розуміють, незважаючи й на їхнє прагнення мати не меншу владу. Адже в них є кришталево прозоре розуміння, чим можуть обернутися дії, спрямовані, зокрема, проти пасіонарного українського народу. Себто в таких індивідів є гостре відчуття самозбереження. «Колективний Зеленський», натомість, з одного боку, «прийшов на один термін» і «не тримається за владу», з іншого – примножує повноваження й зазіхає на невластиві президентові функції. Але ж, як одного разу висловився Леонід Кучма, «ми це вже чули». Ми це вже пройшли десятки років тому. Нині – час для новітніх підходів, а не архаїчного самодержавства. Воно загрожує психічному здоров'ю. Бо чим більше й довше людина обіймає найвищу державну посаду, тим ближче її божевілля.

Такі перестороги спочатку нікого не лякають. Тож не дивно, що, аби обґрунтувати доцільність авторитарного політичного режиму, команда «колективного Зеленського» створює для себе й соціуму симулякр – вигадану «нереальність», використовуючи медіа та замовні соцдослідження, щоб усіх і себе переконати у правильності обраного шляху, відсутності впливу на них олігархів, а також, що важливо, вдати, буцім люди досі їх дуже підтримують. Звісно, крім законодавчого набору повноважень, це ще більше розв'язує руки главі держави, і він, через гіпертрофоване усвідомлення важливості власної персони та «місії», яку виконує, запевняє самого себе, що має право на абсолютизм, хто б що з опозиціонерів і експертів не казав. Мовляв, це просто наші противники/опоненти, які тільки борються за владу. Так команда «колективного Зеленського» свідомо нехтує всією критикою, називаючи її політичним змаганням. Але де її місце в риториці незалежних фахівців, які споглядають тривожну закономірність, що веде до узурпації влади?! У країнах розвиненої демократії збереження відносно високого

рівня підтримки серед населення – свідчення легітимності влади і знак того, що можна продовжувати здійснювати реформи. Нинішня ж політична верхівка сприймає й інтерпретує свою ж джину як дороговказ до авторитаризму, мовляв, якщо люди підтримують, то ми маємо на це право.

Зрештою, ми бачимо, що все це призводить до законодавчого нігілізму, невігластва в поведінці й риториці, ручного управління абсолютно в усіх гілках влади, підпорядкування президентові нібито незалежних інституцій, усунення з керівних позицій тих, хто проявляє бодай якусь індивідуальність та інакше бачення, а про безлику монобільшість узагалі мовчу. Соромно усвідомлювати, що депутати досі не відчують влади, якою їх наділяє народ. Якби ж були протилежні практики, то «колективний Зеленський» справді міг би ввійти в історію, використавши здобутий політичний тріумф задля «українського дива». Зараз він ризикує лише вляпатися. Але гіркота ситуації не в його персональній драмі, а в трагедії для всієї країни. Позаяк із таким підходом ми вже зробили відкат у демократичних трансформаціях: опустили в рейтингу сприйняття корупції, індексі демократії, індексі свободи преси, індексі інвестиційної привабливості і, як наслідок, у світовому рейтингу щастя тощо. Наступні 5–10 років українцям доведеться ще неодноразово узгоджувати деталі суспільного договору, відповідно до якого президент не може підмінювати собою всі владні інституції, а формою правління в республіці є парламентсько-президентська, де депутати – не слуги адміністрації чи офісу президента, а представники найвищого законодавчого органу.

Тим часом «колективний Зеленський» зробив так, що центр прийняття рішень – уже не ВРУ, не Кабмін, а офіс президента, який, згідно із законодавством, не має жодних нормотворчих функцій. Президент має, його офіс – ні. Це просто кабінет. Керівник цього кабінету (ОП) – теж без особливого статусу, але тепер його сприймають як другу особу держави – віцепрезидента. І виходить, що людина має колосальний вплив на державу і суспільство, але жодної відповідальності ні перед ким не

несе. А де місце в такій системі людям зі справді конституційними правами – главі парламенту, очільникові уряду, генпрокуророві? Їхні ролі знівельовані, а інституції перебувають у режимі президентського самоуправства. Прикро, що через жагу до тотальної влади зовнішній ворог у порядку денному «колективного Зеленського» відступив на другий план. Хоча його «нейтралізація» на нашій території важливіша, порівняно з протидією внутрішній опозиції, зокрема й партійній.

Дотичні до узурпації мусять пам'ятати, що абсолютна влада не веде до «країни у смартфоні», вона створює левіафана. Позаяк, маючи всю повноту влади у своїх руках, людина, хоч би якою духовно сильною вона була, неминуче перетворюється на тирана, а її режим – на тиранію. Це не тенденція, це – закон політики, і ним пронизана вся цивілізаційна історія світу. Не дивно, що провідні демократії світу, від яких ми відстаємо на 100–150 років, мають баланс різних гілок влади. Вони дійшли розуміння, що саме це створює ефективну систему стримувань і противаг – рушій розвитку суспільства. Тому будь-які нинішні інсинуації стосовно спроб виправдати необхідність більшої влади – це саме ті благі наміри, якими вмощений шлях до пекла. У нашому випадку тим пеклом може стати неосвічений абсолютизм.

А привести країну до нього, вочевидь, мають із допомогою «мінцифри», яку «колективний Зеленський» із самого початку найбільше леліє. Ймовірно, аби вона змогла забезпечити йому перемогу на наступних виборах через голосування онлайн у додатку «Дія». І знову «легітимувати» себе. Тож феєричні успіхи «мінцифри» цілком закономірні, в контексті такого прагнення влади. Саме тому лише цьому єдиному міністерству з-поміж усіх інших «колективний Зеленський» дав карт-бланш, зокрема на здійснення цифровізації державних і адміністративних послуг, маючи намір сформувати в суспільства довіру до роботи цього відомства, що перед виборами, за задумом політичної верхівки, мабуть, має автоматично трансформуватися в довіру до їх результатів, які встановлять на основі даних «Дія».

Зважаючи на компліментарні висловлювання «колективного Зеленського» стосовно китайської системи влади й на те, що наступні парламентські вибори відбудуться вже виключно за пропорційною системою, йдеться про ризик утворення реальної партійної диктатури. Але ж для українців це катастрофа. Очікувати кращого режиму, ніж у Венесуелі, Північній Кореї, Білорусі, Росії, не варто. Там теж окремі особи і нечисленні групи уявили, що вони уособлюють собою цвіт нації,

заперечуючи змагальний політичний процес. Натомість у західних демократіях, як ті ж таки США, Канада, Велика Британія, Німеччина, панують цінності прав і свобод людини (звісно, все відносно). Тому ці країни передові й розвиваються.

Ми точно рухаємося у правильному напрямку? (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/internal/kolektivnij-zelenskij-vid-demokratichnoji-respubliki-do-neosvichenoho-absolutizmu.html>). – 2021. – 9.10).

А. Шкрум, Українська правда. Блоги: Серіал must go on: закон про олігархів

Учора «Слуги народу» так спішили голо-снути закон про олігархів без обговорення та з порушенням усіх процедур регламенту під приліт літака Зеленського, – що переграли самі себе.

І прийняли дві поправки, які суперечать одна одній. Тож тепер закон треба переголосувати.

Жаль тільки, що ні турборежим із його сотнями помилок, ні навіть ця історія вас, схоже, нічому не навчить. Серіал must go on.

Спочатку коротко про цей закон для тих, хто не в темі.

Насправді цей закон нічого не змінить для громадян, і люди нічого не відчують після цього закону.

Чи пан Ахметов зменшить вартість електроенергії на наступний день для громадян в рамках своєї монополії, звичайно, – ні.

Чи зміниться якимось зловживання монополії на інших ринках – ні.

Треба усвідомлювати, що це закон не про те, як зупинити зловживання в монополіях, або розділити їх, як це робив Верховний Суд США по компанії «Standard Oil» Джона Рокфеллера.

Це закон – не про людей та олігархів, і не про зміни державної системи управління в олігархічній системі.

Це закон – про взаємовідносини лише одного Зеленського із самими олігархами.

Зеленський показує олігархам, хто хазяїн, порахує їх по черзі, і далі буде думати, що робити з тими, хто не йде на контакт.

Можливо, у цьому б не було нічого поганого, якби це було у більш-менш законний спосіб. І не робило з РНБО – сучасне КПСС.

Але от Зеленському здається, що він нарешті винайшов «магічну паличку» – РНБО.

Орган, який формує він особисто, і який може підмінити під собою суди, антимонопольний комітет, навіть весь Парламент.

Для отримання ж статусу олігарха потрібно підпадати під 3 з 4 критеріїв:

1) участь у політичному житті (висока посада в органах влади; пов'язаність із особою, що займає високу посаду в держорганах; наявність посади у партії або її фінансування);

2) вплив на ЗМІ (контроль або статус бенефіціара у ЗМІ; або, якщо ЗМІ було продане особі без бездоганної ділової репутації);

3) бути бенефіціаром природної монополії або займати монопольне (домінуюче становище) на ринку;

4) мати підтверджену вартість активів (~2 млрд 294 млн грн/мова про близько 84 млн дол.).

«Олігархи» також повинні будуть подавати декларації до НАЗК.

А тепер, друзі, прекрасна історія про те, як голосувався закон учора.

Це відбулось із порушенням регламенту і БЕЗ надання слова жодному депутату по поправці.

І з цією процедурою під час голосування була підтримана класна поправка номер 398.

398 – поправка про те, що рішення, хто ж у нас олігарх:

- приймає Голова НАЗК
- за зверненням Комісії з питань протидії олігархам,
- а подає звернення до комісії або член комісії, або ВРУ (згадали про парламентську республіку), або КМУ, НБУ, СБУ, АМКУ чи Рахункова.

Усе логічно і правильно, як на мене.

Поправка авторства Голови ВР Дмитра Разумкова. Її підписали під 50 різних народних депутатів з усіх фракцій і груп Парламенту (!), у тому числі і я.

І цією правкою ми намагалися вивести закон у нормальне правове поле без надання неконституційних дивних повноважень РНБО. І так, вона врахована.

Щоправда, під час процедури БЕЗ обговорення у залі, і БЕЗ надання слова жодному депутату по поправці (яка була незаконною, але то таке), була врахована разом із класною правкою 398 – і інша правка 406.

Поправка 406, – де повноваження визнавати олігарха олігархом дають РНБО, як і хотів Зеленський.

А подавати до РНБО особу може член РНБО, КМУ, НБУ, СБУ або АМКУ.

Парламент усувається від цієї історії. Але ж Офіс вважає Парламент просто особистим нотаріусом.

Тим паче, РНБО по факту: просто одна особа – Зеленський, бо він може особисто вводити і виводити з РНБО людей своїм указом.

Під час ідіотської незаконної процедури прийняття закону у залі – врахували дві поправки одночасно.

Ну і допомогло вам ваше ламання Парламенту? Тепер профільний комітет пропонує переголосувати Закон про олігархів.

Pathetic. І дуже смішно. Поспішиш – ... На жаль, серіал must go on (*Українська правда. Блоги* (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/shkrum/614dd6e6b281c/>). – 2021. – 24.09).

О. Кудрявцев, Mind: Популізм чи виклик: чого очікувати від закону про олігархів

Прийнятий Верховною Радою закон про олігархів (точна назва – «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну або політичну вагу в суспільному житті (олігархів)») прогнозовано набув великого розголосу як у політичній, так і в юридичній спільноті.

Перш за все бентежить те, як його ухвалювали. Поспіхом, за скороченою процедурою, без голосів опозиції, всупереч позиції спікера (і взагалі за його відсутності), не дочекавшись висновків Венеціанської комісії, і, як наслідок, з помилкою в статті 5. Добре, що він набуває чинності тільки через пів року, а тому є час на виправлення помилок.

Про обережність у спілкуванні з олігархами

Проте й змістовне наповнення цього закону залишає бажати кращого. Ще на стадії проекту документ викликав багато нарікань. Але при цьому навіть після доопрацювання комітетом його якість не покращилась.

Наприклад, одразу кидається у вічі обов'язок чиновників повідомляти РНБО про контакти з олігархом або олігархами. Таке повідомлення здійснюється шляхом подання декларації. За неповідомлення про такий небезпечний контакт чиновник несе відповідальність. При цьому вона настає навіть за умови, що чиновник не знав, що контактує з олігархом. Тобто навіть за відсутності умислу.

Якщо олігарх не повідомив, що він олігарх, чиновник все одно несе відповідальність за цей контакт, що є неправильним. Чиновник має знати, що він контактує із особою з реєстру олігархів, і навмисно йти на цей контакт. Такий контакт має бути свідомим, і тільки за цієї умови за нього може наступати покарання.

Як щодо політичної відповідальності?

Є питання і щодо видів відповідальності. Законом передбачена дисциплінарна й політична відповідальність. І якщо з дисциплінарною відповідальністю більш-менш зрозуміло, «Перехідні положення» роз'яснюють, що під

нею розуміється звільнення з посади, то, що таке політична відповідальність, не зрозуміло зовсім. Ба більше, наразі визначення політичної відповідальності існує лише в наукових теоріях і жодним законом не закріплене.

Законопроект, що стосувався політичної відповідальності, подавався до парламенту ще далекого 2010 року народним депутатом М. Папієвим, але так і залишився проектом. Отже, притягнути чиновника до політичної відповідальності поки що не вдасться.

І ще одне, на мою думку, суттєве положення. Цей закон зобов'язує чиновника звітувати про контакт з олігархом, який відбувся в проміжок часу між набранням законом чинності та введенням його в дію. Тобто, якщо чиновник контактував з олігархом до введення закону в дію, він все одно мусить надати про це декларацію.

Чи буде закон дієвим?

Але виникає питання, якщо закон ще не введений в дію, чи може він породжувати якісь обов'язки? Я в цьому сумніваюся. На мою думку, обов'язок звітувати про контакт з

олігархом має наступати після введення закону в дію.

Ну й, певна річ – формування реєстру олігархів. Рішення про зачислення особи в олігархи (до реєстру) ухвалює РНБО, а вводить його в дію президент. Отже, не унеможлиблюється ситуація, коли до реєстру потраплять не лояльні до влади олігархи та навпаки – не потраплять олігархи, які чинну владу підтримують.

Ба більше, я прогноую, що через розмиті критерії, олігархи, які не погодяться з рішенням РНБО та указом президента, оскаржуватимуть їх в адміністративному суді з гарними шансами на виграш справи.

Як висновок можна зазначити, що закон має суто декларативний характер. Недарма багато хто вважає його популістським. У такому вигляді закон не досягне своєї мети (якщо він дійсно ухвалювався з якоюсь метою). Його норми не запрацюють допоки під нього не будуть прийняті ще декілька законів та підзаконних актів (*Mind (<https://mind.ua/openmind/20231605-populizm-chi-viklik-chogo-ochikuvati-vid-zakonu-pro-oligarhiv>). – 2021. – 28.09*).

М. Бойко, В. Віницький, Mind: To be or not to be: що таке деолігархізація по-українськи

Верховна Рада розблокувала підписання закону про олігархів. Народні обранці відхилили всі 12 постанов щодо скасування рішення про ухвалення законопроекту №5599. Так, після ухвалення документа 23 вересня з'ясувалось, що народні депутати проголосували кілька поправок до документу, що суперечать одна одній. Через зазначену юридичну колізію перший заступник голови Комітету ВР з питань фінансів, податкової та митної політики Ярослав Железняк повідомляв, що документ має бути переголосований. Проте, пізніше народний депутат від «Слуги народу», представник президента в Конституційному Суді Федір Веніславський пояснив, що у переголосованні немає необхідності, адже можна буде застосувати ст. 131 Регламенту Верховної Ради, і переголосувати лише одну статтю. Відтак, документ, що було

ухвалено Верховною Радою у вересні, може бути направлено на підпис президенту. Як буде працювати новий закон, які містить ризики і для кого розповіли Mind адвокати практики безпеки бізнесу Juscutum Максим Бойко та В. Віницький.

Протягом 30 років існування незалежності України різні політичні сили, що приходили до влади, у своїй програмі декларували боротьбу з олігархами. Звичайно, після виборів ніякої боротьби не відбувалося. Залишалось багато невизначених питань – за якими критеріями особу можна віднести до олігархів, як боротися, який орган влади буде займатися цією процедурою та інше.

Понад два роки після президентських та позачергових парламентських виборів Верховна Рада ухвалила закон про деолігархізацію (законопроект №5599 «Про запобігання

загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну або політичну вагу в суспільному житті (олігархів)»). Він почне функціонувати через пів року після того, як набере чинності, та буде діяти протягом 10 років.

Головне завдання закону – виключити вплив зі сторони великого бізнесу на політиків та інших публічних службовців та зменшити можливість використання політичної влади для збільшення власних капіталів.

Які особи потрапляють під поняття «олігарх» та що їм загрожує?

Ризики для власників великого бізнесу

За новим законом олігархом вважається фізична особа, яка одночасно відповідає щонайменше трьом з таких ознак:

- бере участь у політичному житті;
- має значний вплив на засоби масової інформації;
- є власником підприємства – суб'єкта природних монополій або компанії, що займає монопольне становище на загальнодержавному товарному ринку відповідно до закону «Про захист економічної конкуренції»
- підтверджена вартість активів особи та його підприємств перевищує 1 мільйон прожиткових мінімумів.

Як визначити, що особа «бере участь у політичному житті»? Законом передбачено конкретний перелік посад, які автоматично попадають під цю категорію. Це президент та керівництво його офісу, народні депутати, члени уряду із заступниками, голови Служби безпеки України та Національного банку, генеральний прокурор, керівники інших центральних органів державної влади. Достатньою умовою для застосування цього критерію є спільне володіння бізнесом з одним зі згаданих держпосадовців.

Щодо категорії «має вплив на засоби масової інформації» – під неї попадають особи, які є контролером або повним/частковим власником будь-яких ЗМІ.

Загалом, у тексті закону є багато визначень, пов'язаних з різними засобами масової інформації – телебаченням, друкованими

та інтернет-виданнями, а також кому вони можуть належати. Це нашоє на думку, що одна з головних цілей – обмежити вплив олігархів на політику та вибори, який їм дають підконтрольні ЗМІ.

Наслідки для осіб, які визнані олігархами та їхнє оточення

Закон передбачає створення реєстру, куди будуть заноситися олігархи, що впливають на систему держуправління, медіасферу і бізнес. У реєстрі будуть вказуватися дані людини, його активи і перелік політиків, до роботи яких він причетний. Найголовнішим негативним наслідком від статусу олігарха є заборона участі у процесі великої приватизації. Також буде заборонено робити внески до виборчих фондів кандидатів, фінансувати агітацію і проведення акцій з політичними гаслами.

Кожен олігарх буде зобов'язаний подавати декларацію відповідно до Закону України «Про запобігання корупції». У цій декларації має бути відображена інформація щодо майна, цінних паперів, нематеріальних активів, фінансових зобов'язань, доходів за попередній рік та інша передбачена законом інформація. Порухення законодавства щодо подання декларацій передбачає відповідальність у вигляді від 51 000 грн штрафу до позбавлення волі на строк до 2-х років.

Для публічних держслужбовців, будь-то народний депутат або навіть помічник судді, є свої наслідки – усі контакти з олігархом, в тому числі телефонні розмови, мають бути занесені ними до реєстру. У декларації про контакти слід вказати, з ким з олігархів або їхніх представників відбулася розмова, а також дату, місце і її короткий зміст.

Хто визначатиме олігархів

Затверджувати «кандидатів» на потрапляння в список буде Рада національної безпеки та оборони на підставі подання КМУ, НБУ, СБУ, Антимонопольного комітету України або самого ж РНБО. Якою має бути процедура подання та її строки – закон не визначає. РНБО розглядатиме їх на власний розсуд, вирішуючи чи є підстави визнавати особу олігархом чи ні.

Якщо людина потрапила до реєстру – вона також має право вимагати свого виключення з нього. Для цього олігарх має особисто подати пакет документів до РНБО. Якщо особа не буде відповідати щонайменше одночасно двом ознакам передбаченим для визнання олігархом – вона може бути виключеною зі списку олігархів.

Окрім права надавати та позбавляти статусу олігарха, саме РНБО визначає чи був незадекларований контакт у посадовій особи з представниками олігархів, що веде до звільнення посадовця.

Деякі з опонентів президента вважають, що новий закон – це спроба поставити під контроль усі ЗМІ, зачистити конкурентне поле під другий термін та поставити в залежність усіх заможних

українців. З іншого – це, можливо, перша спроба через законотворчість допомогти країні позбутися олігархічного устрою. Найближчим часом нас очікують перші визнання певних представників великого бізнесу олігархами, до яких буде прикута увага суспільства та органів державної влади.

Передбачаємо гучні кейси по оскарженню рішень по внесенню в реєстр олігархів, спроби притягнення до відповідальності за неподання декларації або зазначення в ній невірогідних відомостей, а також подивимось, як законодавчі зміни вплинуть на коло спілкування олігархів (*Mind (<https://mind.ua/openmind/20232358-to-be-or-not-to-be-shcho-take-deoligarhizaciya-po-ukrayinski>). – 2021. – 20.10*).

О. Худякова, С. Міхальков, «Слово і діло»: Обіцянка на всі часи: хто і як обіцяв ліквідувати місцеві держадміністрації

Ідея ліквідувати в Україні місцеві міські адміністрації в рамках децентралізації, на перший погляд, здається новою, але перші обіцянки провести таку реформу були ще на початку 2000-х. У 2015 році у Верховній раді з'явився, але так і не був ухвалений, законопроект, який передбачає створення інституту префектів замість голів ОДА. Внести зміни до Конституції для появи префектів хотів і Володимир Зеленський. «Слово і діло» відстежило, як політики незалежної України обіцяли ліквідувати обласні та районні держадміністрації.

Обласна державна адміністрація, нагадаємо, це місцевий орган виконавчої влади. ОДА реалізує свої повноваження на території області та контролює діяльність районних держадміністрацій.

Місцеві держадміністрації існують в Україні з 1992 року. Того року в Україні на підставі закону «Про представника президента» був введений відповідний інститут. У законі було сказано, що «представник президента є главою місцевої державної адміністрації відповідно в області, містах Києві, Севастополі, районі, районі міст Києва і Севастополя». На цю посаду призначав особисто глава держави.

У 1994 році була невдала спроба позбутися інституту місцевих державних адміністрацій. У травні 1995-го в Україні знову з'явилися місцеві державні адміністрації, керівники яких призначалися президентом. Остаточно конституційний статус місцевих державних адміністрацій був закріплений Конституцією від 1996 року.

Реформувати цей інститут політики почали обіцяти ще наприкінці 90-х – початку 2000-х. Наприклад, під час передвиборчої президентської кампанії-1999 Леонід Кучма обіцяв посилення самостійності місцевих органів влади і самоврядування.

У 2002 році перед парламентськими виборами дві партії обіцяли запровадити вибори керівників областей і районів – Соціалістична партія і блок «Демократична партія України – Демократичний союз». Соціалісти в парламент пройшли, але обіцянку не виконали.

Вплив із центру: чому реформу децентралізації завершують префектами

На заваді прискоренню процесу децентралізації у нинішньої провладної команди існує вагомий виклик – запуск інституту префектури. Які шанси завершити

реформу цього року – аналізував політолог Олександр Радчук.

Під час передвиборчої кампанії в 2006 році обіцянка щодо реформи місцевих адміністрацій стала однією з топових. Партія регіонів, партія «Європейська столиця», «Блок Лазаренка», «Блок Юлії Тимошенко», блок «Влада народу», партія «Нова сила», «Блок Юрія Кармазіна» обіцяли зробити посади голів обласних і районних держадміністрацій виборними.

«Народний Рух України за єдність» обіцяв у програмі провести «радикальний перерозподіл влади»: більше власності засобів і повноважень на користь територіальних громад з одночасним делегуванням більшості повноважень органам самоорганізації населення.

«Народний блок Литвина» хотів ліквідувати державні адміністрації і сформувати виконавчі комітети місцевих рад. Схожа обіцянка була в «Опозиційного блоку НЕ ТАК»: розширити повноваження регіонів, обласні та районні ради повинні сформувати виконавчі органи.

Перед позачерговими парламентськими виборами в 2007 році лише дві партії обіцяли провести таку реформу. У програмі Комуністичної партії було передбачено, що державні адміністрації будуть ліквідовані, а на їхнє місце прийдуть виконавчі комітети місцевих рад. У свою чергу, в «Блоці Юлії Тимошенко» обіцяли, що народ на референдумі наділить місцеве самоврядування виконавчою владою.

У 2010 році кандидати в президенти Анатолій Гриценко та Олександр Мороз обіцяли ліквідувати районні держадміністрації. У Інни Богословської та Юлії Тимошенко в програмах було написано, що місцева влада буде формувати виконавчі комітети. Аналогічну обіцянку давав Петро Симоненко. Володимир Литвин теж обіцяв ліквідувати держадміністрації – замість цього створити виконавчі комітети на рівні районів і областей.

У 2012-му партія «Зелені» в програмі обіцяла провести «справжню адміністративну реформу», її головною ідеєю мала стати виборність усіх керівників органів влади. Соціалістична партія хотіла ліквідувати районні держадміністрації і передати їхні функції радам, виконкомам, сільським і міським головам.

Знову популярною обіцянка реформувати органи місцевої влади стала в 2014 році. Ліквідувати місцеві адміністрації обіцяли партії «Свобода» і «Батьківщина». Партія Анатолія Гриценка обіцяла в програмі ліквідувати місцеві адміністрації і створити виконкоми місцевих рад.

Крім «Батьківщини», з тих партій, які пройшли до Верховної ради, «Блок Петра Порошенка» обіцяв, що виконавча влада в областях буде належати не «губернаторам», а виконавчим комітетам, які сформували обрані людьми облради.

«Опозиційний блок» в програмі обіцяв, що громадяни отримають право шляхом голосування вибрати керівників регіонів і відкликати їх, районні адміністрації повинні бути ліквідовані. Децентралізацію влади обіцяли також «радикали» Олега Ляшка.

Серед кандидатів у президенти обіцянка ліквідувати ОДА і РДА теж була поширеною. У програму її включили Дмитро Ярош, Петро Симоненко (він, щоправда, хотів і посаду президента ліквідувати), Юлія Тимошенко, Олег Тягнибок, Василь Цушко, Зорян Шкіряк.

Переможець президентських перегонів Петро Порошенко обіцяв: «Повинна відбутися децентралізація влади. Громади на місцях отримають більше прав і грошей на реалізацію повноважень. Виконавча влада в областях буде належати не призначеним зверху «губернаторам», а виконкомам, сформованим облрадами, обраними людьми».

Вертикаль, яка не працює: що не так із призначенням голів ОДА

Уже цього року обласні держадміністрації та їхніх очільників мали б змінити нові інститути контролю влади – префектури та префекти. Чи варто очікувати завершення реформи й які ризики можливих змін – аналізував політолог Олександр Радчук.

Поки Порошенко був президентом і працював парламент VIII скликання, була спроба реформувати місцеві органи влади, але все ж обіцянки були провалені.

У 2015 році в першому читанні Верховна рада ухвалила зміни до Конституції щодо децентралізації. Законопроект передбачав

ліквідацію районних та обласних державних адміністрацій. У райони і регіони президент за поданням Кабміну повинен був призначати префекта. Префект замислювався як представник місцевих органів виконавчої влади, неполітична посада, яка не залежить від місцевих політичних еліт. Планувалося, що префекти будуть діяти в кожному районі і в кожній області. У Києва і Севастополя будуть власні префекти. Префектів повинні були обирати за результатами відкритого конкурсу, призначати і звільняти президентом за поданням Кабміну.

Законопроект пролежав у парламенті чотири роки і в другому читанні його так і не ухвалили.

На останніх виборах, в 2019 році, «Опозиційна платформа – За життя» обіцяла, що обласні та районні ради отримують можливість створювати виконавчі комітети, а громадяни – на прямих виборах обирати керівників регіональної влади. «Слуга народу» обіцяла перетворити державні адміністрації на префектури європейського типу.

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

На думку президента України В. Зеленського, судова реформа в Україні «дійсно багато років буксувала», але наразі відбувається у належному темпі. Про це президент заявив під час ексклюзивного інтерв'ю телеканалу ICTV.

«Ми проголосували два нових закони – «Про вищу кваліфікаційну комісію суддів» і ВРП (Вища рада правосуддя). Це дві головні реформи. Вам скаже будь-хто», – заявив голова держави.

Зеленський додав, що реформа судової системи України отримала схвальні відгуки від керівництва інституцій Європейського Союзу.

Водночас, за словами президента, існує певний опір реформі всередині суддівського корпусу. Так, Верховний Суд звернувся до Конституційного Суду України щодо конституційності норм закону про порядок обрання і призначення членів ВРП. Проте Володимир Зеленський переконаний, що зараз КСУ не заблокує судову реформу, а незабаром відбудеться перезавантаження й самого Конституційного Суду.

Ліквідувати місцеві держадміністрації в 2019 році обіцяв кандидат у президенти О. Шевченко. Виконавчі комітети на місцях обіцяла Юлія Тимошенко, Юрій Бойко обіцяв ввести прямі вибори керівників регіонів.

У президента В. Зеленського в програмі немає прямої обіцянки про ліквідацію місцевих держадміністрацій. Але свій варіант реформи він все ж пропонував. У 2019 році Зеленський вніс в Раду зміни до Конституції, які передбачали інститут префектів, запровадження нового переліку адміністративно-територіальних одиниць, закріплення права місцевих жителів на зміну кордонів і перейменування населених пунктів, закріплення права громади на самоврядування шляхом виборів і місцевих референдумів. Але після масової критики глава держави відкликав ініціативу (*Слово і Діло* (<https://www.slovoidilo.ua/2021/10/05/statija/polityka/obicyanka-vsi-chasy-xto-yak-obicyavlikviduvaty-miscevi-derzhadministracziyi>). – 2021. – 5.10).

«Буде перезавантаження Конституційного Суду, щойно повністю буде оновлений його склад. Ми чекали від Верховної Ради представників. Цього не сталося. Найближчими тижнями це станеться обов'язково, і потім буде проголосований закон про КСУ. Зараз процес іде», – зазначив Зеленський.

Президент наголосив, що, крім закону про НАБУ та закону про реформу Служби безпеки України, були затримки в ухваленні інших важливих законопроектів через окремих «впливових людей».

«Впевнений, що зараз ми пришвидшимо цей процес», – резюмував Володимир Зеленський (*Главком* (<https://glavcom.ua/country/politics/zelskij-vtishenij-rezultatami-sudovoji-reformi-v-ukrajini-791917.html>). – 2021. – 18.10).

Президент України В. Зеленський заявив, що Україна відправить на розгляд Венеціанської комісії проект закону про деолігархізацію,

який буде підписано президентом. Про це він повідомив в інтерв'ю ICTV.

«По-перше, з керівником Венеціанської комісії, паном Букіккіо ми непогано знайомі. По-друге, він був, мені здається, досить здивований, що йому відправили на розгляд законопроект, який не пройшов друге читання. Тобто це не зовсім зрозумілий документ, це не остаточний закон. Мало того, що він не проголосований був і не пройшов друге читання, він був не підписаний президентом України. Тобто, він хотів би (і це його пряма мова) побачити саме законопроект в остаточному вигляді, підписаний президентом України, і тоді ми з вами отримаємо від них висновки», – сказав Зеленський.

Він також запевнив, що Україна відправить на розгляд Венеціанської комісії законопроект, який буде підписаний президентом України.

«Я розумію, що колишній спікер дуже хотів це зробити швидко, щоб вплинути на те, щоб депутати Верховної Ради України не голосували другого читання. Це був політичний крок, вважаю, дрібний і помилковий. Тим не менше, тому я і подзвонив пану Букіккіо, я йому сказав: „я вам обіцяю, ми відправимо законопроект, який буде підписаний президентом України, щоб його дійсно розглянула Венеціанська комісія“», – наголосив Зеленський.

Верховна Рада 23 вересня прийняла законопроект про деолігархізацію в другому читанні і в цілому – його підтримали 279 депутатів.

10 вересня Разумков направив законопроект до Венеціанської комісії. До цього омбудсмен Людмила Денісова заявила, що деякі норми документа не відповідають Конституції, а його прийняття може порушити права людини. Опозиційні фракції також закликали звернутися до Венеціанської комісії. Висновок комісії очікується в грудні.

Згідно із законопроектом, олігархом вважається фізична особа, яка одночасно відповідає щонайменше трьом з таких ознак:

- 1) бере участь у політичному житті;
- 2) має значний вплив на засоби масової інформації;
- 3) є кінцевим бенефіціарним власником суб'єкта господарювання, який після початку дії

цього закону є суб'єктом природних монополій або займає монопольне (домінуюче) становище на ринку відповідно до закону Про захист економічної конкуренції та протягом одного року поспіль підтримує або посилює такий стан;

4) підтверджена вартість активів особи (і суб'єктів господарювання, бенефіціаром яких вона є), перевищує 1 млн прожиткових мінімумів, встановлених для працездатних осіб на 1 січня відповідного року (у 2021 році – 2,27 млрд грн) (*НБ (<https://biz.nv.ua/ukr/finance/venecijska-komisiya-rozglyane-zakon-pro-oligarhiv-pislya-yogo-pidpisannya-prezidentom-novini-ukrajini-50189722.html>). – 2021. – 17.10*).

Регламент Верховної ради потребує оновлення, оскільки він застарів та не відповідає Конституції України. Про це 1 жовтня на з'їзді фракції партії «Слуга народу» у Трускавці заявив перший заступник голови Ради Руслан Стефанчук, повідомляє кореспондентка Суспільного, Роксолана Бичай.

«Якщо ми візьмемо регламент Верховної ради, на превеликий жаль, він надзвичайно застарів. По-перше, в дуже багатьох питаннях не відповідає Конституції України, тому що Конституція була змінена, а правки в регламент не були внесені», – зазначив посадовець.

За його словами, через це у регламенті досі не прописані деякі процедури щодо окремих призначень, які були визначені у Конституції.

«Друге – дуже багато всередині є взаємосуперечних норм. Але ми як органи державної влади, відповідно до 19 статті Конституції, повинні діяти в межах способів і порядків, визначених законом», – наголосив Стефанчук.

Він наголосив, що всупереч звинуваченням окремих політиків, «закон про олігархів» був ухвалений із дотриманням чинного регламенту Ради (*Суспільне (<https://suspilne.media/174453-erdogan-ogolosiv-personami-non-grata-posliv-10-krain-so-stalosa/>). – 2021. – 1.10*).

Влада готує низку законодавчих ініціатив у рамках продовження реформи децентралізації. Про це сказав Прем'єр-міністр Д. Шмигаль

під час офіційного запуску п'ятирічного проєкту «Підвищення ефективності роботи і підзвітності органів місцевого самоврядування» («ГОВЕРЛА»), що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), повідомляє кореспондент Укрінформу.

«Стосовно програми дій уряду щодо децентралізації, хочу сказати, що для її завершення уряд впроваджує ряд важливих заходів щодо організації влади та реформ місцевого самоврядування. Відповідні законопроєкти для їх реалізації вже розробляються», – сказав Шмигаль.

За його словами, йдеться про низку важливих проєктів законів, які торкаються шести важливих напрямків. Зокрема, щодо розмежування повноважень та створення належних матеріально-фінансових умов для роботи органів місцевого самоврядування, переформатування місцевих держадміністрацій в органи префектурного типу, удосконалення форм міжмуніципального співробітництва як дієвого механізму співпраці територіальних громад, впровадження нової муніципальної служби, удосконалення форм залучення жителів до прийняття управлінських рішень і визначення порядку розв'язання питань адміністративно-територіального устрою. «У центрі уваги уряду знаходиться зміцнення інституційної та фінансової спроможності громад, їх розвиток», – додав прем'єр.

Глава уряду наголосив, що саме реформа децентралізації була високо оцінена як усередині держави, так і поза її межами. «Її було б важко реалізувати без успішної синергії та взаємної роботи. Схвалення урядом концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні стало точкою відліку однієї з найскладніших реформ в історії України, як ми бачимо сьогодні, однієї з найбільш успішних», – додав він (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3322930-smigal-anonsuvav-nizku-zakonoproektiv-u-ramkah-podalsoi-decentralizacii.html>)). – 2021. – 27.09).

Європейський Союз закликав до швидкого впровадження судової реформи та реформи

Конституційного суду України. Як повідомляє «Європейська правда», про це йдеться у спільній заяві 23-го саміту Україна-ЄС.

«Ми знову підтвердили, що всебічне та послідовне впровадження судової реформи залишається життєво важливим для зміцнення стійкості України та її майбутнього успіху. У цьому контексті ми привітали прийняття змін до законів України «Про Вищу раду правосуддя» та «Про судоустрій і статус суддів», які мають вирішальне значення для відновлення роботи Вищої кваліфікаційної комісії суддів України», – йдеться у заяві.

«Ми підкреслили необхідність швидкого впровадження цих реформ та реформи Конституційного суду. Ми також привітали відновлення кримінальної відповідальності за недостовірне декларування майна», – зазначається у документі (*Європейська правда* (<https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/10/12/7128928/>)). – 2021. – 12.10).

Тимчасова повірена у справах США в Україні Крістіна Квін закликає українську владу внести зміни до Конституції стосовно децентралізації. Про це Квін заявила під час презентації проєкту USAID «ГОВЕРЛА», передає кореспондент Укрінформу.

«Після успішних місцевих виборів 2020 року, коли українці обрали представників до об'єднаних громад, настав час почати нову фазу децентралізації... Одним з наступних критично важливих кроків децентралізації є прийняття поправки до Конституції. Це крок, який довго обговорювали, і я закликаю вас до спільної праці над його завершенням», – зазначила Квін.

Тимчасова повірена зауважила, що реформа децентралізації може забезпечити представлення найкращих демократичних практик на всіх рівнях урядування в Україні. Вона додала, що у США вважають децентралізацію найуспішнішою реформою України з 2014 року.

«Україна дотримується свого курсу. Я бачила, як Офіс Президента Зеленського посилює і поглиблює реформу децентралізації протягом останніх двох років. Ця реформа здобула публічне схвалення, закріпила високий

рівень довіри до місцевої влади», – акцентувала дипломат.

Квін наголосила, що США підтримуватимуть Україну і надалі тапишаються тим, що долучаються до створення інклюзивних, підзвітних та самостійних громад (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3323166-kvin-zaklikae-ukrainu-zakripiti-decentralizaciu-v-konstitucii.html>)). – 2021. – 28.09).

Комітет Верховної ради з питань правової політики рекомендував парламенту ухвалити президентський законопроект щодо скасування адвокатської монополії. Документ передбачає, що в Конституцію внесуть зміни – представляти особу в суді може не тільки адвокат, а будь-який юрист.

У пояснювальній записці до законопроекту сказано, що його мета – забезпечити право кожного на отримання професійної юридичної допомоги через скасування адвокатської монополії на надання такої допомоги.

Насамперед, президентський законопроект пропонує виключити положення частини 4 статті 131-2 чинної Конституції, згідно з якою лише адвокат здійснює представництво іншої особи в суді.

Також запропоновані зміни скасовують винятки щодо представництва в суді (у трудових спорах, у спорах щодо захисту соціальних прав, у малозначних спорах, стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена).

Водночас документ пропонує запровадити норму, щоб захист особи від кримінального обвинувачення здійснював лише адвокат.

Адвокат Геннадій Дубов у коментарі «Слово і діло» пояснив, якщо адвокатську монополію все-таки скасують, то Україна повернеться до того, що було у 2016 році (коли монополію запровадили).

«Сьогодні у переважно більшій частині випадків представництво у суді може здійснювати лише адвокат. Відповідно, людина складає необхідні іспити та може отримати свідоцтво про право зайняття адвокатською діяльністю. Раніше людина просто з

юридичною освітою могла отримати відповідні повноваження», – розповів він.

За його словами, плюсами адвокатської монополії є те, що у більшості випадків виключається можливість того, що представництво будуть здійснювати люди, які не володіють необхідним обсягом знань. Це, своєю чергою, може позначатися на якості таких послуг.

«Другий плюс адвокатської монополії – адвокати несуть відповідальність за якість послуг та дисциплінарну відповідальність. Якщо зміни все-таки ухвалить, адвокати будуть обов'язкові лише тоді, коли йтиметься про кримінальні провадження», – зазначив Дубов.

Тобто, у господарських або цивільних процесах будь-хто, хто отримав відповідні повноваження, зможе представляти фізичних та юридичних осіб у судах.

Водночас серед мінусів адвокатської монополії Геннадій Дубов виділив те, що органи державної влади в окремих випадках були змушені також наймати адвокатів, для того, щоб вони представляли інтереси таких органів.

А от адвокат та глава Асоціації представників малого та середнього бізнесу Києва Максим Тютюнников вважає зміни радше негативними. Він пояснив у коментарі, що адвокатська монополія в Україні була запроваджена для того, щоб відповідати загальноприйнятим світовим стандартам захисту прав людини.

«Непрофесійне представництво в суді може призвести до ще більших затягувань судових процесів, оскільки якість послуг не така хороша, також можливе збільшення проценту програшів. Крім цього, адвокати, на відміну від звичайних юристів, складають кваліфікаційні іспити, проходять стажування, зобов'язані підвищувати свій рівень, зберігати адвокатську таємницю, і притягуються до дисциплінарної відповідальності, що не менш важливо», – наголосив адвокат.

Кілька норм залишаються без змін, зокрема щодо незалежності адвокатури. Тобто гарантується свобода процесуальних дій адвоката під час провадження конкретної справи в межах закону.

Також не скасовується норма, що законом визначаються засади організації і діяльності

адвокатури та здійснення адвокатської діяльності (*Слово і Діло* (<https://www.slovoidilo.ua/2021/10/12/infografika/pravo/skasuvannya-advokatskoyi-monopoliyi-yaki-zminy-proponuyut-vesty-konstytuciyi>). – 2021. – 12.10).

Президент В. Зеленський заявив про перезавантаження Конституційного Суду, який може заблокувати судову реформу. Однак перезавантаження без змін до Конституції неможливе. Про це в прямому ефірі 24 каналу сказав юрист та голова правління Фондації DEJURE Михайло Жернаков. За його словами, всю судову систему дійсно треба перезавантажувати, але в цьому й фактично полягає реформа ухвалена в липні 2021.

Жернаков зазначив, що мовиться, принаймні, про перезавантаження 2 головних органів – Вищої кваліфікаційної комісії суддів і Вищої ради правосуддя.

«Перезавантажити Конституційний Суд без змін до Конституції неможливо взагалі. Коли кажуть про перезавантаження, то зазвичай говорять про зміну повністю складу один раз і, сподіваємось, назавжди. Як це було, наприклад, з Верховним Судом. Змін до Конституції ніяких не планують», – пояснив юрист.

За словами Жернакова, реформа КСУ дуже потрібна. Про це не перший рік писала Венеційська комісія та міжнародні експерти. Вони зазначали, що судді КСУ політично залежні й тому ухвалюють жадливі рішення. Як про скасування е-декларування. Тому потрібен справжній конкурс на посаду суддів КСУ, як це передбачає Конституція, а не так, як зараз, за політичними квотами, – сказав юрист.

Він додав, що причиною цього є те, що висувають кандидатів на посаду фракції Верховної Ради (*24 канал* (https://24tv.ua/perezavantazhiti-ksu-bez-zmin-do-konstitutsiyi-vzagali-nemozhливо_n1774108). – 2021. – 19.10).

Нові правила пасажирських перевезень між областями, які набирають чинності в Україні з 21 жовтня, є неконституційними, оскільки фактично порушують права і свободи громадян України. Про це розповів виданню UBR експерт з конституційного права з Центру політичних реформ О. Марусяк.

Експерт зазначив, що при рейдах поліція перевірятиме сертифікати про вакцинацію. Однак при спробі висадити невакцинованого пасажирів з транспорту поліцейські будуть порушувати Конституцію України, а конкретно – статтю 33, яка гарантує громадянам України свободу переміщення.

«Це – дитячий садок. У ст. 33 говориться, що обмеження свободи переміщення можливе тільки в разі обмежень, встановлених законом. Якщо влада хоче, щоб сертифікати мали законну силу, то нехай приймають відповідні закони. У нас і з карантинном та ж проблема» – підкреслив він.

Експерт додав, що 64 стаття Конституції передбачає можливість введення окремих обмежень прав і свобод громадян, але тільки в умовах військового або надзвичайного стану та із зазначенням термінів дії. При цьому ні перше, ні друге (не плутати надзвичайний стан з режимом надзвичайної ситуації, який введений в країні) в Україні з моменту початку пандемії не вводилося (*Слово і Діло* (<https://www.slovoidilo.ua/2021/10/19/novyna/suspilstvo/chy-zakonno-vysadzhuvaty-transportu-nevakcynovanykh-komentar-eksperta>). – 2021. – 19.10).

Ухвалений Верховною Радою законопроект про деолігархізацію – популістський, вважає О. Гарань, професор політології Києво-Могилянської академії, та додає, що президент України В. Зеленський може використати документ для політичного тиску.

«Я належу до тих, хто вважає, що закон, по-перше, популістський. [Він ухвалений для того], щоб впливати на людей і на якусь частину західної аудиторії, мовляв, Зеленський веде боротьбу з олігархами. Друге – це елемент посилення своїх позицій і політичного тиску. <...> На жаль, це більше зі сфери піару і відосіків», – зазначив Гарань в ефірі Радіо НВ.

Для реальної боротьби з олігархами, переконаний політолог, потрібно забезпечити роботу Антимонопольного комітету та проведення судової реформи (*НВ* (<https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/zakon-pro-oligarhiv-populiskiy-politolog-garan-novini-ukrajini-50185731.html>). – 2021. – 27.09).

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Вільямс Д., керівник Центру конституційної демократії Університету Індіани (США)

Існує велика небезпека концентрації необмеженої влади в руках чинного президента Зеленського

(Інтерв'ю)

Конспірологи анонімних телеграм-каналів уже охрестили візит ключового конституціоналіста Сполучених Штатів Америки професора Девіда Вільямса до України як таку собі таємну місію. За версією «посвячених», після зустрічі наближеної до президента Байдена людини з суддями КСУ і ВС голова останнього пані Данішевська терміново зібралася у відставку. Американське ж посольство через Вільямса отримало прямі ввідні, якою має бути позиція щодо прийняття змін до Конституції України, які стосуються децентралізації.

Але коли відступити від теорії змови й подивитися на візит у контексті політичних процесів, що бурхливо розгортаються в Україні, то приїзд до нашої країни експерта такого рангу (найкращий випускник юридичного факультету Гарвардського університету, особисто знайомий із чотирма президентами США, включно з нинішнім, серед його студентів – кілька десятків працівників Держдепу) – важливий сигнал із боку США. Хоча формально професор Вільямс приїхав до України на запрошення Центру конституційного моделювання (англійська аббревіатура якого – CCD – суто випадково точно повторює скорочену назву його Центру конституційної демократії) в гості, як він сам стверджує, до свого колишнього учня й товариша Г. Друзенка (знайомого нашим читачам із публікацій у ZN.UA).

Ми говорили з Девідом Вільямсом двічі – на старті його двотижневого туру по Україні та у фіналі. Один із провідних спеціалістів із другої поправки до Конституції США (право громадян на зберігання та носіння зброї), який двадцять років пропрацював у шматованій конфліктами М'янмі (Бірмі), друг, радник і ключовий учасник перемовин етнічних армій із центральною

владою (причому як із військовою хунтою, так і з «Національною лігою за демократію» Аун Сан Су Чжі) про конституційне врегулювання конфлікту після десятиліть громадянської війни, виявився досить відкритою та м'якою людиною. Готовою до відвертої розмови і важких запитань.

Чому в Україні не виходить побудувати свою сильну державу навіть після того, як пролилася кров? Чи можливе спільне бачення майбутнього у країні, шматованій війною з Росією, ідеологічними, етнічними й політичними суперечностями? Чому людина не з системи апріорі не може її змінити? Навіщо Україні нова Конституція? Хто й чому повинен бути головним у державі – президент, прем'єр чи парламент? Чим небезпечна концентрація влади в руках президента, і чому прем'єр менш небезпечний? Як ставитися до олігархів, і чи врятує Україну невидима рука ринку? Чому бюрократичні еліти не можуть грати в довгу, і що може мотивувати їх піти на кардинальну зміну системи державного управління? Яка роль меритократичних еліт, і чи морально інтелектуалам замикатися в собі, займаючи снобістську позицію стосовно неосвіченого народу? Чим схожі Америка й Україна? Чому США можуть розвалитися, і що треба зробити, аби цього не сталося?

Відповіді на ці та інші запитання читайте в нашому інтерв'ю.

Про причини невдач, загальний патерналізм та батька-президента

– Девіде, для українців найбільш болюче і важливе запитання: чому в нас катастрофічно не виходить відбудувати себе? Навіть після того, як пролилася кров... Ви у своїх лекціях згадуєте фразу Джона Шорта, що єдине

запитання, котре має значення в бою: що робити, коли каміння буде розкидано? І це правильно не тільки стосовно бою, а й стосовно всього людського життя, життя країни. Однак усі вибрані нами варіанти відповідей виявилися неправильними.

– Це дуже глибоке питання. Моя робота з конституційного моделювання та проектування великою мірою пов'язана з країнами, які шматують конфлікти. Що треба робити, коли бій скінчиться, адреналін відступить, а біль залишиться? Це основний контекст фрази Шорта. Як і куди рухатися далі? Насправді саме тоді, коли кров ще на асфальті й люди продовжують страждати, і потрібні реально працюючі конституції. Конституція допомагає впоратися зі страхом, бо пропонує міцні практичні альтернативи конфліктові. Конституція – це дійовий алгоритм мирного вирішення конфліктів. І, щойно він почне працювати, запуститься саморегульовальна система стримувань та противаг.

Коли я спостерігаю за Україною, мене завжди вражають дві речі. З одного боку – масштаб страждань, що випали на долю вашої країни та вашого народу, з іншого – колосальний оптимізм, який зберігають українці. Але проблема в тому, що оптимізм не може замінити загального бачення майбутнього, яке допоможе суспільству остаточно перейти з перманентного стану бойових дій у мирний процес побудови держави.

– Ми вже не перший десяток років шукаємо причин відсутності загальної моделі майбутнього. Одні вбачають їх у колоніальному минулому, яке позбавило нас уміння самостійно управляти державою. Інші резонно звинувачують у всьому тоталітаризм. Є версії, що тотальна корупція в нас походить із того ж таки генетичного страху: так можна захистити себе, якщо станеш жертвою режиму. Плюс – патерналізм, що вилупився з радянського минулого, якого ми в собі ще не подолали. Хоч і породили олігархів. Ми втратили дуже багато людей: Перша світова, Голодомор, сталінські репресії, Друга світова, голод 1947 року... Наші еліти знищені, ідентичність розривається між Заходом

і Сходом, а парламентсько-президентська Конституція посадила на розтяжку систему держуправління. Інколи це схоже на провальний державний проєкт-експеримент, коли в 1991-му навмисне з'єднали непоєднуване. Причому задарма. Саме тому українську незалежність називають відкладеною, за яку ми воюємо тільки тепер. Ви справді вважаєте, що в нас є привід для оптимізму?

– Ви визначили широкий спектр причин, кожна з яких варта окремого глибокого вивчення. Однак на практиці їх можна розглядати в одному ключі, тому що результат усіх їх – украй погане управління країною. Але успішно скоригована модель управління може згладити всі перелічені вами фундаментальні проблеми української державності й почати глибинно лікувати рани, які все ще наривають, пов'язані і з минулим, і з сьогоденням.

– Але як перекинути місток від простого українця, котрий, на відміну від європейця, виживає і кладе в основу власну безпеку, а не самореалізацію й розвиток, до такого масштабного проєкту як Конституція? Що йому сказати, аби він вирішив піти цим шляхом?

– Загальних рецептів немає, але тут варто звернутися до внутрішнього відчуття, з яким живе проста людина. Вона незадоволена тим, що відбувається, і бачить, що влада, яка періодично змінюється, не мотивована змінювати життя в країні. Кожен живе у своєму світі, у світі своїх маленьких проблем, акцентуючи на частковостях. Замість створення загальної робочої матриці люди зазвичай зосереджуються на корупції, зовнішній агресії, безробітті, погіршенні довкілля тощо. Все це, безумовно, важливе. Але влада адекватно реагуватиме на ці виклики тільки тоді, коли правильна Конституція, базована на суспільному договорі, створить таку модель держави, яка постійно стимулюватиме владу вирішувати всі ці проблеми.

Я впевнений, що знайти рішення, адекватні сучасним викликам, які стоять перед Україною, можливо тільки під час широкого інклюзивного конституційного процесу, коли люди візьмуть на себе відповідальність за щоденний контроль

над владою. По суті – реприватизують владу, приватизовану бюрократичними елітами та тими, кого ви називаєте олігархами. Реприватизація держави, перетворення її на справжню Res Publica (спільну справу) – основний виклик і надзавдання для українців.

Але тут є проблема: люди ніколи не вірять у якусь абстрактну ідею, що вони ось так просто візьмуть і реформують владу й систему державного управління. Конституції мають проєктуватися з урахуванням особливостей конкретної країни, для якої вони призначені. І це в чомусь навіть технічний процес, який неможливо успішно реалізувати без участі професіоналів. Тому місією інтелектуальних еліт і є пояснити народові та буквально на пальцях показати зв'язок між їхніми проблемами й конституційною архітектурою держави.

– *Ми в Україні живемо в період великого експерименту. Ще жодного разу за час незалежності президент не акумулював стільки влади. Сьогодні в ОПУ є департаменти: Кабмін, парламент, РНБО. Зеленський безстрашно йде авторитарним шляхом, не маючи всередині себе жодних стримувань і противаг, які були в його компетентніших (хоч і не моральніших) попередників. При цьому в нього – дуже високий рейтинг на екваторі каденції. Така наша особливість.*

– Я згоден із вашим описом ситуації. В основі високого рейтингу президента лежить саме патерналізм – бажання, щоб хтось сильний і владний вирішив твої проблеми. Але це, звісно, підхід дитини, а не громадянина демократичної республіки. Та скажу вам чесно: ставлення до президента як до батька, що повинен про тебе подбати, досить масове і в західних суспільствах. Хоча насправді президент – найманий працівник, найнятий вами. Викорчувати ген патерналізму повністю нереально в жодному суспільстві. Але в Україні відчуття безпорадності в людей досить сильне, тому потрібен масштабний публічний проєкт реконструкції системи влади, а не просто заміна якихось складових частин цієї системи. Інакше люди завжди почуватимуться іноземцями у своїй державі, а не господарями, які наймають владу, щоб підтримувати порядок у домівці.

– *В Україні працює такий собі маятник. Люди знаходять чергового псевдомесію, а потім розчаровуються в ньому. І шукають вони навіть не нового лідера з якимись певними характеристиками, а «антикогось». Як розірвати це порочне коло?*

– Річ у тому, що залучення до управління державою людей не з системи нечасто буває успішним. Система завжди виявляється стійкішою й живучішою, ніж окрема людина. Тут доречно навести приклад обрання президентом Америки Дональда Трампа як абсолютно зовнішнього гравця для політичної системи США. Він прийшов до влади з наміром «осушити болото» (так він називав традиційні політичні еліти) і подолати корупцію. Однак зрештою сам перетворився на «болото». «Зовнішні» ніколи не можуть протистояти тискові системи. Це під силу тільки внутрішнім інсайдерам, обізнаним із роботою системи. На жаль, люди схильні перебільшувати роль особистості в історії: мовляв, ми знайдемо правильну людину, і все зміниться. Так не працює. Змінювати систему, безумовно, складніше. І це доволі технічний процес, важкий для розуміння простих людей. Але якщо не змінити систему, то, по суті, нічого не поміняється.

Про дуалізм Конституції, противаги й суперечливу ментальність українців

– *Зеленський теж не з системи. Ця некомпетентна людина, зосередивши всю владу у своїх руках, будує картковий будиночок. Абсолютно не розуміючи, як працює все всередині. Однак у нашій Конституції – парламентсько-президентській – саме й закладені механізми, котрі дозволяють йому так поводитися. Президент впливає на виконавчу владу – призначає глав обласних держадміністрацій і ряд ключових міністрів. Насправді ми багато років дрейфуюмо у бік президентської республіки. І зараз це особливо чітко видно. То, можливо, це і є наш варіант?*

– Тут теж можна провести паралелі між нашими країнами. Після приходу до влади Трамп, як і Зеленський, намагався зосередити всю владу у своїх руках. Однак він не зміг цього

зробити. У США – президентській республіці – все-таки працює система стримань та противаг. Дарма що тоді Трамп був наймогутнішою людиною світу. Мені здається, що є два моменти, які слід врахувати Україні, аби у вас теж вийшло: збалансувати Конституцію (в неї справді закладений дуалізм влади), і ввести чіткі стримування та противаги.

– *Збалансувати у бік президентської чи парламентської моделі?*

– Безумовно, у бік парламентської, навіть Вестмінстерської (британський різновид парламентської) системи. В бажанні концентрувати владу прем'єр-міністри завжди безпечніші від президентів. Доведено емпірично на прикладах багатьох країн. Із двох причин. По-перше, президента обирають прямим голосуванням і тому сприймають як батька, який усіх рятуватиме й захищатиме. Формально рівна легітимність із парламентом, яку президент отримує безпосередньо з рук народу, грає явно йому на руку. Прем'єра ж люди безпосередньо не обирають. Його призначають партії, котрі створили коаліцію. По-друге, прем'єр-міністра ті ж таки внутрісистемні інсайтери (професійні політики) можуть будь-коли змістити з посади. Звісно, мова про здорову політичну систему, застраховану від некомпетентного прем'єра і продажних політиків. Річ у якостях людей, котрі потрапляють у парламент. Але це вже історія про правильний дизайн процесу виборів. Вона варта окремої глибокої розмови.

Людам завжди психологічно природніше хотіти обирати одноосібного правителя, який потім відповідає за все. І важче довірити це професійним політикам. Але правда в тому, що простий народ обманювати набагато легше, ніж досвідчених політичних інсайдерів, які розуміються на роботі системи.

– *Ви про те, що президента в нас обирають безпосередньо?*

– Так. На ранній стадії української незалежності в 1990-х роках, схоже, сподівалися, що інститут президентства приведе до розподілу влади, сконцентрованої в радянські часи в руках партійного керівництва. Що президент допоможе українцям емансипуватися від СРСР та порвати з радянським минулим. Однак зараз

інститут президентства – головна загроза принципів розподілу влади і всій українській демократії.

Все це – запитання до людей. Якщо вас влаштовує ситуація, що склалася, – то так, обирайте й надалі президента, котрий формуватиме політику на основі власних преференцій, амбіцій та апетиту до влади. Якщо не влаштовує, то потрібно змінювати систему. А просто періодично вносити незначні зміни до Конституції, передаючи якісь повноваження то парламентові, то прем'єру, то президенту, – не вихід.

До речі, є ще гендерний момент президентства. Суспільство в ролі батька-рятівника бачить передусім чоловіка. У світі жінок-прем'єрів набагато більше, ніж жінок-президентів. Часто це досить компетентні професіонали. Цього не можна не брати до уваги, бо сьогодні на моїй лекції в Києво-Могилянській академії 80 відсотків слухачів були дівчата. В майбутньому це змінить баланс сил у суспільстві. Тому, в перспективі, логічно відмовитися від прямих виборів президента.

Однак люди мають відчувати свою силу у відносинах із владою. Їм самим треба знайти відповідь на запитання, хто і як ними повинен правити. Інакше все це стає предметом тіньових угод еліт, що перебувають при владі.

Про злодійкуваті еліти, народ, із яким треба працювати, і децентралізацію влади

– *Мені нічого заперечити. Але! У нас є: бюрократичні злодійкуваті еліти; президент не з системи, якому абсолютно по барабану і чинна Конституція, і проєкт будь-якої іншої, якщо він суперечить його стратегії концентрувати владу у своїх руках. А ще – народ, який перебуває, за вашими ж словами, в тузі й апатії. Його меритократична/інтелектуальна еліта, що вариться у власному соку, давно назвала «неосвіченими й некреативними масами» і списала з рахунків. Де, в якому місці цього закатаного в асфальт проєкту посадити плеканий вами росток нової правильної Конституції?*

– Практичне запитання. Але мені надто рано давати поради українцям. В Україні я – тільки

вдруге. 22 роки я працюю у М'янмі (колишній Бірмі) і, сподіваюся, стільки ж пропрацюю в Україні. Мені потрібен час, щоб розібратися, як тут працює політика, що відбувається з владними повноваженнями, як люди отримують і віддають владу тощо. Але зустрічі, які в мене вже відбулися, свідчать, що абсолютно всі люди хочуть змін і караються питанням, чому в Україні не виходить. Чи то суддя КСУ, мер міста, народний депутат чи студент.

Але ваші міркування викликали в мене асоціацію з пошуком відповіді на запитання, куди прикласти зусилля важеля, коли треба підняти щось дуже масивне. Відповідь на це ключове запитання я шукав у багатьох країнах. Визначити точку прикладання зусиль наперед важко, але коли вдається розрахувати її правильно, це може закласти послідовність незворотних подій і змін. Насправді все це може здаватися наївним і романтичним, але це не так. Якщо ви самі не придумаете, як викликати і реалізувати системні зміни, якщо й далі будете вірити, що наступний президент уже точно вас врятує та проведе необхідні реформи, – саме це і буде наївно та романтично.

Тим часом не варто навішувати на суспільство якісь ярлики. З людьми треба працювати і відкривати їм те, що знаєте й розумієте ви. Навіть якщо рік у рік вони помиляються й вибирають не тих і не за те. Людям треба пояснювати, чому не виходить, і запропонувати варіант системної відповіді на проблеми, які їх мучать.

– *Навряд чи можна сперечатися з парламентським вектором – уже хоча б тому, що ми політично неструктуровані і в нас немає партій. Однак ваші пропозиції, відображені в презентації, з якою ви їздили по країні, про таке собі народне віче, де писалася б народна конституція, в наших умовах нереалістичні.*

– Безумовно, потрібна політична воля, щоб запустити цей процес. Для того, щоб виникла, наприклад, конституційна асамблея, котра запустить широку і всеосяжну конституційну реформу. Як запустити конституційний процес, я знаю, але в частині політичної волі – тут тільки ваша відповідальність. Людям треба запитувати не про те, яка Конституція їм потрібна, а про

те, що їх не влаштовує в повсякденному житті. Вже на основі цього може народитися новий суспільний договір – Конституція. Безумовно, займатися цим мають еліти. Причому я маю на увазі не олігархів або топбюрократів, а, швидше, саме згадану вами меритократичну еліту. Місія інтелектуалів – іти до людей і в жодному разі не замикатися у вежі зі слонової кістки власної значимості та пихи.

Навряд чи з такою ініціативою має виступати центральна влада, яка підімне конституційний процес під свій інтерес. Можливо, сформулювати потрібне запитання і внести його до порядку денного зможуть місцева влада, громадянське суспільство, вищі та навіть церкви.

– *Досить цікава й актуальна теза про місцеву владу. Бо в нас розгортаються два абсолютно протилежних процеси. З одного боку, децентралізація влади – передача повноважень і фінансів на місця. З іншого – тотальна централізація влади президентом і його офісом. І це рух до лобового зіткнення.*

– Після численних зустрічей у мене сформувалося чітке відчуття, що українці сьогодні більше довіряють місцевій владі, ніж центральній. Тим часом абсолютно очевидно, що є велика небезпека зосередження необмеженої влади в руках президента. На місцях це теж розуміють і відкрито говорять про це.

Аби українці відчували, що влада належить їм, треба наблизити до них цю владу настільки, наскільки можливо. А це означає розширення владних повноважень громад шляхом звуження повноважень президента. З увімкненням справедливої судової і правоохоронної систем, а також механізму державного нагляду, адекватного парламентській моделі. Весь смисл нової Конституції в тому, щоб правильно розосередити і збалансувати владу, захистивши систему держуправління від авторитаризму.

Ще до початку конституційного процесу треба конституційним шляхом обмежити повноваження президента. Якщо цього не зробити, то президент завжди домінуватиме і блокувати процес.

– *Президент Зеленський не так давно заявив, що не має наміру змінювати Конституцію, –*

його очікувано все влаштовує. Однак є проєкт внесення змін до Конституції саме в частині децентралізації. Він поки що заблокований. Правляча партія (в неї монобільшість) наполягає на тому, щоб префект, який здійснюватиме державний нагляд над актами місцевого самоврядування і координуватиме діяльність територіальних органів центральної влади на місцях, підпорядковувався президентові, а не прем'єрові. Що суперечить заявленій самим же Зеленським реформі децентралізації влади. До речі, анонімні телеграм-канали пишуть, що ви приїхали саме для того, аби вплинути на процес внесення змін до Конституції. Можете впливати прямо зараз.

– Конспірологи завжди шукають друге дно. Особливо у візитах американців. Немає жодної таємної місії. Я тут тільки для того, щоб вивчати вашу країну та поділитися знаннями й досвідом, які можуть знадобитися для перетворень. Поділитися з тими, кого це цікавить. Тому я жодним чином не впливав на бажання піти у відставку голови ВСУ, як про це вже встигли написати. Думаю, контекст нашої розмови – чудова ілюстрація і моєї мети, і моєї щирості.

Що стосується вашого запитання про підпорядкування префекта, то я ще недосить добре обізнаний з усіма нюансами конституційної архітектури України та проєктами її зміни. Тому лише повторю головну тезу: чим більше повноважень буде делеговано місцевій владі, тим здоровішою буде система управління державою. Це добре відомий у Європі принцип субсидіарності: центральній владі слід передавати тільки ті компетенції, які не можуть бути ефективно використані для вирішення питань на місцевому, локальному чи регіональному рівнях.

– Дуже часто нові конституції з'являються, коли еліти не консолідовані: кожна з них розуміє, що завтра може програти і зацікавлена в якихось базових правилах гри. Це стимулює встановлення обмежень для політики й політиків. Ідея конституції в тому, що переможець виборів не може робити все, що йому заманеться. А той, хто програв, переходить в опозицію, а не сідає у в'язницю чи

емігрує з країни. Якщо, звичайно, він не порушив закон під час свого правління. В Україні кожні нові вибори президента – землетрус. Чому, на ваш погляд, еліти досі не розуміють, що зіграти в довгу їм вигідно?

– Справді, важко зрозуміти, чому еліти постійно відтворюють і підтримують систему, яка надміру винагороджує переможців. Україна, в цьому сенсі, дуже цікава для аналізу. Потрапляючи у владу, еліти прагнуть робити все можливе, щоб за будь-яку ціну там втриматися. Однак військового перевороту в Україні досі не було. Все-таки всередині еліт є відчуття, що завтра вони можуть програти. Ваш інструмент усунення від влади – народний протест. І можновладці розуміють, що завтра їх можуть викинути з їхніх крісел, і вони опиняться у вигнанні. Однак в Україні все ще ніхто не думає про тих, хто програв. А це вміння знаходити баланс. Це саме і є парламентська система правління.

Чому так відбувається? Можливо, саме тут проступає тоталітарне минуле, про яке ви згадали. Частково це може бути пов'язано з тим, що народ не відчуває влади у своїх руках. У певний момент він вибухає, прибирає неугодного, та потім жодним чином не контролює нову владу. Влада – наркотик. Мало хто може зупинитися. До того ж великий обсяг влади зосереджений у приватних руках, коли люди користуються неофіційними важелями впливу, однак вважають, що правила на них не поширюються, бо офіційних посад у владі вони не обіймають. У певному сенсі, це так і є, – олігархів же не переобирають на виборах. Межа між приватною і публічною владою має бути дуже чіткою. Звісно, вона ніде у світі не є абсолютно чіткою, але я побоююся, що в Україні вона особливо розмита.

Про капіталістичну конституцію, олігархів та ілюзії ринку

– У нас переобирають ставлеників олігархів, які дуже швидко домовляються з усіма. Так працює корупційна політична система. Насправді в нас усі грають у коротку. І люди, які виживають і думають тільки про свою безпеку. І еліти, які наповнюють кишені,

знаючи, що, програвши, сядуть на сухий пайок. Можливо, річ не тільки у формі державного правління, а й у суті? Ми породили олігархів, але самі залишилися по суті радянськими людьми. Відомий вчений-конституціоналіст із Харкова В. Речицький упевнений, що нам час прийняти капіталістичну конституцію. Усе віддати на волю ринку.

Адже ви маєте рацію: олігархи – це, практично, ще одна гілка влади. Але ми не знаємо, як до них ставитися. Сьогодні ми, з ініціативи президента, приймаємо «антиолігархічний» закон (який не включає реальних антимонопольних механізмів), а завтра дивимося розслідування про офшори Зеленського, пов'язаного з Коломойським. Ми не визначилися з тим, як ставитися до періоду первинного накопичення капіталу. У нас говорить радянський ген сприйняття багатства. І хто писатиме нову українську конституцію? Я з цим геном? Чи багата людина? Наприклад, американську Конституцію писали фінансові магнати-аристократи, на довгі роки обмеживши права мас.

– Насамперед хочу сказати про ідею влади, зосередженої у приватних руках, і логіку капіталізму. Якщо говорити про приватизацію, владу та ринок, то люди часто собі уявляють, що ринок – це добре. Там, мовляв, є свої правила і конкуренція. Тоді як у владі – виключно корупція. Але проблема в тому, що капіталізм без закону, без жорстких правових рамок зводиться до піратства. Вам потрібен закон із реальними механізмами його виконання та глибоко вкоріненими інститутами. Такої штуки, як вільний ринок, не існує в природі. Всі ринки структуровані законом. Коли у вас є олігархи і надзвичайно високий рівень концентрації ринкової влади, то вам справді особливо потрібні сильні правові інститути. Антимонопольні, антитрастові та інші. Я не думаю, що Україна готова до ринку інституційно. Побудова системи влади лише на ринкових умовах тільки посилить концентрацію влади у приватних руках – руках олігархів та бюрократичних корумпованих еліт.

Хоч би як ми ставилися до влади, та їй доводиться проходити через вибори, і її можуть

змінити. Але це не торкається олігархів. Тому, щоб ринок не перетворився на рай для піратів, потрібні дуже потужні правові інститути. Сама ідея сучасної держави, яка покликана служити загальному благу, є контрбалансом ідеї вільного ринку, покликаного служити приватним інтересам. Тому «ринкова конституція» звучить для мене як оксюморон.

– Ви потрапили в досить драматичну історію, приїхавши в Україну. Приватизація в 1990-х роках породила кластер олігархів, а зараз ми запустили ринок землі. Абсолютно на користь великих агрохолдингів. Олігархічний прошарок тільки посилиться. Працює купа схем із відбирання землі у простих громадян, яких усіляко спонукають продавати її. Україна втрачає останній стратегічний ресурс і середній клас на селі.

– Це впливає й на політичне життя. Люди, які залишаються ні з чим, ще менше зацікавлені у зміні системи, – їм не до цього. Вони вважатимуть себе безсилими і втраченими. Я все ще думаю над вашим найскладнішим запитанням – як запустити конституційний процес.

– «Конституція – це інструкція успішного старту», – каже виходець із совєтів. «Є всього два типи людей: ті, хто був зломлений, і ті, хто буде зломлений. І коли настане ваш час бути зломленим, вам знадобляться люди, які любитимуть вас за те добро, що є у вас, а не за ваші перемоги в цій конкурентній гонимій життєвій боротьбі», – описує природу конституції американський професор. Перевертень якийсь.

– Якщо подивитися з широкої перспективи, є різні способи організувати публічний простір, або, інакше кажучи, громадське життя. В історії було багато матриць, котрі структурували життя суспільства, – клан, держава, громада, церква... Тепер їх всього дві – ринок і держава. Успішні держави знаходять правильний баланс між двома цими силами. Тому що вони виконують різні завдання. Якщо ви хочете зробити державу багатшою за рахунок справедливості та рівності, ви тиснете на педаль «ринок». І він справді генерує багатство. Ми це бачимо, коли дивимося на ВВП загалом. Але це не єдина й не головна мета суспільства. Збільшуючи ВВП, ви

збільшує несправедливість і маргіналізує величезну кількість людей.

Після Другої світової війни спостерігається відносно новий тренд – зменшується розрив між країнами за рівнем багатства: Азія підростає, а Америка пригальмовує. Водночас розрив між багатими й бідними всередині країн не зменшується, а лише збільшується. Головна мета держави – знаходити такий баланс, щоб багатство розподілялося більш-менш справедливо.

Я розумію, що ринок збільшує капіталізацію України. Але я не вірю в те, що концентрація грошей у руках небагатьох є оптимальною стратегією для України. Щоб вірити в цю тезу, потрібно вірити в таке: що більше в тебе грошей, то краща ти людина. Я не романтик, але заможні люди часто не дуже хороші за своїми ціннісними характеристиками. Щоб стати супербагатим, потрібно бути досить егоїстичним хижаком по природі.

В усьому світі завдання держави полягає в тому, щоб дозволити ринковим силам формувати багатство, не завдаючи шкоди лідерам ринку. І водночас більш-менш справедливо розподіляти це багатство між усіма громадянами. Конституцію потрібно змодельювати так, щоб економічна влада не трансформувалася в політичну. Якщо говорити символічно, то економічна влада: один долар – один голос. А політична: один голос, навіть якщо в тебе в кишені мільярд доларів.

І знову ми повертаємося до головної ідеї конституціоналізму – стримувань і противаг. Якщо держава не втручається й не перерозподіляє багатств, що їх генерують умовні капітани бізнесу, суспільство стає несправедливим. Бідні убожіють, заможні багатіють. І це чревато соціальним вибухом.

– *Коли і як усе-таки оптимально почати підготовку до конституційного процесу?*

– Нині немає жодних гарантій, що широкі маси підтримають конституційний процес. І навіть якщо в народі з'явиться запит на нову Конституцію, немає жодних гарантій, що можновладці відчинять двері для конституційних змін. Раніше я сказав би, що це не моя робота – вирішувати, коли у вас настане час розпочинати конституційний процес. Коли

виникне необхідність, ви покличете мене, і я допоможу вам це зробити. Тепер я, будучи дуже обережним, сформулюю відповідь так: коли мене запрошують у країну, я намагаюся знайти готових людей, з якими можу поділитися своїм досвідом і дати їм у руки інструменти, що дозволили б їм реалізувати потребу в новій конституції, якщо вона виникне.

Досить сильно це нині проявляється в М'янмі, де мене офіційно включили в конституційні переговори як представника штату Качин на півночі федерації. Однак Україна дуже відрізняється від М'янми, тож думаю, що формальна роль мені тут більше нашкодить, ніж допоможе. Тому апелюю до більш неформальних засобів впливу. Однак я весь час думаю і конструюю, як можна реально запустити конституційний процес в Україні.

Про технології, ситих китайців і можливий розвал Америки

– *Новий час, технології, фіаско споживчих суспільств... Є думка, що старі системи себе пережили. І парламентські, й президентські. Можливо, має скластися щось абсолютно інше, й саме Україна створить це нове?*

– Тут насправді два різні запитання. По-перше, чи зможуть машини управляти державами? Звичайно, ні. Штучний інтелект може лише виконувати якусь зовсім конкретну частину завдань, поставлених людиною. Однак принципові рішення завжди мають приймати люди. Управління – це передусім про цінності. Машини цього ніколи не зрозуміють. Уряд це не машина, а щось зовсім інше, що має емпатію до своїх громадян. Комп'ютер не розуміє слова «любов». Звичайно, це нереалістично – сподіватися, що політика коли-небудь базуватиметься на любові. Але в ній має бути хоча б частка любові, щоб вона не перетворилася на пекло.

Машини, смартфони, соціальні мережі полегшують комунікацію, але не вирішують наших проблем. Ба більше, простота комунікації загрожує її змістовному наповненню. Ми говоримо не просто про натискання клавіш, а про змісти. Техніка їх не створює, а всього лише допомагає передавати.

По-друге, чи можливі якісь нові системи державного управління, крім уже відомих? Напевно, можливі. Зрештою, конституційним демократіям лише якихось 250 років. Коли 13 колоній створювали США, нормальним вважалося жити в монархії, а не в республіці. Перший титул, який запропонували Вашингтону, більше нагадував титул британського короля, ніж виборного президента. Тобто немає вічних форм організації політичних суспільств, які іноді називають грецьким терміном «політія». Водночас не слід забувати, що американський експеримент надихався прикладами античних міст-республік, намагаючись адаптувати їхні системи управління для набагато більшої території та на порядок більшого населення. Радикальний розрив із минулим, бажання створити щось абсолютно нове, більш характерне для радянського революційного експерименту. Чим він закінчився, ви знаєте значно краще за мене. Тому я вірю, що Україна може стати піонером у використанні певних інновацій у конституційному дизайні. Однак усіяко застерігаю вас від повторення більшовицької логіки «до основанья, а затем...».

– *Проте тоталітарні системи демонструють велику економічну стійкість в умовах нестабільного світу. Китай, Туреччина, Росія... У цій точці чи немає приводу подумати все-таки про президентську модель?*

– Це винятково економічний погляд, але людина – це не тільки економіка. Найбагатші люди далеко не найщасливіші. У Китаї народ справді підтримує політику уряду. І ніколи в історії країни з крайньої бідності не виривалася така кількість людей, як за останні двадцять років. Однак не забуваймо, що в Китаї один із найменших показників економічної мобільності: багаті залишаються багатими, а бідні – бідними. Що ближче ти до уряду, то багатший. І все це через відсутність стримувань і противаг. Добре, коли всі нагородовані, але чи це шлях у майбутнє? Я гадаю, що модель, коли вдалося нагодувати сотні мільйонів людей, себе вичерпує.

– *Ситі починають замислюватися про свободу?*

– Безумовно. А вони стовідсотково залежать від урядової політики, на яку фактично ніяк не впливають. Китай поступово входить у системну кризу. Україна нині перебуває десь посередині між вільним світом і Китаєм. У вас працює базова демократія, однак вам якраз зараз дуже легко скотитися в авторитаризм за якісь економічні пряники. Проблема в тому, що повернутися назад шалено складно. У найліпшому разі через революцію і ріки крові. І приклад Білорусі тут дуже доречний. Поміняти свободу на хліб легко, а от назад не виходить.

– *Кожне суспільство травмоване по-своєму. В Америці це Північ/Південь, громадянська війна, вбивство поліцейським чорношкірого Джорджа Флойда, захоплення Капітолію торік. Це речі одного порядку. Вас неабияк штормить і не лише економічно. Наскільки Конституція допомагає вам долати наслідки травм? І чи допомагає взагалі?*

– Насправді відповідь дуже проста: наша Конституція вже не працює. Вона не стримує тих викликів, які є в розділеному суспільстві. І ми потребуємо нової Конституції, можливо, навіть більше, ніж ви. Америка має Конституцію XVIII століття, яка абсолютно не підходить XXI сторіччю. Велика й основна перевага американської Конституції в тому, що, крім невеликого писаного тексту, існують неписані традиції, що склалися століттями. І вони допомагали нам не з'їхати в кювет у дуже непрості часи нашої історії. Однак правління Трампа показало, що якщо президент стає позитивістом (правовий позитивізм зводить будь-яке право до писаних норм, що діють у цю епоху й у цьому суспільстві, не звертаючи уваги на те, справедливе це право чи ні. – І.В.) і говорить, що неписаних правил немає, то писаний текст не витримує такого випробування.

Причому Трамп не був першим. Американські політики ще в 1990-х роках почали порушувати неписані норми. Їх часто називають відбійниками на дорозі. В основному це були республіканці, але не тільки. Проблема наростала як снігова куля, й нині очевидно, що в писаному тексті дуже мало запобіжників, здатних утримати Америку на одного разу вибраному шляху.

І ми в Америці не менше за вас потребуємо парламентської системи, бо президентська провокує лобові зіткнення й конфлікти. Тому що в президентських системах переможець одержує все. У нас нині немає системи компромісу. І ми маємо замінити нашу виборчу систему на пропорційне представництво на тих же підставах. Нині ти можеш виграти лише два голоси у своєму виборчому окрузі, але одержуєш усе. Це неправильно.

– *Ви стали заручниками власного успіху?*

– Так, коли в минулому створили в Америці певний ізоляціонізм. Багато американців узагалі не знають, що існують непрезидентські системи й пропорційні представництва в парламенті. І тепер, коли система дала збій, ми почали думати про можливі альтернативи. Америка завжди була такою багатою і могутньою, що ми звикли думати: світ має вчитися в нас, а не ми в нього. Але те, що відбулося за президентства Трампа, показує – наша система далеко не найліпша.

На жаль, при тому що ми критично потребуємо нової конституції, шанси на її розробку й прийняття примарні. І це матиме серйозні наслідки для всього світу. Політика, яка продукує прямі лобові зіткнення, при втраті неписаної політичної культури може призвести до того, що через 20–25 років Америка розпадеться. І це буде глобальний землетрус із наслідками в кожній частині світу.

Я ніколи не зустрічався з Трампом, але особисто знаю Байдена. Він дуже компетентна людина, яка часто приймає правильні рішення. Імовірно, його прихильники з полегшенням зітхнули, вирішивши, що Трампа підтримує невелика група фанатиків, готових захоплювати Конгрес і вбивати людей. Ми точно не знаємо, скільки радикалів нині в Америці. Десять років тому я вам сказав би, що п'ять відсотків. Тепер – не менш як 20. Але їх може бути й усі 40 відсотків. Якщо це так, то рано чи пізно це підірве країну зсередини.

Насправді нині ми маємо дуже погану Конституцію. І неадекватні закони. Інституції часто не спрацьовують.

– *Це дуже смілива заява для американця.*

– Рано чи пізно доведеться визнати, що Америку втримують у певних рамках

винятково залишки старої політичної культури, до якої звикла більшість. Але вона стискується як шагренева шкіра. Коли до мене приходять студенти на першу лекцію, вони упевнені, що в американців найліпша у світі Конституція. Але до завершення курсу конституційного права це уявлення в них розвіюється. Американська Конституція існує як міф, за яким ховається дуже неприваблива реальність.

І якщо провести паралель між Америкою й Україною, то вам набагато легше вирулити, створити суспільний договір, домовитися про нові правила управління своєю політиєю і закріпити ці правила в новій Конституції. Вам не заважає минулий успіх. Ви можете писати все фактично з чистого аркуша. Америка – ні. Минулий успіх не дає нам тверезо сприймати реальність.

– *Я не можу не поставити цього запитання. Ви критикуєте Трампа, але чому Байден практично продовжує його зовнішню політику? Україна, чесно кажучи, не була готова ні до «Північного потоку-2», ні до загального охолодження відносин. Так поводяться з failed state. Наскільки взагалі ваш візит можна вважати офіційним/неофіційним сигналом Америки? Чи варто розглядати ваші рекомендації щодо переходу до парламентської моделі не тільки як ваші приватні рекомендації?*

– Я приїхав в Україну винятково як приватна особа на запрошення Центру конституційного моделювання і його керівника – мого друга Геннадія Друзенка. Єдина інституція, з якою погоджував свій візит, це Університет Індіани, де я викладаю. Тому все, що я вам сказав – моя приватна думка. Ба більше, це думка людини, яка знає Україну та її реалії набагато гірше за кожного, хто тут проживає. Я приїхав сюди передусім учитися, вивчати вашу країну, намагатися глибше її зрозуміти, а не вчити українців, як їм жити. Проте є певні об'єктивні закономірності, як та чи інша конституційна конструкція впливає на життя певної країни й людей, які в ній проживають. Оскільки я стояв біля витоків науки (або, краще сказати, мистецтва) конституційного дизайну, яким займаюся останню чверть століття, то вважаю,

що маю право поділитися з вами своїми спостереженнями.

Щодо ставлення Америки до України... Я вірю, що після катастрофічної евакуації з Афганістану, яку абсолютно справедливо порівнюють із втечею американців із В'єтнаму, США не можуть допустити ще однієї принизливої поразки на демократичному фронті, про яку говорить президент Байден. І Україна (як і Тайвань) є в цьому плані ключовою країною. Країною, яка багато в чому визначає майбутнє цілого регіону, а в якомусь сенсі – й глобальне.

З іншого боку, американці не зобов'язані й не можуть любити Україну та турбуватися про неї більше, ніж самі українці. Маю на увазі передусім українську владу. І в цьому кардинальна відмінність України від Тайваню. Ми, американці, можемо вам допомогти, але ми не можемо за вас зробити Україну успішною і процвітаючою. Афганістан ще раз нагадав нам,

що демократії виростають із щирого бажання конкретного народу жити в демократичному суспільстві. Свободу не можна принести в країну ззовні. І навіть якщо найкращі американські фахівці напишуть конституцію для України, вона ніколи не запрацює. Бо ніколи не стане українською конституцією.

Тому ініціатива має належати вам. Оскільки я всього лише університетський професор (хоча й не зовсім типовий), то не маю права й не хочу говорити від імені США. Єдине, що я можу сказати вам абсолютно щиро: в моїй особі Україна має справжнього й відданого друга. Друга, який закохався у вашу країну й ваш народ. І який вам допомагатиме рівно стільки, скільки вам потрібні будуть моя допомога, мій досвід, мої знання і мої поради. Тому що українці, поза всяким сумнівом, заслуговують на ліпше майбутнє (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/internal/sluzhbovi-tvori-khaos-vitisnjaje-pravoporjadok.html>). – 2021. – 18.10).

Гудима Д., суддя Великої палати Верховного Суду

Будь-яка участь судів у політиці сприятиме втраті незалежності

(Інтерв'ю)

В очікуванні чергового Пленуму Верховного Суду, на якому, зокрема, обговорюватиметься звернення Вищої ради правосуддя стосовно певних положень закону №1635-ІХ, «ЗіБ» поспілкувався із суддею Великої палати ВС Дмитром ГУДИМОЮ. Ідеться про комунікацію з владою щодо законодавчих ініціатив, проблеми виконання судових рішень і першочергові кроки, яких очікують від Вищої кваліфікаційної комісії суддів.

– *Дмитре Анатолійовичу, тема форуму, який нас усіх тут зібрав, – «Фундамент держави в умовах турбулентності». Ви серед іншого доповідали про головні проблеми, з якими зіткнулася судова система, судова влада. Що особисто вважаєте ключовими факторами, які спричиняють таку турбулентність і невизначеність?*

– Це достатньо складне питання. І воно швидше пов'язане з оцінкою чужих дій. У той час як завжди краще об'єктивно оцінювати свої.

Наприклад, в останній доповіді колега пропонувала надати ВС право законодавчої ініціативи. Це, як на мене, украй провальна пропозиція. У жодному разі суд, зокрема й верховний, не повинен утручатися в політичний процес.

Будь-яка участь судів у політиці (а законодавча діяльність – це насамперед політичний процес) сприятиме тому, що суд утрачатиме свою незалежність. З усіх країн, назви яких мені вдається прогорнути в голові, зокрема європейських, право законодавчої ініціативи верховного суду є лише в Російській Федерації. Не думаю, що це вдалий приклад.

Більше того, дана ідея багато разів обговорювалася. Розуміючи це й те, що є

політична діяльність, об'єктивно оцінити, з якою метою та з прицілом на який конкретний результат робляться ті чи інші законодавчі пропозиції, неможливо. У багатьох випадках це як гра, де є правила, зрозумілі для гравців, але не зрозумілі для спостерігачів. Ми в багатьох випадках швидше є споживачами того, що продукує парламент, ніж повноправними учасниками його діяльності.

– *Утім, представники різних органів системи правосуддя так чи інакше впливають на законотворчий процес. Наприклад, беруть участь у роботі профільних комітетів.*

– Так, ВС залучають до обговорення законопроектів, які стосуються судової влади. У деяких випадках це відбувалося, наскільки мені відомо, без участі представників судової влади. Але є й інший момент – якщо навіть представники суду залучаються до процесу законотворення, це ще не гарантує, що суд буде почутий, і парламентарі вчинять так, як їм пропонує суд.

Усе це є наслідком того, що відбувається певна політична гра. У ній є певні правила, є бачення того, яким має бути результат. А судді не можуть спрогнозувати цей кінець, вони його не відчувають.

Імовірно, той, хто подає певну законодавчу ініціативу, знає, на який результат розраховує.

Імовірно, у нього прораховані ходи, яким чином результату досягти. Тож оцінити всі законодавчі пропозиції в принципі складно. І ми іноді бачимо, що баланс відносин між різними гілками влади порушується. Принаймні в якихось пропозиціях. Але ніколи те, що пропонується на початку, не приймається в такому вигляді остаточно.

– *Тобто навіть повноцінно втілити консультативну функцію, якої вимагає, скажімо, ВРП, за такої комунікації, коли до судових інституцій не дослухаються, не видається можливим? Навіть в умовах, що законодавці не розуміють судових процесів і того, що вони реформують?*

– Для цього має бути ефективний діалог. І тут питання лише в тому, яким чином вимірювати цю ефективність. Не завжди те, чого хоче судова система, з погляду керівників держави

є цінним для розвитку останньої. І не завжди можна сказати, що те, що запропонують судді, позитивно вплине на цю державу. Просто це може бути інше бачення. Але не дослухатися до представників судової влади не можна.

Я далекий від ілюзій, що всі пропозиції, які ВС подає стосовно законопроектів про судову діяльність, будуть ураховані. Але не можна стверджувати, що нас не хочуть бачити як учасників процесу. Є профільний комітет, з яким діалог відбувається. Проте кінцевий результат усе одно твориться в сесійній залі парламенту.

– *Під час форуму суддя Конституційного Суду Василь Лемак говорив про мізерний відсоток виконання судових рішень. Мовляв, якщо рішення виконуються таким чином, то навіщо вони взагалі. Судова влада активно відстоює позицію щодо скасування виконавчих листів. Адже від Феміди вимагають виконання судових рішень, у той час, як вона не має можливості впливати на процес. Наскільки це, на ваш погляд, доцільно?*

– Не буду коментувати слова Василя Васильовича. Точного відсотка рішень, які виконуються, теж не скажу. Очевидно, він більший, ніж 4%. Інше питання – про яке виконання йде мова: про примусове, де долучаються органи державної виконавчої служби, чи ті, які сторони виконують добровільно?

Якщо говорити про сферу участі у виконанні судового рішення органами державної влади, то, як на мене, механізм початку роботи цих органів має бути автоматичним. Натомість великою проблемою, що існує десятиліттями, є момент відкриття виконавчих проваджень. Вона пов'язана з якістю виконавчих листів, з реквізитами, які вказуються сторонами. Цієї проблеми можна було б уникнути, якби належно працював відповідний реєстр виконавчих проваджень, до якого сам суддя вносив би інформацію про ухвалені ним рішення. І з цього моменту мало б розпочинатися примусове виконання.

Аналогічна пропозиція, і я її підтримую, є й щодо того, аби суддя, уживши заходів забезпечення позову, теж самостійно вносив до

Державного реєстру речових прав на нерухоме майно відповідні заборони. Це забезпечило б швидкість виконання відповідних ухвал, а саме відображення в реєстрі інформації про те, що існує відповідне обтяження майна.

У нас цього наразі немає, що не перший десяток років спричиняє ситуації, коли постановлена ухвала про забезпечення позову чи навіть остаточне судове рішення можуть залишатися невиконаними. Наприклад, забракло часу, щоб ухвалу про забезпечення позову занести у виконавчу службу, інша сторона дізналася про це і якнайшвидше перепродала відповідне майно. Чи, скажімо, виконавчий лист мав певні дефекти з точки зору, наприклад, державного виконавця, і він за таким листом просто не хоче розпочинати виконавче провадження.

Як на мене, універсальний спосіб розв'язання цієї проблеми – якнайшвидше надати суду можливості самостійно забезпечувати виконання рішення шляхом первинного ініціювання інформації в реєстрі, включення інформації про те, що рішення набрало чинності, а також про початок його примусового виконання. Як на мене, це мало б позитивний вплив на ситуацію з виконанням судових рішень. Але чи всім це вигідно?

– *Феміда сподівається, що найближчим часом усе ж запрацює ВККС. Чи є насправді необхідність за умов значної нестачі кадрів, спрощувати традиційно складну та тривалу процедуру добору суддів, яка нині налічує 15 етапів? Чи можуть бути ризики в такого врегулювання проблеми?*

– Сьогодні я вже згадував один із законів діалектики – перехід кількісних змін в якісні та якісних – у кількісні. І тут питання лише в одному: чого ми хочемо досягти?

Якщо прагнемо просто набрати певну кількість людей, то, можливо, достатньо одного етапу – тих, хто подав документи, перевірити на відповідність вимогам і прийняти. Це був би простий спосіб заповнення вакансій. Але чи краща від цього була б якість? Навряд.

Разом з тим, чи забезпечить кращу якість більша кількість етапів? Для відповіді варто проаналізувати кожен етап і зрозуміти, який із

них, імовірно, не буде додавати якості. Тобто, чи виявляються на цьому етапі ті характеристики, які повинен мати суддя?

Я зараз не готовий оцінити всю процедуру. Та процедура, яку я свого часу проходив, мала менше ніж 15 етапів, і я розумів, для чого кожен з них був призначений. Максимально її спрощувати також не потрібно. Орієнтуватися винятково на кадровий голод і заповнювати судову систему будь-ким означає отримати в кінцевому результаті невдоволення населення тими новими людьми. Будь-які бюрократичні моменти, які насправді не сприяють добору, а можуть створювати конфлікти, із процедури треба вилучити. У той же час нехтувати певними етапами заради того, щоб швидше заповнити вакансії, не можна.

– *Але разом з тим і не варто зволікати, адже в системі не вистачає близько третини суддів.*

– Статистика дійсно свідчить про величезний кадровий голод, особливо в апеляційних судах, у кримінальних палатах. У загальних судах апеляційного рівня бракує приблизно 60% суддів. Тож, як на мене, у першу чергу мав би бути завершений конкурс на посади суддів апеляційної інстанції, який із зупиненням роботи ВККС не був доведений до кінця. Можливо, слід навіть продовжити набір документів, бо ті, хто не міг їх подати, не підходячи за різними формальними критеріями кілька років тому, уже можуть під ці критерії підпадати. Це було б справедливо. А далі варто було б завершити процедуру й заповнити відповідні вакансії в апеляційних судах.

Щодо вакансій у місцевих судах, то їх заповнення також значною мірою залежатиме від того, яку модель оберуть. Я так розумію, дотепер точно не ясно, а що ж там реформують: банально скорочують кількість судів чи такі малюють округи, які справді визначатимуть їх межі з огляду на реальну кількість населення. І тоді виявиться, що кількість суддів має бути меншою, ніж та, яка є зараз за штатом.

– *У наступному році буде перепис...*

– *Якщо буде.*

– *Сьогодні доволі гостро постало питання щодо втручання міжнародного фактора в наші суверенні процеси. Судова влада із цього*

приводу намагається дійти до компромісу із законодавчою. Чи близька вам ця дискусія і де в ній маємо шукати баланс? Під час доповіді один зі спікерів говорив, що суверенітет не тотожний ізоляції.

– Я від цих політичних процесів віддалений. Не маю до них жодного стосунку й участі у відповідних процесах не беру. Але, як на мене, потрібно розуміти, що повної «ізоляції» в здійсненні внутрішньої політики чи, інакше кажучи, стовідсоткової самостійності в Україні не було від початку її існування як незалежної держави. Цим вона не відрізняється від інших держав світу, які після Другої світової війни стали взаємозалежними та взаємопов'язаними, як ніколи раніше, зокрема у здійсненні тих чи інших політичних кроків. І тому стверджувати, що в останні роки з'явився якийсь зовнішній вплив, недоречно. Він був і раніше. Зараз, можливо, він має місце з боку інших держав, а не тієї, яка впливала колись. Тобто в принципі об'єктивно оцінити, наскільки вплив зараз потужніший, ніж колись, не можна. Зрештою можемо побачити й багато позитивних речей, які відбулися в Україні саме за міжнародної підтримки.

– Три тижні тому Пленум ВС збирався з приводу звернення ВРП до КС, питання на паузі до 8 жовтня. Чи є, на вашу думку, обґрунтування такому зверненню, чи дійсно певні положення видаються неконституційними?

– Окремі положення на конституційність може оцінити тільки КС. ВС може лише взяти до уваги те, що написала ВРП. Вона дала своє обґрунтування щодо різних положень законодавчих актів. Якісь із них справді заслуговують того, щоб увійти до конституційного подання, а з іншими Пленум може й не погодитися. Кінцевий варіант того, що буде виноситися на засідання Пленуму, мені поки що не відомо.

Утім, це не виключає обговорення відповідного тексту, додавання або відхилення певних аргументів. Тож зараз я би не хотів, аби ми оцінювали конституційність тих чи інших положень нормативних актів. А те, що Пленум, імовірно, звернеться до КС, ще не означає, що єдиний орган конституційної юрисдикції погодиться з тим, що, можливо, буде написано в поданні (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/149282-bud-yaka_uchast_sudiv_u_politici_spriyatime_vtrati_nezalezhn.html)). – 2021. – 9-15.10).

Ставнійчук М., заслужена юристка України,

Від Конституційного суду до Вищої ради правосуддя: чим може завершитися судова реформа?

(Інтерв'ю)

Попри ухвалення більшості законодавчих змін, судова реформа в Україні гальмується. На особливій важливості цієї реформи акцентують увагу міжнародні кредитори та західні партнери, але перетворення української системи правосуддя забуксувало вже на самому старті. Судова реформа від Зеленського містить у собі два основних пункти: запуск Вищої кваліфікаційної комісії суддів і очищення Вищої ради правосуддя. Що потрібно зробити для якісного реформування судової гілки влади в ефірі Українського радіо розповідає заслужена юристка України Марина Ставнійчук.

– Про законодавчі ініціативи влади?

– Йдучи до вас в ефір, я взяла з собою таблицю, яку склала за наслідками кроків щодо реформування судової системи з 2006 року, навіть не з 1991 року, коли її анонсували. Володимир Зеленський так як і попередній президент України, можливо, як і той, що був раніше, хоче забезпечити вплив на судову владу. Більше того, якщо попередні керівники держави намагалися забезпечити свій особистий, корпоративний, партійний вплив на судову владу, то Володимир Зеленський до реформування у цій частині до того, що ми практично втрачаємо свій державний

суверенітет, бо визначальним голосом при формуванні рішень у тій етичній владі, яка займається суддівською кар'єрою, будуть володіти іноземці, а не українці, не авторитетні фахівці від права у нашому суспільстві.

Так, ми говоримо про паритетний порядок формування, там має бути порівно кандидатів з обох сторін. Однак, коли ми говоримо про порядок ухвалення рішень цією Етичною радою, то тоді пріоритетне право, домінуючі голоси мають іноземці.

Почнемо з кінця, чому Вища рада правосуддя має цілу низку зауважень до законопроекту, яким проводять такі зміни, та й взагалі суддівська влада і органи суддівського самоврядування. Практично сьогодні вже у достатньо непрозорий спосіб визначені представники міжнародних організацій, які впливають на діяльність судової влади, надаючи ту чи іншу допомогу, до того ж законодавством не визначено, вони впродовж 5 років надавали організаційну, фінансову, інтелектуальну допомогу один раз чи постійно. Ми мали там серйозну проблему, про це замовчують. Втім, влітку ми мали проблему з переліком тих організацій, які це робили. Зараз фахова спільнота, зокрема й адвокатська, уважно вивчає кандидатури тих іноземців, які запропоновані в якості фахівців до Етичної ради та до комісії Вищої ради правосуддя. Я б не сказала, що всі з них мають бездоганну правову репутацію з погляду їхньої роботи і її результатів у своїх країнах, а також з огляду на ухвалені ними рішення. Це одна проблема, пов'язана зі змістом того, що зараз намагаються реформувати. І це проблема на майбутнє.

– *Чому виникла необхідність залучати іноземців до судової реформи?*

– У мене було багато питань до тих конкурсів, які організувала попередня влада. Взагалі у мене критичне ставлення до судової реформи Петра Порошенка. Один факт того, що у червні 2016 року при ухваленні змін до Конституції. У парламентській залі не було тоді довіри між політичними силами, тому вони вирішили робити все не у конституційний спосіб, а іншим чином. Вони спочатку ухвалили Закон «Про судоустрій і статус суддів», який не відповідав на той момент чинній редакції

Конституції України, а за декілька годин після цього вони ухвалили зміни до Конституції, які мали б відповідати цьому Закону. Навіть цей юридичний факт, який мало про що говорить людям, але мені як фахівцю зрозуміло, що було порушення конституційної процедури ухвалення відповідної судової реформи, свідчить про те, що справжньої судової реформи в Україні не відбувається. А далі критично можна оцінювати конкурси, які відбулися, зокрема й за участю іноземних спеціалістів, при доборі до Верховного суду на посади суддів. Особливо цікавою була процедура добору суддів у Вищий антикорупційний суд, який був створений у 2017 році. Тоді сформувалася особлива суддівська каста у всьому суддівському корпусі.

Україна дійсно за останній період часу, на жаль, не показала якості реформування судової системи власними національними силами. З цього погляду у мене найменше претензій до наших міжнародних партнерів, бо вони надають нам підтримку, а ефективності судової системи не бачать, доступ до правосуддя не забезпечено. Одна із серйозних проблем — невиконання судових рішень в Україні. Судові реформи Петра Порошенка і Володимира Зеленського взагалі цих питань не зачіпають, хоча на сьогодні 80-90% судових рішень не виконуються. Головне питання всіх кроків щодо формування судової влади за часів двох попередніх президентів — це питання впливу.

Петро Порошенко спочатку реформував Вищу раду юстиції. Вона за тих часів не працювала майже рік. Також він формував новий склад Вищої кваліфікаційної комісії. Скажу вам, що органи, які займаються суддівською кар'єрою: від добору і доступу до посади аж до відповідальності судді, якщо він ухвалює неправильні рішення, цікавили лише такі дії. Начебто формували всі ці органи, принаймні до 2019 року було все сформовано в Україні. Але прийшов Володимир Зеленський і з чого починає судову реформу? Він починає її з формування Верховного суду. Заради чого? Щоб забезпечити свій вплив, перебрати суддів і призначити своїх людей. Паралельно з цим Володимир Зеленський і його команда заявляють, що їх не

влаштовує кваліфікаційна комісія, яка добирає суддів, і вони хочуть свою. Тепер вони з осені 2019 року практично припинили діяльність Вищої кваліфікаційної комісії. Всі все хочуть «реформувати». Вже декілька місяців через це так зване реформування не працює Вища рада правосуддя, яка, треба сказати, також обрана за часів попередньої судової реформи. Я веду до того, що хоч і посли G7 беруть у цьому активну участь, вони займають ті чи інші позиції, але вони не мають серйозних фахових знань, які дали б їм можливість реально оцінювати ситуацію. У нас сьогодні склалася патова ситуація. Однак суспільство бачить проблеми суддівської влади, адже люди хочуть піти до суду, але їм це право не забезпечено, бо нині сформована система судоустрою так, і така кількість суддів працює, яка не дає можливість якісно працювати. Якщо на рівні району працює один суддя замість 3-4 суддів, як це передбачено штатним розписом. У нас сьогодні складається така ситуація, що в судах першої та другої інстанції на дві третини недосформовані суди, немає суддів і при цьому з осені 2019 році паралізована Вища кваліфікаційна комісія.

– Чому не вистачає суддів у судах?

– Зараз проблема не лише в тому, що немає суддів. Нині йде мова про скорочення суддівських органів.

– Чи будуть готовими юристи стати суддями?

– Я веду до того, що у мене душа болить, бо розумію, що це не є справжнє реформування. Ще восени 2019 року Венеційська комісія сказала Володимирі Зеленському, його команді і його монобільшості: «Ви чому беретеся за реформування Верховного суду України, органів суддівського врядування, Вищої кваліфікаційної комісії, Вищої ради правосуддя, якщо у вас не відреформовані суди першої і другої інстанції, якщо там є недобір суддівського корпусу?». Проте всі ці проблеми відкинули в бік, а взяли знов за старе.

Якщо вища кваліфікаційна комісія не працює два роки, то треба розуміти, що вакансії не заповнюються. Якщо Вища рада

правосуддя, скажімо, за рік розглянула майже 40 проваджень, які стосуються суддів, то з літа вона знову не працює і всі судді, які займаються протиправною діяльністю просто з полегшенням зітхнули, адже ніхто їх не буде притягувати до відповідальності.

– Чи зможе Етична рада суддів вирішити проблеми у суддівському корпусі?

– Безперечно, що недоліки у роботі Вищої ради правосуддя можуть бути. Для мене абсолютно зрозуміло, що народний депутат Федір Веніславський міг би закидати Вищій раді правосуддя, якби парламент заповнив свою квоту щодо членів ВРП, яка є незаповненою упродовж двох років. Президент України у Вищій раді правосуддя заповнив свою квоту лише на початку літа чи наприкінці травня, тобто більше року не була заповнена й президентська квота. Відбувається повний хаос у реформуванні судової влади. Народні депутати і представники влади сьогодні дуже гарно навчилися говорити, але коли знає проблеми з середини і коли розумієш, що за такими гарними словами стоїть беззмістовна діяльність, тоді це викликає серйозне занепокоєння. Вища рада правосуддя завдяки діяльності таких людей як Федір Веніславський уже декілька місяців не працює. Вони зараз вирішили, що якщо Рада суддів України не заповнила свою квоту, то тоді її будуть усувати, принаймні такі розмови вже є. Я б утрималася від таких висловлювань, що ВРП саботує роботу. Якщо відбувається реформа якоїсь гілки влади, то має бути серйозний концепт, план, аналіз, загальне розуміння того, як це буде відбуватися.

Я веду до того, що в країні відбувається хаос, зокрема це відбувається і в реформуванні судової влади. Багато претензій, які є до судів і суддів в Україні очевидно мають місце, але треба розуміти, що політична влада та уряд держави вважає за необхідне значну міру своєї відповідальності перекладати на інші гілки влади, зокрема судову. Ці безкінечні і непродумані реформи практично паралізують судову владу (*Українське радіо (<http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=96824>). – 2021. – 30.09*).

Львов Б., заступник Голови ВС, голова КГС

Єдиний правильний шлях розвитку судової системи – робота над якістю

(Інтерв'ю)

Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду працює майже 4 роки. За цей час уже можна оцінити результати роботи новотвору в системі судоустрою. Про це та про судову реформу в цілому «ЗіБ» поспілкувався із заступником Голови ВС, головою КГС Богданом Львовим.

– Богдане Юрійовичу, добігає кінця перша каденція керівництва касаційних та Верховного судів. Якщо повернутись у 2017 рік, то які завдання ви ставили перед собою тоді, погоджуючись на посаду очільника КГС, та які з них не вдалося виконати?

– У той час до нового ВС уперше в історії України ввійшли люди, які раніше судьями не працювали. І тому завдання було з найменшими втратами якомога швидше запустити нову установу. Мається на увазі хоча б без затягування строків. Адже потрібно було сформувати нові колективи, налаштувати їх на роботу та забезпечити належну якість її виконання.

Нам удалося без великої перерви почати працювати. З 15 грудня формально запрацював ВС, а вже в січні були розглянуті перші справи. За 4 роки їх уже налічується сотні тисяч.

А що не вдалося? На жаль, ми не змогли виконати завдання-максимум, а саме – досягти єдності судової практики. Хоча це певний міф, оскільки однакових справ не буває. Вони відрізняються за обставинами, суб'єктами, доказами тощо. Якраз тому людині й доручено вирішувати спори. Техніка цього може не відчувати. І залежно від ситуації саме суддя має прийняти законне та обґрунтоване рішення.

Сказати, що ВС повністю відбувся, на жаль, поки що не можемо. Проте це якщо мати на увазі ідеальний варіант. Однак зараз ВС працює ефективно та з непоганими результатами, тому виконати принаймні завдання-мінімум нам удалося.

– Чесно кажучи, система господарських судів загалом і касаційна інстанція зокрема виглядає

згуртованішою за будь-яку іншу юрисдикцію. Із чим, на вашу думку, це пов'язано? Може, з тим, що до КГС ВС увійшло менше науковців та адвокатів?

– Насправді до КГС не менше, ніж до інших касацій додалося тих, хто раніше не працював судьями. При цьому частка суддів господарської юрисдикції в судовій системі становить близько 12% від загальної кількості. Тому їм легше зібратися в межах округу та обговорити складні питання. Таким чином не порушуються зв'язки з апеляційною та касаційною інстанціями.

Водночас зараз ми маємо жахливе кадрове становище в загальних судах. Відповідно, співпрацювати з першої інстанцією або нікому, або не вистачає часу. У господарській юрисдикції такі зв'язки збереглися трохи краще. І ми намагаємося підтримувати таку комунікацію.

– Як ви оцінюєте роботу системи господарських судів за ці майже 4 роки? Щось змінилося від того, що замість Вищого господарського суду працює КГС у складі ВС?

– Коли йдеться про залучення інвестицій та забезпечення гідного рівня життя громадян, то основу цих економічних категорій закладають саме господарські відносини. І на господарські суди покладена велика відповідальність за те, щоб не зруйнувати ці процеси.

Хто має гарну пам'ять, може пригадати, що 5—7 років тому я був прихильником 4-ланкової судової системи, тобто з вищими спеціалізованими судами і ВС. Чому? Бо в господарських судах така система працювала ефективно, забезпечувала як своєчасні строки розгляду, так і належну якість. Тому я вважав недоцільним її змінювати.

Проте законодавець обрав інший шлях – 3-ланкову судову систему. І це припустимо. Я не прихильник руйнування заради перебудови. Навіщо чіпати те, що гарно працює? Тобто покращувати можна, але в постійних

змінах сенсу немає. Вони відволікають від удосконалення. Зміни потребують витрачання часу не на правосуддя, а на інші процеси – організаційні, кадрові, фінансові. На мій погляд, забезпечення саме сталої системи позитивно відбивається на результаті її роботи.

– У суддів перших двох ланок теж, напевне, є претензії до суддів ВС. Адже на них поклалися сподівання як на bastion захисту незалежності судової системи. Проте складалося враження, що ВС у принципових питаннях ставав на бік влади або державного бюджету всупереч очікуванням і рішенням попередніх інстанцій. На вашу думку, чи не призвело створення «нового ВС», до якого прийшли люди не із системи, до розірвання зв'язку між місцевими судами та верхівкою судової влади?

– Безумовно, кожен суддя першої інстанції хоче, щоб позиції були прозорими, зрозумілими та універсальними. Проте ці позиції ВС формує під час розгляду конкретних матеріалів кожної справи. Тобто з усіма наявними помилками сторін. А в нас принципу змагальності ніхто не скасовував.

На жаль, ми не зможемо встановити якоїсь єдиної істини в кожній справі. Практика створюється за рахунок накопичення рішень. І вже можна побачити різницю між тим, що було на початку роботи ВС і зараз. Із кількістю вдосконалюється можливий прогноз. Але це питання часу.

А стосовно зауважень, то деякі навіть можуть мати під собою підґрунтя. Адже трапляється й недосконале викладення судових рішень. Інколи судді ВС скасовують рішення й направляють справу на новий розгляд без достатніх для цього підстав. Можливо, з метою перестрахуватися. Хоча інколи це є об'єктивною необхідністю, якщо суд чогось не зробив.

Суддями першої інстанції такі повернення сприймаються болісно. З досвідом це проходить і з'являється розуміння, що потрібно спершу самому відпрацювати максимально якісно й широко, а вже тоді можна вимагати від інших. На поганому фундаменті гарну будівлю не побудуєш.

– Однією із цілей реформаторів зразка 2016 року було проголошено забезпечення єдності

судової практики. Утім, і на 4-му році можна почути від самих суддів ВС, що цієї єдності немає. Ба більше, на одному з форумів хтось із ваших колег констатував, що, на його погляд, проблема у відсутності комунікації між касаційними судами. Мовляв, судді розпорошені по різних будівлях і вкрай рідко перетинаються. Ви згодні із цим? І що, на ваш погляд, слід зробити, аби така комунікація була більш тісною?

– Робота в різних будівлях, безумовно, трохи перешкоджає спілкуванню, але це не є причиною. Коли велике навантаження, то і в одній будівлі можна не зустрічатися місяцями. Єдність практики не забезпечена поки що не лише в межах ВС, мається на увазі 4 види юрисдикції, а навіть у межах однієї з них.

Нам потрібно розуміти, що в суді враховуються всі чинники, у тому числі й суб'єктивна поведінка сторін. Усе це впливає на результат. Відповідно, у смартфон можна перевести якісь прості розрахункові справи. Але те, що стосується більш складної людської поведінки, на мій погляд, крім людини ніхто не вирішить. Тому й необхідне спілкування у всіх можливих його проявах.

Суддя є вільним у прийнятті рішення, якщо це не порушує закону та прав інших осіб. Цей баланс він має підтримувати свідомо. Якщо в судді є власна думка, але він не може спростувати аргументів колег з такої ж позиції, то йому необхідно прислухатись. Можливо, тоді судді потрібно поступитися власними амбіціями якраз заради того, щоб практика була єдиною, прогнозованою та усталеною. Усе має працювати на кінцевий результат.

– За два роки реформи судової системи, яку оголосила нова влада, навряд чи хтось із експертів візьметься стверджувати, що розуміє її кінцеву мету. Адже, як і попередники, нова команда говорить суб'єктивними категоріями: про справедливість, довіру, добросовісність української Феміди. Ви для себе зробили висновок, яка справжня мета всіх цих кроків, зокрема укрупнення судів?

– Така спокуса є фактично в будь-якої влади. Тобто монополія трохи штовхає в бік зловживання. Є велике бажання вважати, що ти знаєш усі відповіді.

На мій погляд, єдиний правильний шлях розвитку саме судової системи – робота над якістю. Але для новачка завжди видається легшим змінити суди, якісь ліквідувати або створити, ніж розвивати ту побудову, яка існує та працює. Зараз, на мій погляд, має місце політична мода на такий вид перебудови. Сподіваюся, вона закінчиться й почнуть працювати над реальними механізмами покращення якості.

Від того, працює суд у двох чи трьох будівлях, мало що може змінитися. І голова суду не вирішує всіх питань, адже його повноваження істотно обмежені. Тож проблема впливу на суддів з боку голів явно перебільшена. Якщо є авторитет, то тоді колеги можуть прислуховуватись в організаційних питаннях. Але справу кожен вирішує на свій розсуд і ставить власний підпис, за який потім відповідає.

Зараз законодавець трохи зупинився від поспіху в укрупненні місцевих загальних судів. Зміна вивісок жодні питання не здатна вирішити. І мені здається, що законодавець це зрозумів. Така певна позитивна ознака.

– *Якщо повернутися до філософських категорій, то що, на ваш погляд, мають на увазі, коли говорять про «справедливий суд»? До кого він має бути справедливим і хто здатен оцінити, чи справедливим є те чи інше рішення? Тобто чи не відбувається насправді підміна понять, коли під справедливістю взагалі мається на увазі захист інтересів певних категорій осіб – учасників АТО/ССО, громадських активістів, іноземних інвесторів?*

– Стосовно певних громадських об'єднань або ж інших зацікавлених осіб, то, мабуть, під поняттям «справедливість» вони розуміють рішення на їхню користь. На мій погляд, сама суть правосуддя полягає в тому, щоб повністю вислухати обидві сторони та прийняти таке рішення, яке зрозуміє нормальна стороння особа та з ним погодиться. Воно може бути дивним на перший погляд. Але якщо ніхто не в змозі спростувати доводи, якими суд аргументував свою позицію, то тоді рішення правильне.

– *Яку роль у формуванні корпоративного духу, на ваш погляд, має відігравати керівництво ВС,*

включно з касаційними підрозділами? Адже, наприклад, лише через 3 роки під час однієї з робочих зустрічей з головами апеляційної ланки пролунало твердження, що потрібно налагоджувати комунікацію з регіонами. Тобто, виходить, весь цей час

ВС жив сам по собі, а інші варились у власних проблемах, не маючи підтримки згори?

– Мені здається, що це помилка. Так може сказати лише той, хто сам цим не займається і в цьому участі не бере. Ми постійно спілкуємося, відвідуємо місцеві та апеляційні суди. Безумовно, на щоденне спілкування часу не вистачає. Але в суддів господарської юрисдикції існує можливість звернутися з наявною проблемою до голови місцевого чи апеляційного суду.

Якщо є необхідність, то також можна звернутися до касаційної інстанції та до мене особисто. Я вважаю, що це дуже корисний інструмент для запобігання можливим помилкам.

– *Яке ваше бачення як заступника Голови ВС ролі керівництва найвищого судового органу? Хто це: ретранслятор побажань влади чи лідер, який має надихати колег і виступати таким собі тараном, якщо йдеться про захист будь-кого з колег? Це питання виникло не раз із огляду на неоднозначні рішення або заяви Пленуму (чи їх відсутність).*

Наприклад, недавно він децю довго розмірковував, чи вносити подання до Конституційного Суду стосовно утворення етичної ради.

– Питання щодо створення ЕР було трохи заполітизоване. Пленум вирішував, чи відповідають Конституції норми закону. Тому що все одно люди, які потраплять під дію цих норм, потім звернуться до суду. І першій, другій, касаційній інстанціям доведеться ці питання вирішувати. То навіщо створювати велику проблему на майбутнє, якщо можна її уникнути зараз?

Якраз це певне затягування у строках, на мій погляд, було виправдане тим, що суди не мають намірів протиставити себе іншим гілкам влади. Натомість лунали якісь звинувачення, що суди нібито перешкоджають реформі. Ми підкреслюємо, що такого не було. Але помилок

бажано уникати навіть на стадії прийняття законів.

Що стосується керівництва, то, дійсно, голова виступає певним комунікатором у відносинах суду з будь-якою установою. Насправді він вирішує безліч питань. Навіть якщо суддя стикається з якимись проблемами в застосуванні, то хто та людина, яка скаже йому відкрити книгу й там побачити відповідь. Це якраз і є той голова, якого обрали судді, адже довіряють його розумінню та досвіду.

– Чи можете озвучити свою позицію щодо намірів влади поставити судову систему під контроль іноземних експертів? Якби ви були просто суддею ВС, чи погодилися б працювати у складі ЕР?

– Особисто мене завжди дивувало, чому, маючи країну з безліччю гідних людей, ми не можемо сформувавши цю ж ЕР з достойників, які працюють поруч. Хоча розумію, чому така норма була прописана в законі. Адже свого часу не знайшли авторитетних людей і ситуацію довели до того, коли довіряти можна лише іноземцям.

До речі, ВС зазначив у зверненні до КС: якщо вже ЕР формується з 3 іноземців та 3 представників від Ради суддів, не може бути такої переваги, коли 2 іноземні представники мають перевагу над 4 іншими, які голосують проти певного рішення.

За законом виходить так, що представники, яких запропонувала РСУ, мають лише право дорадчого голосу. Він не є вирішальним. І це підвищує вимоги до цих кандидатів. Тому якщо іноземцями запропоновані судді високого рівня, то Україна має надати не менш гідних.

На мій погляд, коли ЕР таки запрацює, то більше довіри буде до рішень з 5 чи 6 голосами, ніж із двома. Бо 2 – це диктат, а 6 – здоровий глузд, розуміння та гідний вибір.

Сподіваюся, ми пройдемо цю перевірку з ЕР і вона не зруйнує остаточно судову систему. Зараз людині, крім суду, нема куди йти.

Хоча будь-які статистичні дані говорять, що довіра до судів в Україні низька. Але – на рівні довіри до інших державних органів. Проте згадайте, до якого ще державного органу є така увага?! Хто ще потерпає від постійного

паплюження? Тож якщо з таким високим негативним супроводом суди мають довіру за будь-якими оцінками на рівні інших органів, то, мабуть, справжній показник є набагато вищим.

– У стороннього спостерігача складається враження, що нова влада має завдання передати суди під контроль іноземних партнерів. Чи є підґрунтя для таких підозр? Тобто чи не є справжньою метою реформ 2019 та 2021 років забезпечення прогнозованості судових рішень на користь влади та іноземних інвесторів?

– Кожен, хто має вплив на іншого, бажав би зрозумілої та корисної для себе поведінки. Утім, узагалі принципово неправильно будувати суд, залежний від когось або чогось. І неважливо – від іноземців чи від представників української влади. Люди змінюються, а конструкція залишається. Вона має працювати прозоро та захищати тих, хто постраждав. І все, нічого тут вигадувати не потрібно.

– Ви особисто як вважаєте, чи дійсно іноземний бізнес відлякує від України «недовіра» до судової системи? Адже пригадаймо закон «Про захист іноземних інвестицій», який спочатку давав 10 років гарантій та пільг в оподаткуванні, а потім в один день парламент усе це скасував. Може, ми дійсно надто непередбачувані?

– Можливо, суди відлякують тих, хто не вкладає в розвиток економіки, а має якийсь короткочасний намір. Насправді бізнесмени охоче вкладають кошти, якщо здобутки будуть гарантовані, а втрати при цьому мінімізовані. І в першу чергу для цього потрібне стале законодавство.

Якщо закон «Про захист іноземних інвестицій» змінювався кілька сотень разів, то скільки не кажи про судову реформу, а інвестицій не буде. І якщо зараз є пропозиція скасувати Господарський кодекс, а протягом 7-річного перехідного періоду напрацювати нове законодавство, то нормальний інвестор скаже, що через 7 років і буде визначатися, чи вкладати гроші в Україну та під гарантії, які дасть нове законодавство.

Будь-яка людина, яку просять дати гроші в борг, завжди дивиться, кому дає, на що та які шанси ці кошти повернути. У цих роздумах про

суд, мені здається, і не згадують. Ідеться про звичайні умови господарської діяльності. Тобто чи є довіра до особи, чи вчасно повернуть гроші та що ти втратиш, якщо цього не станеться. У бізнесі – ті самі міркування. Тільки потрібні кращі гарантії стабільності, бо йдеться про більший розмір укладень.

– *І наостанок. Ваше бачення майбутнього судової системи України: це буде повний розпад чи все ж є надія, що влада отямиться та припинить усі ці експерименти на Феміді?*

– Суд є такою інституцією, без якої жодна цивілізована країна не обійдеться. Тому що спори на всіх рівнях виникають час від часу. І держава не зможе відмовитися від функції забезпечення правосуддя.

Питання в тому, чи зробимо ми зараз такі кроки, які відсунуть нас від ідеального суду ще на кілька десяти років. Уже про рік-два не йдеться. Сьогодні подолання дефіциту кадрів є питанням років відновлення через занадто тривалий строк навчання в Національній школі суддів та дворічну відсутність Вищої кваліфікаційної комісії суддів. А втрата досвідчених кадрів у апеляційних судах – це вже питання десятиріч.

На мій погляд, позитивний результат буде, але не завтра. І я дуже сподіваюся, що зможу це побачити (*Закон і Бізнес (https://zib.com.ua/ua/149418-ediniy_pravilniy_shlyah_rozvitku_sudovoi_sistemi_robota_nad.html)*. – 2021. – 21-29.10).

**Квін К., тимчасова повірена у справах США, Посольство США в Україні;
Маасікас М., голова Представництва Європейського Союзу в Україні;
Сіммонс М., посол Великої Британії в Україні**

Настав час трансформувати Україну

За підтримки президента В. Зеленського Україна стоїть на порозі реалізації фундаментальної реформи, підготовка якої зайняла тридцять років.

Нові закони України про реформування судової системи, нещодавно ухвалені Верховною Радою, спроможні не лише побудувати судову систему, якій будуть довіряти українці завдяки притягненню корумпованих суддів до відповідальності, а й також зменшити вплив привілейованих груп осіб, які користуються існуючою системою і підривають верховенство права в Україні заради власних інтересів.

Попри те, що ухвалення законів було надзвичайно важливим досягненням, тепер має відбутися реалізація реформ, у тому числі перевірки доброчесності членів органів суддівського врядування, що є величезним викликом, який потребує політичної сміливості та наполегливості з огляду на потужну опозицію з боку привілейованих кіл.

Це сміливість, яку буде винагороджено.

Реалізація цих реформ стане суттєвим кроком уперед на шляху до трансформації

України у сучасну, прозору європейську країну та принесе користь усім українцям.

Давайте чітко окреслимо ситуацію – багато осіб, які працюють у судовій системі України, є професійними патріотичними українцями, які наполегливо працюють для того, щоб захистити інтереси країни.

Проте, на жаль, нинішня система радше захищає, аніж усуває корумповані елементи, які зводять нанівець зусилля всіх тих, хто віддано і чесно працює.

Коли корумповані особи можуть діяти безкарно, доброчесні особи вимушені мовчати, адже інакше вони зіткнуться із серйозними наслідками.

Саме тому українські законодавці, які розробляли реформу, запровадили перевірки доброчесності, які були схвалені Венеціанською комісією, з метою забезпечення того, що всі діючі та нові члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя (ВРП) не мають непояснюваних розбіжностей між своїм доходом та майном і не демонструють якоїсь іншої можливої залученості до корумпованих дій.

На жаль, Рада суддів України (РСУ) так і не номінувала поки що представників до Етичної ради ВРП – органу, який буде виконувати це важливе завдання.

До того ж РСУ ймовірно відбила бажання в українських суддів подаватися на посади внаслідок запровадження надмірних кваліфікаційних вимог, які перевищують вимоги, визначені законом.

Найкращий спосіб подальшої реалізації судової реформи є очевидним: ми закликаємо РСУ дозволити тим, хто хоче підтримати впровадження цієї реформи, дати можливість стати членом Етичної ради. Ми знаємо, що є багато професійних, спроможних, чесних правників, які цього прагнуть.

Дії РСУ – це не єдиний виклик для судової реформи. Ще одна затримка з її реалізацією відбулася 8 жовтня, коли Верховний Суд України звернувся із поданням до Конституційного Суду щодо перегляду конституційності окремих положень закону про реформування ВРП.

Ті, хто слідкують за зусиллями України у сфері боротьби з корупцією, мають привід для занепокоєння щодо того, яке рішення ухвалить Конституційний Суд: він спричинив кризу минулого року, визнавши український реєстр майнових декларацій неконституційним та скасувавши дію ключових положень закону України «Про запобігання корупції».

Це рішення, яке зазнало масштабної критики, висвітлило нагальну потребу реформувати Конституційний суд і стало підставою для заяви президента Зеленського про те, що окрім судової реформи одним із його найпріоритетніших завдань є реформа Конституційного Суду.

Президент правильно усвідомлює, що запровадження прозорої меритократичної

процедури відбору суддів до Конституційного Суду є ключовою передумовою для забезпечення поступового оновлення цього суперечливого суду.

Цей крок разом із тимчасовим збільшенням вимог до кворуму для ухвалення рішень є одними із найважливіших рекомендацій Венеціанської комісії, та, на наш погляд, вони окреслюють правильний курс руху вперед.

На жаль, ми не побачили жодного поступу у реалізації цієї реформи з моменту надання у грудні 2020 року Венеціанською комісією свого висновку з цього приводу.

Лише коли найвищі рівні судової гілки влади будуть вважатися незалежними та такими, що неухильно дотримуються принципів, можна буде налагодити і підтримувати довіру громадян до судової системи.

Міжнародний бізнес також постійно закликає до реалізації цієї реформи для розблокування іноземних прямих інвестицій в Україну шляхом створення більш стабільного прозорого інвестиційного клімату та сприяння верховенству права.

Отож час настав. Час чинити опір привілейованим колам та їхнім спільникам, наполягати на справедливому та рівному ставленні по відношенню до всіх громадян відповідно до українського законодавства і нарешті подолати корумпований вплив, який зводить нанівець верховенство права та стає на заваді Україні на її шляху до євроатлантичної інтеграції.

Міжнародна спільнота готова підтримувати вас у процесі реалізації цих важливих кроків на шляху до поступу (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/articles/2021/10/20/7311062/>). – 2021. – 20.10).

Гарань О., професор НаУКМА, науковий директор Фонду «Демократичні ініціативи»

Чи є «олігархом» С. Шефір згідно із законом «про деолігархізацію»?

Прийнятий «слугами» закон «про деолігархізацію» формулює 4 критерії, три з яких необхідні для потрапляння в «олігархи»:

1) бере участь у політичному житті;

2) має значний вплив на засоби масової інформації;

3) є кінцевим бенефіціарним власником (контролером) суб'єкта господарювання, є суб'єктом природних монополій або займає

монопольне (домінантне) становище на загальнодержавному товарному ринку і протягом одного року поспіль підтримує або посилює це становище;

4) вартість активів особи перевищує 1 млн прожиткових мінімумів (Це 2,19 млрд грн. – велика цифра, але в доларах це лише близько 80 млн).

Сергій Шефір, перший помічник президента, хоча і «на громадських засадах» (як це може бути – окреме питання!) цілком підпадає під п. 3.1.2 закону: «є близькою особою особи, зазначеної у пункті 1 цієї частини, згідно із Законом України «Про запобігання корупції» або пов'язаною з нею особою»

Щодо п. 2, то нагадаємо, що існує цілий телеканал під назвою «Квартал ТБ». Існує також Офіційний канал Студии «Квартал 95», а згідно із законом, інтернет – це теж засіб масової інформації.

Сергій Нахманович і не приховує, що має бізнес в «Кварталі», як і спільну власність із Зеленським, про що свідчить і декларація президента України Зеленського.

І нарешті п. 4 про 80 млн дол. Тут не можу стверджувати на 100% – треба, звісно, уважно рахувати активи, а декларацію Шефір не хоче подавати, і НАЗК з цим «чомусь» погоджується. Але дані, надруковані Pandora Papers, будуть теж дуже доречні.

Припускаю: якщо НАБУ і НАЗК правильно поррахують гроші Зеленського, Єрмака і визначить їх зв'язок з Кварталом ТБ та ютубом цього каналу, то вони теж можуть потрапити під визначення «олігархів». Це лише демонструє абсурдність закону, прийнятого «слугами» по волі Зеленського і під головуванням Стефанчука (*Українська правда.Блогу (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/haran/615d3f84b8677/>). – 2021. – 6.10).*

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Великобританія

О. Краєв, Європейська правда: Пробудження дракона: чому Уельс заговорив про незалежність від Британії

Вихід Британії зі складу ЄС дав «друге дихання» кельтським національним рухам.

Все більше і більше останні місяці ми чуємо про виступи то ірландських, то шотландських націоналістів – і щоразу вони мають все більше і більше політичної ваги.

Але в цьому контексті дуже рідко згадують валлійців – як виявилось, дарма.

Вперше за довгі століття питання незалежності Уельсу з'явилося в офіційному політичній повістці. І хоча поки шанси валлійської столиці Кардіффу виглядають набагато скромнішими, аніж у Единбургу, вони вже не розглядаються як абсолютно нереальні.

Край вугілля та шерсті

В уяві пересічного громадянина про Уельс рідко знайдуться певні автентичні риси, що роблять цю країну відмінною від сусідки Англії.

Звісно, назвуть принца Уельського (історія того, звідки з'явився цей титул у спадкоємця престолу, взагалі окрема тема).

Окремі фани політичних інтриг згадають складні відносини Лондона із валлійськими шахтарями, особливо в часи Тетчер. Любителям історії, певне, прийдуть на думку славнозвісні довгі луки (які дійсно походили саме з Уельсу) та історії про відважних валлійських списоносців часів раннього Середньовіччя.

Але чим жив Уельс останні десятиріччя? Невже все, з чого складається «душа» країни – це згадки про напівлегендарне минуле?

Однак насправді все набагато цікавіше. Хоча Уельс дійсно перебував в унії з Англією найдовше серед усіх кельтських держав і довгий час де-факто вважався невіддільною її частиною, все ж власну окремішність він зміг не лише зберегти, але й модернізувати та зробити привабливою.

Річ у тім, що сама така унітарність та близькість до імперського центру не давала

Уельсу можливості активно політично виступати за власну незалежність – фактично, навіть декілька сотень років тому від Лондона до Кардіфа дістатися було в рази швидше, ніж до Единбургу і тим паче на береги Ірландії.

Тому валлійці обрали іншу тактику.

Будь-який шлях можна пройти, навіть якщо йдеш його малими кроками. Для валлійців такими малими кроками до власної ідентичності та її збереження стала культура.

Не маючи із валлійцями таких великих проблем, як із шотландцями та пізніше з ірландцями, англійці не намагалися настільки ж цілеспрямовано винищити і валлійську мову, і валлійську культуру. Хоча вона і була максимально маргіналізована протягом століть, проте не задавлена.

Уельс історично мав і низку інших переваг, які дозволили йому законсервуватися в собі. Справа в тому, що регіон постійно відрізнявся своєю економічною специфікацією. Це проявилось найяскравіше із початком промислової революції у Британії, яка різко стала потребувати вугілля в астрономічних масштабах – все ж, могутність Британської імперії штовхав вперед паровий двигун.

Уельс, багатий вугільними шахтами, дуже швидко став вузькоспеціалізованим регіоном, своєрідною «шахтарською країною». Як ми знаємо із власне українського досвіду, подібні регіони завжди відрізняються від іншої частини країни власними соціальними та культурними особливостями.

Не маючи поряд войовничого північного сусіда, що хотів насадити там власну ідеологію, Уельс пішов єдиним можливим шляхом – шляхом консервації власної культури, відокремлення від англійців.

І саме в цей період, по аналогії з такими ж регіонами по всьому світу, валлійці вперше відчували, що центр їх просто банально використовує та експлуатує.

Час націоналістів

А зараз що? Чи насправді мова і культура дають валлійцям вимірювальні і реальні політичні, економічні та соціальні переваги?

Що ж, про це доволі переконливо говорить статистика.

З початку 1990-х валлійська національна партія поступово здобувала все ширшу підтримку. Певною мірою це відповідало загальному тренду – у 1997-му шотландці на референдумі добилися права на власний парламент.

Але одночасно – це було й питання зручності. Валлійська партія Плайд Камру (дослівно «Партія Уельсу») давала виборцям альтернативу, але коли постало питання про автономний парламент і місцеве врядування, то кого ще вибирати, як не місцеву партію, яка репрезентує виключно місцеві інтереси?

Тож, не дивно, що вибори 2019 року показали перші успіхи умовних «про-кельтських» партій. Нові місцеві вибори у 2021 році ще раз підтвердили цю тезу – й ірландський Шинн Фейн, і шотландські націоналісти, і навіть Плайд Камру не лише повторили успіх, але й підтвердили його новими місцями у місцевих радах.

Щоправда, Плайд Камру дещо відстала від колег – здобула всього одне нове місце у британському парламенті. Але для Уельсу це неабиякий успіх.

У традиційно лейбористських валлійських округах здобути нові місця для лівоцентристських сил – апріорі важке завдання.

То як націоналістам вдалося не лише тримати свої позиції, але і розвивати успіх? На це є декілька вагомих причин.

По-перше, незважаючи на падіння рейтингів консерваторів на фоні неякісного реагування на наслідки пандемії та нові невдалі угоди з Європейським Союзом, свої рейтинги не особливо втримали і лейбористи.

Логічною була б ситуація, при якій провали владної партії спричинили б гарну і стабільну підтримку для опозиції – особливо у британській моделі, коли формат «тіньового кабінету» дозволяє якісно показати альтернативу. Але ж ні, лейбористи гарно підгадали час для початку внутрішньопартійних розборок. Як результат – валлійські націоналісти почувають себе ще впевненіше.

По-друге, Brexit. Хоча більшість валлійців у 2016 році все ж проголосували за те, аби

вийти з ЄС, очевидні промахи переговорного процесу та труднощі останніх років показали дійсні перспективи такого грандіозного зовнішньополітичного проєкту.

Плайд Камру із початку минулого року змінила риторику на опонування Brexit, і тепер радісно пожинає з цього плоди.

Як ми бачимо, нестабільна політична та економічна ситуація породили краще електоральне поле для націоналістів та змінили певним чином політичний ландшафт Уельсу. Але така суспільна невизначеність дала ще один результат – цього разу страхітливо прагматичний.

Валлійська комісія

Перед травневими виборами цього року лейбористська партія в Уельсі, намагаючись вибити з-під Плайд Камру частину її маргінального електорату, пішла на напроцуд сміливий крок – вона включила в свій передвиборчий маніфест обіцянку створити комісію, яка визначить майбутнє Уельсу у нових політичних умовах postBrexit.

Сміливий крок виборці оцінили і дали лейбористам перемогу на цих виборах.

Що цікаво, крок оцінили і опоненти – консерватори хоча й активно критикували саму ініціативу, проте зрештою направили запит на приєднання до неї. Тут варто зробити ремарку, що і лейбористи, і консерватори у своїх передвиборчих програмах чітко зазначили власну прихильність єдності і неподільності Великої Британії.

В чому ідея нового органу? Незалежна Конституційна Комісія розпочала свою роботу, адже у політичного істеблішменту немає впевненості в тому, що поточний стан справ в Уельсі стосовно статусу держави, політичних повноважень її обраних представників, рівня автономії щонайкраще відповідають інтересам валлійців. Комісія розпочне свою роботу із фронтального соціопитування про настрої населення і їх погляди на поточну політичну і економічну ситуацію в країні.

Надалі дискусія прийме більше політичний поворот – яке має бути розподілення повноважень між Кардіффом та Лондоном?

Дійсно, наразі Сеннед (парламент Уельсу) контролює питання охорони здоров'я,

місцевого самоврядування та освіти. Але чому б валлійцям не мати той самий ступінь автономії, який мають шотландці та ірландці?

Чому б їм також не опікуватися і державними медіа, і енергетикою, і – найголовніше – більшою частиною власних податків?

Таким чином питання більшої автономії – а можливо, і незалежності – може отримати щось більше, ніж культурно-історичний вимір.

Аналогічно до шотландської ситуації, справжнім переломним моментом стало введення в дискусію економічного аргументу.

На фоні ускладнення економічної ситуації і більшого контролю з Лондона питання про фіскальну та монетарну незалежність може мати своє місце і у валлійських дебатах.

А головне, співголова комісії Лаура МакКалістер вже заявила, що вони «розглядають усі можливі варіанти для Уельсу» – включно із незалежністю.

Що далі? Робота комісії лише розпочалася. Наразі дійсно важко прогнозувати, до яких висновків вона може прийти, зважаючи і на складність питання, і на постійні змінні умови політичного життя в Британії.

Однак саме ці постійні зміни і можуть зіграти на руку валлійцям.

Що може схилити комісію до сценарію ширшої автономії і, зрештою, до варіанту повної незалежності від Сполученого Королівства?

Варто одразу обмовитися, що з трьох сценаріїв кельтського відділення – північноірландського, шотландського та валлійського – варіант незалежності Уельсу є наразі найменш вірогідним у перспективі найближчих 10 років. Проте це не значить, що незалежність є зовсім неможливою.

Важливо виділити один ключовий тренд. Уельс, як найбільш стабільна кельтська частина Сполученого Королівства, завжди був певним маркером стабільності та прогнозованості державної системи та загального стану справ.

Отже, якщо зараз ми бачимо підняття на-гора питання про можливу незалежність, то ситуація дійсно продовжує залишатися неординарно складною навіть через рік після офіційного Brexit.

І наслідки цього можуть виявитися абсолютно непередбачуваними (*Європейська*

правда (<https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/10/26/7129418/>). – 2021. – 26.10).

Іспанія

Голова уряду Іспанії Педро Санчес висловився за скасування недоторканності короля, що закріплено у конституції країни. Про це повідомляє El Pais.

«Я думаю, що у глави держави нема потреби у цьому статусі... Феліпе VI захищає свій спосіб виконувати роль голови держави по-сучасному. Вже вжито заходи для підвищення прозорості. Я казав це публічно, я вважаю, що ця умова (недоторканність – ред.) не є обов'язковою для глави держави», – зауважив Санчес.

Голова уряду зазначив, що він хотів би започаткувати дискусію з метою оновлення конституції країни, що закріплює недоторканність монарха. За його словами, недоторканність короля в Іспанії є «продуктом іншої епохи».

У статті 56.3 конституції Іспанії зазначається, що «особистість короля недоторканна, й він не підлягає відповідальності». Раніше Санчес не виключав можливості внести зміни до

основного закону країни, щоб обмежити недоторканність монарха.

У чому проблема

Полеміка з цього питання посилилася на тлі корупційного скандалу, у центрі якого опинився екскороль країни Хуан Карлос I. В Іспанії на сьогодні ведуться три розслідування, пов'язані з діяльністю ексголови держави.

Іспанським правоохоронцям стало відомо, що у 2012 році, в момент, коли Іспанія переживала важкі наслідки світової економічної кризи, монарх поїхав до Африки полювати на слонів. Крім того, зятя короля – герцога Пальми Іньякі Урдангаріна звинуватили у шахрайстві та корупції (у 2018 році він опинився за ґратами).

3 серпня минулого року стало офіційно відомо про те, що Хуан Карлос I (батько Феліпе VI – ред.) вирішив покинути країну. Повідомлялося, що він перебуває в ОАЕ (*Суснільне.Новини* (<https://susnilne.media/172831-urad-ispanii-pidtrimav-ideu-skasuvanna-nedotorkannosti-korola/>). – 2021. – 18.10).

Польща

Лідер польської опозиційної партії «Громадянська коаліція» Дональд Туск запропонував правлячій партії «Право і справедливість» внести в Конституцію положення, яке виключить вихід з ЄС без рішення абсолютної більшості у парламенті. Про це повідомляє «Європейська правда» з посиланням на Euractiv.

Зараз в Конституції Польщі йдеться лише про правила приєднання до міжнародних організацій, а не про правила виходу з них. Ось чому для виходу з ЄС може бути досить простого акта парламенту і підпису президента.

Зміни в Конституцію неможливо внести без більшості у дві третини депутатів парламенту.

Перша реакція ПiС на пропозицію була позитивною. «Ми не говоримо ні. Насправді

це цілком можливо», – сказав прем'єр-міністр Матеуш Моравецький.

Раніше лідер партії «Право і справедливість», віцепрем'єр Ярослав Качинський заявив, що останні суперечки з Брюсселем не означають можливого виходу Польщі з ЄС, але Польща хоче «залишатись суверенною країною» (*Європейська правда* (<https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/09/20/7127999/>). – 2021. – 20.09).

Польща вважає розгляд Європейською комісією варіантів покарання Польщі за ухвалу Конституційного суду, яка поставила під сумнів верховенство законодавства ЄС, шантажем та такими діями, що неможливі у демократіях. Про це 19 жовтня заявив прем'єр-міністр

Польщі Матеуш Моравецький під час дебатів у Європарламенті, інформує Rzeczpospolita.

«Я відкидаю мову погроз та вимагання. Я не згоден з тим, що політики шантажують і погрожують Польщі, і тому, що шантаж стає методом політики щодо одного з прав членства (в ЄС – ред.). Демократії не так роблять. Я стою тут сьогодні, щоб пояснити нашу позицію щодо деяких основних питань, які я вважаю фундаментальними для майбутнього Європейського Союзу», – заявив політик.

За його словами, Європа сьогодні стикається з кризами, з якими «варто боротися». Він розповів про соціальну нерівність, зростання інфляції та вартості життя, зовнішні загрози, зростання державного боргу, нелегальну імміграцію та енергетичну кризу. Він вважає, що все це переросло у соціальні хвилювання.

«Ви повинні враховувати ризик доміно: одна криза може спричинити іншу... Для нас європейська інтеграція – це цивілізаційний та стратегічний вибір. Ми хочемо знову зробити Європу сильною, амбітною та мужньою, тому ми дивимось не лише на короткострокові вигоди, а й на те, що ми можемо надати Європі», – підкреслив Моравецький.

Водночас він заявив, що Польща не вступила до ЄС «з порожніми руками» і процес економічної інтеграції також відкрив величезні можливості для німецьких, французьких та нідерландських компаній, наголосив прем'єр.

«На жаль, ми все ще чуємо про поділ на кращих і гірших, надто часто ми маємо справу з Європою подвійних стандартів... Ми не можемо мовчати, коли на нашу країну нападають несправедливо. Правила гри повинні бути однаковими для всіх», – заявив Моравецький.

Він додав, що у країнах не може бути верховенства права без принципу поділу влади, незалежності судів, дотримання принципу, що кожна влада має обмежені повноваження та без поваги до ієрархії правових принципів: «Право ЄС головує над національним законодавством на рівні акта та у сферах компетенції, наданої Союзу... Такий принцип діє у всіх країнах ЄС. Але конституція залишається найвищим законом.

«Якщо інституції, створені у договорах, перевищують їхню компетенцію, держави-

члени повинні мати інструменти для реагування... Європейський Союз – це не держава. Країни є 27 країнами Союзу. Саме держави залишаються європейським сувереном. Вони стверджують, що вони є господарями договорів, і саме держави визначають сферу компетенції, покладеної на Європейський Союз», – зауважив польський прем'єр.

За словами Моравецького, нещодавнє рішення Конституційного суду стало предметом «фундаментального непорозуміння».

«У національному правовому порядку першість права ЄС не поширюється на положення конституції. Конституція знаходиться на вершині внутрішньої правової системи. Принцип першості права співтовариства не може у національному правовому порядку підривати вищу силу конституції. Делегування повноважень ЄС не може порушувати принцип верховенства конституції й не може порушувати жодних положень конституції», – резюмував політик.

Покарання для Польщі

Як передає Reuters, Європейська комісія 19 жовтня запропонувала варіанти покарання для Польщі у відповідь на ухвалу Конституційного суду, яка поставила під сумнів верховенство законодавства ЄС.

Пропонують юридично оскаржити рішення Конституційного суду Польщі, обмежити фінансову допомогу на боротьбу з пандемією чи тимчасово позбавити право голосу в Європарламенті.

«Наразі Європейська комісія ретельно оцінює усі можливі варіанти. Це рішення (Конституційно суду – ред.) ставить під сумнів основи Європейського Союзу. Це прямий виклик єдності європейського правопорядку», – заявила голова Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн.

Політикиня зауважила, що перший варіант передбачає юридичне оскарження рішень суду країни-порушниці. Також розглядають можливе призупинення розподілу «ковідних» грошей, які виділяють країнам для боротьби із наслідками пандемії. Цей фонд формується із податків громадян усіх країн-членів ЄС.

Згідно з сьомою статтею договору про Європейський Союз, Польщу можуть позбавити усіх прав, включаючи права голосу при прийнятті рішень, за порушення

основоположних цінностей блоку, повідомила Урсула фон дер Ляєн (*Суспільне* (<https://suspilne.media/174382-usik-dzosua-2-koli-ta-de-moze-vidbutisa-bij-revans-miz-bokserami/>). – 2021. – 19.10).

Білорусь

О. Лукашенко, який називає себе президентом Білорусі, заявив, що конституційний референдум у країні має відбутися не пізніше ніж у лютому 2022 року. Про це він сказав 28 вересня на засіданні конституційної комісії, повідомляють на сайті президента Білорусі.

Лукашенко вважає, що в запропонованому йому проєкті багато суперечливих моментів, які потрібно уточнити.

«Я не знайшов перехідних положень, які дають відповідь на запитання, як діятимуть органи влади після ухвалення конституції, як формуватимуться Всебілоруські народні збори, як працюватиме уповноважений з прав людини? У проєкті не передбачено декретів. Що в такому випадку буде з уже виданими? Немає відповіді, яким буде механізм проведення виборів у єдиний день голосування в разі дострокового розпуску палат парламенту», – заявив він.

За його словами, у проєкті конституції значно більше проблемних моментів, ніж він назвав. Експерти-юристи, а також економісти й управлінці мають у короткі строки доопрацювати текст і прибрати різні неточності.

«Ми пообіцяли провести референдум щодо конституції. Від нас вимагали «змін» і не тільки. Ми самі розуміли, що суть життя полягає в тому, щоб постійно змінюватися. Тільки на користь має бути. Зміни – це не ломка, не злам, а еволюційний розвиток», – вважає Лукашенко.

Політик також заявив, що в конституції варто врахувати події 2020 року, коли в Білорусі

проходили масові протести, і не допустити до влади його опонентів.

«Ми після минулого року розуміємо, що їх допустити до влади неможна. Тому що ценіть нас ліквідують. Гаразд би нас... Буде знищено країну! Тому конституція нова має враховувати ці нюанси. І це більше стосуватиметься органів влади, їхніх повноважень, функцій», – пообіцяв він (*Гордон* (<https://gordonua.com/ukr/news/worldnews/lukashenko-nazvav-krajnij-termin-konstitutsijnogo-referendumu-v-bilorusi-1574201.html>). – 2021. – 28.09).

На засіданні Конституційної комісії О. Лукашенко запропонував провести референдум про скасування смертної кари в Білорусі.

«Діапазон щодо страти великий. Це дійсно так. Якщо ми зараз підніmemo це питання ... Все-таки я думаю, що більшість за збереження (смертної кари – ред.).

Якщо вже на те пішло, розглянути його (питання про збереження смертної кари – ред.) окремо на референдумі. І людям про це сказати», – наголосив Лукашенко.

Чинна національна конституція призначає смертну кару за особливо тяжкі злочини. Наприклад, за злочини, які вчиняються проти держави або проти окремих осіб.

Кілька ненасильницьких злочинів також можуть каратися смертю (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/news/2021/09/28/7308722/>). – 2021. – 28.09).

Афганістан

Радикальний ісламістський рух «Талібан» заявив, що Афганістан відновить дію конституції часів останнього короля Мухаммеда Захір-шаха на час перехідного періоду. Про це заявив виконуючий обов'язки міністра юстиції

Абдул Хакім Шарає, передає Укрінформ з посиланням на Afghanistan Times.

За його словами, тимчасовий кабінет Талібану дотримуватиметься конституції, затвердженої в епоху короля Мухаммеда

Захір-шаха, за винятком статей, які суперечать нормам ісламського шариату.

Зазначається, що за період незалежності Афганістану – з 1919 року – в країні змінилися сім конституцій, починаючи з 1923 року. До приходу до влади талібів у країні діяла конституція, прийнята в 2004 році.

Конституція, яка діяла при королі Мухаммеді Захір-шахові, була прийнята у 1964 році і діяла до 1976 року.

Саме у цей період уряд узяв курс на планування економіки, розвиток

промисловості, певну модернізацію сільського господарства. Було здійснено низку реформ у галузі культури. У 1959 році було скасовано носіння чадри, а афганська жінка почала відігравати все помітнішу роль у житті країни. Проведені реформи призвели до деяких змін у класовій структурі афганського суспільства. Посилились економічні позиції національної буржуазії (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3323518-talibi-vidnovlat-v-afganistani-korolivsku-konstituciu.html>)). – 2021. – 28.09).

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ
№ 9 (89) 2021
(25 вересня - 25 жовтня)**
Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Комп'ютерна верстка:
Н. Крапіва

Підп. до друку 29.10.2021.
Формат 60х90/8. Обл.-вид. арк. 6,03.
Наклад 2000 пр.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net
Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1390 від 11.06.2003 р.